

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง อัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพของงานหัตถกรรมลุ่มน้ำโขงเป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาศึกษาประวัติความเป็นมาของงานหัตถกรรมลุ่มน้ำโขง รวมถึงภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพของงานหัตถกรรมลุ่มน้ำโขง โดยผ่านการทบทวน แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1.แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

- 1.1 ทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์
- 1.2 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่
- 1.3 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม
- 1.4 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์
- 1.5 ทฤษฎีประวัติศาสตร์วัฒนธรรม
- 1.6 ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม
- 1.7 ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่

2. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับงานหัตถกรรมไม้ไผ่
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียภาพ
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

3. บริบทพื้นที่ที่ทำวิจัย

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วย ทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ ทฤษฎีประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม และทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ ดังนี้

1.1 ทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์

เมื่อพิจารณาโดยยึดองค์ประกอบพื้นฐานของสถานการณ์ทางศิลปะดังที่กล่าวถึงข้างต้นเป็นแกน สามารถเทียบเคียงกับทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์หลักได้ 4 แนวดังนี้คือ

1.ทฤษฎีมีเมติก (Mimetic Theories) เป็นแนวทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับความเป็นสากล หรือธรรมชาติ การพิจารณาคคุณค่าของงานศิลปะในแนวนี้นี้ คือ การพิจารณาระดับความ

ใกล้เคียงหรือความเหมือนกับต้นแบบในความสำเร็จจากธรรมชาติ หรือจากชีวิต ดังนั้นวิถีทางการสร้างงานศิลปะของศิลปินที่ทำงานตามแนวเมตดิกนี้ คือลอกเลียนแบบให้เหมือนจริงให้ได้มากที่สุด

2. ทฤษฎีแฟรกเมติก (pragmatic theories) เป็นแนวทางที่มีผู้ชมเป็นแกนกลาง เน้นการเป็นกระบวนการ หรือการเป็นสื่อกลาง ดังนั้น งานศิลปะในแนวนี้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งในตัวผู้ชม การพิจารณาคูณค่าของงานศิลปะในแนวแฟรกเมติก คือ การพิจารณาตามระดับที่งานศิลปะจะสามารถสร้างความพึงพอใจ หรือ ความรู้สึกหนึ่งๆในตัวผู้ชม หรือ ประสิทธิภาพของงานศิลปะในการให้สาระความรู้แก่ผู้ชม ซึ่งสามารถใช้เป็นหลัก หรือแนวทางในการประเมินคุณค่าของงานศิลปะในโอกาสต่อไปในภายหน้า

3. ทฤษฎีเอกเพรสซิฟ (expressive theories) เป็นแนวทฤษฎีที่ยึดตัวศิลปินผู้สร้างงานศิลปะเป็นศูนย์กลาง ความหมายของศิลปะตามแนวนี้ คือ การแสดงออกตามอารมณ์ หรือ ความรู้สึกของศิลปิน ดังนั้นการประเมินคุณค่าของงานศิลปะในแนวนี้ คือการพิจารณาจากระดับที่งานศิลปะสามารถแสดงออกซึ่งอารมณ์ของศิลปิน

4. ทฤษฎีออบเจกทิฟ (objective theories) เป็นแนวที่ยึดงานศิลปะเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ เป็นแนวทฤษฎีที่มีความเชื่อว่า งานศิลปะเป็นสิ่งที่มีความหมายในตัวของมันเองโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยแหล่งอ้างอิงจากภายนอก คุณค่าดังกล่าวอาศัยเพียงหลักและกฎเกณฑ์ทางศิลปะที่ปรากฏอยู่ในตัวงานศิลปะเอง

1.2 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Approach)

วิธีการศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Approach) การศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่เป็นการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพของส่วนต่างๆ (Parts) ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมโดยรวม (The Whole) สัมพันธ์ภาพของส่วนต่างๆที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมนั้นเรียกว่า “โครงสร้างของสังคม” (Structure of A Society) โครงสร้างของสังคมหมายถึง สัมพันธ์ภาพของกิจการต่างๆ ที่มีปรากฏอยู่ในสังคมทุกสังคม อันได้แก่กิจกรรมทางด้านครอบครัว ญาติพี่น้อง ด้านการศึกษาอาณามัย การเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ความเชื่อ ศาสนา และอื่นๆ

ฐานคติ (Assumption) การศึกษาสังคมกลุ่มโครงสร้างหน้าที่ มีอยู่ประการหนึ่งว่า ภายในสังคมนั้นมีการทำหน้าที่ (Functions) ต่างๆ อย่างเป็นระบบ (System) เพื่อความดำรงอยู่ของแต่ละสังคม ในการนี้ส่วนต่างๆ (Parts) หรือระบบย่อย (Subsystems) ต่างๆ ภายในสังคมจะปฏิบัติงานต่อเนื่องประสานสัมพันธ์กันเพื่อมุ่งไปสู่ความมุ่งหมายสุดท้าย (Goal) ของแต่ละสังคมคือความอยู่รอด ซึ่งย่อมหมาวมถึงความความสามารถที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภาวะต่างๆภายในสังคมให้เหมาะสมกับกาลเวลาที่ผ่านไปด้วย ด้วยฐานคติดังกล่าวการศึกษาสังคมนี้ถือว่าโครงสร้างสังคมเป็นระบบกระทำการชนิดหนึ่ง (An Operating System) ซึ่งประกอบไปด้วยระบบย่อยต่างๆ ระบบย่อยเหล่านี้จะทำหน้าที่ (Function) ในส่วนของตัวเองให้สอดคล้องกันไปกับการทำหน้าที่ของระบบ

ย่อยอื่นๆ อันเป็นผลให้สังคมดำรงอยู่ได้ เปรียบประดุจดังระบบร่างกายของมนุษย์ซึ่งประกอบไปด้วยระบบย่อยต่างๆ อาทิ หัวใจ หู ตา จมูก แขน ขา เท้า ฯลฯ ซึ่งแต่ละส่วนก็ทำหน้าที่ตามความถนัดเฉพาะของตน และก็ต้องประสานกับการทำหน้าที่ของส่วนอื่นๆ ด้วย เพื่อความดำรงอยู่ของระบบใหญ่คือมนุษย์แต่ละคน เช่นนี้เป็นต้นการประสานงานกันของระบบย่อยต่างๆ ของโครงสร้างสังคมเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของสังคมเช่นเดียวกับของมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่าถ้าขาไปทำหน้าที่แทนแขน และปากไปทำหน้าที่แทนทวารหนัก มนุษย์ซึ่งเป็นระบบใหญ่ในกรณีนี้ก็ย่อมจะอยู่ด้วยความลำบาก ถ้าไม่ถึงแก่ความพิการก็อาจสิ้นชีวิต หรือถ้าหากว่าระบบย่อยต่างๆ ทำหน้าที่ไม่ประสานกันเพียงพอ ก็อาจจะสร้างความยุ่งยากในการดำรงอยู่ให้แก่ระบบใหญ่ได้มาก ตัวอย่างเช่น ปากชอบรับประทานของเผ็ดจัด เปรี้ยวจัด เค็มจัด และของที่ทำให้ท้องเสียได้ง่าย ระบบย่อยส่วนท้องโดยเฉพาะกระเพาะ ลำไส้ และทวารหนัก ก็อาจจะทำหน้าที่หนักเกินขนาด อาจเป็นเหตุให้ระบบใหญ่คือมนุษย์ผู้นั้นต้องอยู่ด้วยความยากลำบากผิดปกติ และถ้าความขัดแย้งกันระหว่างระบบย่อยมีรุนแรงมาก ก็อาจนำไปสู่ความสิ้นสุดของระบบใหญ่ได้ในที่สุด การดำรงอยู่ของโครงสร้างสังคมก็เช่นเดียวกัน ระบบย่อยต่างๆ ของสังคมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ตามความถนัดเฉพาะของแต่ละส่วนให้ดี และจะต้องประสานสัมพันธ์กับการทำงานของระบบย่อยอื่นๆ ที่มีอยู่ภายในระบบใหญ่คือ โครงสร้างสังคมเป็นส่วนรวมด้วย(สนธิท สมักรการ,2540)

1.3 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion Theory) นักมานุษยวิทยา กลุ่มหนึ่งที่สนใจในแนวคิด เรื่อง การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม จึงได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้(นิยพรรณ วรรณศิริ,2540 ; อ้างอิงมาจาก คล้าก วิสเลอร์ และอัลเฟรด โครเบอร์)

ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่เน้นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เรียกว่า “ลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์” (Historical Particularize) นักมานุษยวิทยาในแนวความคิดนี้คือ ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) เป็นนักมานุษยวิทยาชาวเยอรมันทำงานในตำแหน่งอาจารย์ในมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เน้นว่า “การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมหนึ่งแพร่กระจายไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง โดยปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่” นอกจากนั้นยังเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดแนวคิดที่เชื่อว่า “วัฒนธรรมสามารถวัดได้ โดยนำวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาเปรียบเทียบกันและพิจารณาคูณลักษณะที่สูงกว่าหรือด้อยกว่าของแต่ละวัฒนธรรม แต่ยังคงเชื่อว่าวัฒนธรรมนั้นไม่มีวัฒนธรรมใดที่ดีกว่าหรือเลวกว่ากัน”

ซึ่งสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1. การแพร่กระจายวัฒนธรรมมีลักษณะการแพร่กระจายทุกทิศทางจากจุดศูนย์กลาง
2. การแพร่กระจายวัฒนธรรมมีลักษณะมีอิทธิพลจากลักษณะภูมิศาสตร์

3. การแพร่กระจายวัฒนธรรมมีลักษณะอาณาเขตวัฒนธรรมจากจุดกำเนิดวัฒนธรรม

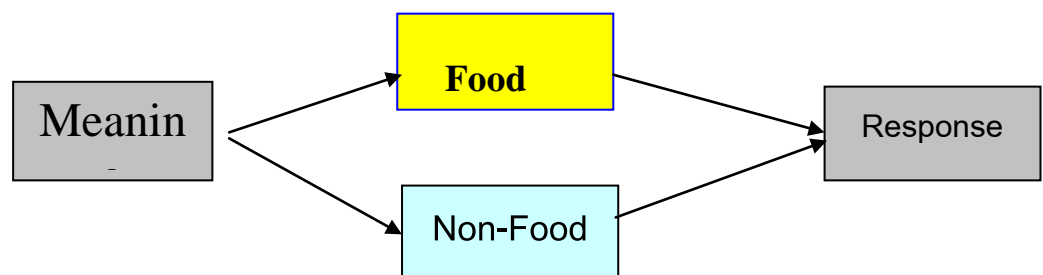
1.4 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์(Symbolic Interaction)ได้รับการคิดและพัฒนาจากการทำงานของนักสังคมวิทยาอเมริกา 3 ท่าน คือ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) , วิลเลียม ไอ โทมัส (William I .Thomas) , จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ เน้นที่ตัวผู้กระทำ (Actor) และการตีความหมายของความจริงทางสังคม

มันเกี่ยวกับ “สิ่งภายใน” (Inner) หรือลักษณะทางพฤติกรรม (The aspect of Human Behavior) ในบรรดานักทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นี้ จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด มีความโดดเด่นที่สุดโดยทัศนะของมีด “ ความคิด ประสบการณ์ และพฤติกรรมมีส่วนสำคัญต่อสังคมมนุษย์สร้างความสัมพันธ์ผ่านระบบสัญลักษณ์ (Symbols) สัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุด คือ ภาษา

สัญลักษณ์ไม่ได้หมายถึงวัตถุหรือเหตุการณ์เท่านั้น แต่ยังสามารถหมายถึง การกระทำจากวัตถุและเหตุการณ์นั้นด้วย เช่น คำว่า “แก้อื้อ” เมื่อพูดถึงแก้อื้อ นอกจากหมายถึงที่นั่นแล้ว ยังแสดงถึงการนั่ง ทำทางที่นั่น การครอบครองตำแหน่งอีกด้วย

สัญลักษณ์จึงหมายถึง “วิธีการที่มนุษย์ปฏิสัมพันธ์อย่างมีความหมายกับธรรมชาติและบริบททางสังคมถ้าไม่มีสัญลักษณ์ มนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์กันไม่ได้และจะไม่มีคำว่า “สังคม” เกิดขึ้นมา สัญลักษณ์ไม่ใช่สัญชาตญาณ มันเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เมื่อมีปฏิสัมพันธ์โดยใช้สัญลักษณ์ มนุษย์จะไม่ใช้สัญชาตญาณในการสร้างพฤติกรรม เพื่อความอยู่รอด มนุษย์จึงสร้างระบบสัญลักษณ์ขึ้นมาและต้องอยู่ในโลกแห่งการตีความหมาย (World of Meaning) คือการตีความหมายต่อสิ่งกระตุ้น และตอบสนองต่อสิ่งนั้น เช่น พิจารณาว่า อะไรคือ อาหาร อะไรไม่ใช่อาหาร แล้วจึงนำมากิน

ชีวิตในสังคมสามารถดำเนินไปได้ ถ้าการตีความสัญลักษณ์ร่วมมาใช้ โดยสมาชิกในสังคมร่วมกัน แต่ถ้าไม่ก็สื่อสารกันไม่ได้ ดังนั้นสัญลักษณ์ร่วม (Common Symbols) จึงเป็นวิธีเดียวที่มนุษย์จะปฏิสัมพันธ์กันได้ ดังนั้นเราจึงต้องรู้จักความหมายของสัญลักษณ์ที่ไปสัมพันธ์กับผู้อื่น, วิธีนี้จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีดเรียกว่า “ การรับรู้บทบาท “ (Role – Taking) = การรู้จักบทบาทของผู้อื่น

จะทำให้เราทราบความหมายและความตั้งใจของผู้อื่น และสามารถตอบสนองการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ได้อย่างดี

จากการรับรู้บทบาทนี้ จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มิด ได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง “Self” (ตัวตน) ขึ้นมา เขากล่าวว่า ความคิดเรื่องตัวตนเกิดขึ้นได้ เมื่อบุคคลคิดออกไปนอกตัว แล้วมองสะท้อนกลับมา เหมือนผู้อื่นมองเรา = บทบาทของผู้อื่น (Role of Another) การรับรู้บทบาทนี้ไม่ได้ติดตัวมาแต่กำเนิด ต้องมาเรียนในภายหลัง และเรียนรู้ตอนเป็นเด็ก จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มองเห็นขั้นตอนของการพัฒนาอยู่ 2 ขั้นตอน คือ

1. Play Stage (ขั้นการเล่น) = ตอนเป็นเด็กเรามักจะเล่นบทบาทที่ไม่ใช่ของตนเอง เช่น บทบาทพ่อแม่ ทหาร ตำรวจ นักฟุตบอล ฯลฯ ซึ่งจะทำให้เขาถึงความแตกต่างระหว่างตนเองกับผู้อื่นและบทบาทที่เล่นที่แตกต่างออกไป

2. Game Stage (ขั้นเล่นเกม) = ในการเล่นกับเพื่อนๆ ในกลุ่ม เด็กต้องเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่น ผ่านกติกาของเกมที่เล่น เขาจะต้องถูกวางตัวเองไว้ในตำแหน่งใด ตำแหน่งหนึ่งในเกม เพื่อจะเล่นกับผู้อื่นให้ได้ (มงคล นาฎกระสุนทร, ออนไลน์. 11 กรกฎาคม 2551)

1.5 ทฤษฎีประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (History Cultural Theory)

ตามแนวคิดของ ฟรันซ์ โบแอส (Franz Boas, 1989) ซึ่งเกิดในประเทศเยอรมัน แต่ไปใช้ชีวิตอยู่ในประเทศอเมริกา มีแนวคิดในเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะเรื่องว่า ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน อาจเกิดจากจุดกำเนิดแตกต่างกันก็ได้ จึงไม่มีอำนาจของธรรมชาติใด ๆ ในโลกที่จะตัดสินความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมอื่น ๆ โดยใช้วัฒนธรรมตะวันตกเป็นหลัก

ดังนั้น การศึกษาวิจัยวัฒนธรรมจึงเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะเรื่อง โดยมีแนวความคิดว่า

1. วัฒนธรรมแต่ละสังคม ได้รับอิทธิพลจากเอกลักษณ์ของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเฉพาะสังคม จากองค์ประกอบหลายด้านมากมาย รวมทั้งเป็นพื้นฐานเฉพาะวัฒนธรรมนั้น

2. การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะเรื่อง เป็นการศึกษาปรากฏการณ์วัฒนธรรมเฉพาะพื้นที่ วัฒนธรรมแต่ละสังคมได้รับอิทธิพลจากเอกลักษณ์ของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะสังคม จากองค์ประกอบหลายด้าน รวมเข้าเป็นพื้นฐานเฉพาะวัฒนธรรมนั้น

3. วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระ มากกว่าเกิดจากการแพร่กระจายวัฒนธรรม

4. การแพร่กระจายวัฒนธรรมก็คือ การแพร่กระจายองค์ประกอบวัฒนธรรมที่ซับซ้อนจากมนุษย์กลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง

5. ต้องเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาจุดกำเนิดและแพร่กระจายวัฒนธรรมให้สมบูรณ์ที่สุด เพราะจะทำให้เข้าใจกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้าง

1.6 ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม Cultural Ecology กล่าวถึงปฏิกริยาตอบโต้กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม Julian Steward และคนอื่นๆ เช่น Andrew P. Vayda และ Roy a.Rappaport(1968) เป็นนักนิเวศวิทยาที่ให้ความสนใจในเรื่องธรรมชาติเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ และขยายความคิดนี้ออกไปว่าวัฒนธรรม ซึ่งถูกกำหนดโดยสิ่งแวดล้อมนั้นสัมพันธ์กับกายภาพของมนุษย์ แต่ธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมนั้น จะต้องแยกออกจากธรรมชาติในทางชีวภาพของมนุษย์เพราะเป็นธรรมชาติต่างชนิดกัน Vayda และ Rappaport ยังได้อธิบายต่อไปว่าร่างกายของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง เพราะว่าระบบความคิด (ได้แก่ สมอง หัวใจ ต่อมต่างๆ) เป็นระบบธรรมชาติในร่างกายของมนุษย์ ระบบความคิดจะเป็นอย่างไรอยู่ที่ระบบร่างกายของส่วนรวมจะเป็นอย่างไรด้วย ร่างกายปรกติระบบความคิดก็ปรกติ ผลของความคิดก็ปรกติ ระบบความคิดจะตอบสนองกับระบบธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นตัวบังคับการความคิด แต่ถ้าร่างกายผิดปกติ ระบบความคิดก็จะทำงานไม่สะดวก ไม่คล่องตัว หรือบกพร่อง ต่อให้ธรรมชาติบงการอย่างไร ความคิดที่ออกมาก็จะไม่เป็นไปตามนั้น ดังนั้น บุคคลจะได้รับความสำเร็จเพียงไรหรือมีพฤติกรรมดีหรือไม่ดีเพียงใดขึ้นอยู่กับร่างกายของตนเอง ถ้ามนุษย์มีอินทรีย์จะทำให้มันสมองดีจะคิดดีและจะเจริญเร็ว เป็นต้น ที่กล่าวมานี้เป็นจริงเพียงครั้งเดียวยังไม่จบขบวนการยังจะต้องมีธรรมชาติทางสิ่งแวดล้อมมาบงการอีกส่วนหนึ่งด้วย มิฉะนั้นระบบความคิดดีเพียงใดหากไม่มีสิ่งแวดล้อมมากกระตุ้นความคิด ก็ไม่มีอะไรให้คิดเช่นกัน ในธรรมชาติเดียวกัน ถ้าระบบร่างกาย (ซึ่งก็คือระบบความคิดของมนุษย์) แตกต่างกันหรืออินทรีย์แตกต่างกัน เช่น คนหนึ่งอินทรีย์ อีกคนหนึ่งอินทรีย์ไม่ดีหรือโง่คนทั้งสอง นั่นก็คิดไม่ได้เท่ากัน ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันคนจึงเจริญไม่เท่ากัน เป็นต้น เมื่อคนเจริญขึ้นก็จะไปจัดสรรปรุงแต่งธรรมชาติให้ดีขึ้นเพื่อให้ความสะดวกสบายแต่การดำรงอยู่ของมนุษย์

แนวความคิดของสจ๊วตในเรื่องนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม สจ๊วต (1949) นิยามคำว่า “นิเวศวิทยา” ว่า นิเวศน์วิทยาคือการปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ตรงที่มันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศน์วิทยาวัฒนธรรมคือ การศึกษา ถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวัฒนธรรมของ สจ๊วตคือการวิเคราะห์ระบบนิเวศวิทยาของสังคมเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ถึงแม้ว่าสจ๊วตจะคิดว่าหลักนิเวศวิทยาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคม แต่ก็รู้ว่าไม่มีใครสามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้านด้วยแนวคิดทางด้านการปรับตัวทางนิเวศน์วิทยา นอกจากนี้สจ๊วตยังได้เน้นถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมแต่ละแห่งอีกด้วย จากการศึกษาของสจ๊วตพบว่าสิ่งแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่ต่างกันสิ่งแวดล้อมที่เหมือนกันจะแสดงรูปแบบของพัฒนาการที่เหมือนกัน การศึกษาวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสจ๊วตเป็นแบบวิวัฒนาการหลายสาย

Multilinear มากกว่าวิวัฒนาการสายเดี่ยว Unilinear เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปท่ามกลางปัจจัยหรือตัวแปรภายนอกมากมาย ซึ่งได้แก่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาตินั่นเอง

สจิวต์ได้สรุปข้อแตกต่างระหว่างสังคมเรียบง่ายกับสังคมซับซ้อนว่าระบบของสังคมที่ซับซ้อนนั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆ มากมายที่ต่างกันและต่างไปจากสังคมแบบง่าย ๆ ระบบที่ต่างกันนี้ถูกนำมาเป็นปัจจัยของการปรับตัวที่ต่างกัน

ทฤษฎีนี้เป็นแนวทางในการหาคำอธิบายความเกี่ยวข้องของ ภูมิปัญญาและทุนวัฒนธรรมกับการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ข้อสรุปของทฤษฎีคือพัฒนาการของวัฒนธรรมเกิดจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและกลายเป็นวัฒนธรรมสากลได้ นักมานุษยวิทยาที่สนใจและศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยเน้นอิทธิพลของสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญท่านหนึ่งคือ จูเลียส สจิวต์ (Julian Steward 1902-1972) โดยมองเห็นสังคมวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นพลวัต เน้นกระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม เน้นสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศว่ามีความสัมพันธ์กันกับรูปแบบและวิวัฒนาการของวัฒนธรรมในสังคม และส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน อย่างแยกไม่ออก วัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องมือให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และมองว่า การศึกษาวัฒนธรรมเกิดจากปัจจัยพื้นฐานสำคัญ 3 ประการ คือ 1. ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อมและต้องวิเคราะห์ประสิทธิภาพของวัฒนธรรมที่สามารถนำเอาทรัพยากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุด 2. รูปแบบพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีวัฒนธรรม โดยวิเคราะห์วิธีการที่มนุษย์ในแต่ละสังคมสร้างวัฒนธรรม กำหนดพฤติกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงวิธีการทำงานเพื่อให้ชีวิตอยู่รอด และ 3. ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและพฤติกรรมและระบบวัฒนธรรม วิเคราะห์พฤติกรรมและกิจกรรมในสังคมว่ามีส่วนทำให้สังคมอยู่รอดหรือไม่ มีผลกระทบต่อทัศนคติและโลกทัศน์ของคนในสังคมเพียงใด พฤติกรรมเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ในสังคมมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมอย่างไร

1.7 ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่

ทฤษฎีนี้อธิบายรูปแบบภูมิปัญญาและทุนวัฒนธรรม โดยมีข้อสมมุติฐานของทฤษฎีว่า การยอมรับสิ่งใหม่เร็วหรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความแตกต่างในด้านบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ และค่านิยม การรับสิ่งใหม่หรือการยอมรับสิ่งใหม่ (Innovation) หมายถึงการยอมรับวัตถุที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีและไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ ความรู้สึกลึกซึ้ง ทัศนคติ และอุดมการณ์ สิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นมีแหล่งที่มา 3 ประการ คือ 1. การค้นพบ (Discovery) 2. การคิดค้นประดิษฐ์ (Invention) และ 3. การแพร่กระจาย (Diffusion)

2. แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วยแนวคิดในเรื่องอัตลักษณ์ และแนวคิดที่เกี่ยวกับเรื่องคนตรี แนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียภาพ และแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ (Identity) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ Identitas เดิมใช้คำว่า Idem ซึ่งมีความหมายว่าเหมือนกัน (the same) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2547) อัตลักษณ์ ประกอบด้วยคำว่า อัต กับคำว่า ลักษณะ อัต มาจากคำว่า อุตต แปลว่า ตน ตัวเอง อัตลักษณ์ จึงแปลว่า ลักษณะของตนเอง ลักษณะของตัวเอง เป็นศัพท์ที่คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ของราชบัณฑิตยสถาน ได้บัญญัติให้ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า character เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลซึ่งรวมสติปัญญา คุณธรรม จริยธรรม ความประพฤติที่แสดงออกเป็นลักษณะนิสัยของบุคคล แต่ในปัจจุบัน มีการนำคำว่าอัตลักษณ์ไปใช้แทนคำว่า ตน ตัว หรือใช้ อัตลักษณ์เพื่อแทนคำว่า เอกลักษณ์ คำทั้งสองคำนี้อาจจะมีความหมายใกล้เคียงกันมาก แต่มีลักษณะเน้นต่างกัน โดยที่อัตลักษณ์นั้น เน้นลักษณะทั้งหมดของบุคคลโดยไม่ได้เปรียบเทียบกับใคร ส่วนเอกลักษณ์เน้นลักษณะที่เป็นหนึ่ง ลักษณะที่โดดเด่นซึ่งเป็นส่วนที่แยกบุคคลนั้นออกจากบุคคลอื่น อันมีแนวโน้มทางที่เกี่ยวในเชิงเปรียบเทียบความแตกต่างกับประเด็นบางประการทางสังคมอยู่มาก (กาญจนา นาคสกุล, (2547). นอกจากนี้ อัตลักษณ์ (identity) ยังเป็นความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับคนอื่น โดยผ่านการมองตนเองและการที่คนอื่นมองเรา อัตลักษณ์ต้องการความตระหนัก (awareness) ในตัวเราและพื้นฐานของการเลือกบางอย่าง นั่นคือเราจะต้องแสดงตนหรือยอมรับอย่างตั้งใจกับอัตลักษณ์ที่เราเลือก ความสำคัญของการแสดงตนก็คือ การระบุได้ว่าเรามีอัตลักษณ์เหมือนกลุ่มหนึ่งและมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไร และ “ฉันเป็นใคร” ในสายตาคนอื่น (นัทธนัย ประสานนาม, 2550) โดยอัตลักษณ์และความหมายจึงมีลักษณะที่ลื่นไหลเปลี่ยนแปลงไปตามวาทกรรมที่สร้างสิ่งเหล่านั้นขึ้นมา ไม่มีความแน่นอนตายตัว หรือหยุดนิ่ง (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2543)

ดังนั้น “อัตลักษณ์” จึงมีความหมายถึงสิ่งที่ทำให้รู้สึกว่าเป็นเราหรือพวกเรา ที่แตกต่างไปจากเขาหรือพวกเขา หรือคนอื่น อัตลักษณ์ไม่จำเป็นที่จะต้องมียุติเพียงแต่อาจมีหลายอัตลักษณ์ที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นตัวเรา พวกเรา และอัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม (Social Construct) ดังนั้น อัตลักษณ์จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างความเหมือนระหว่าง “พวกเรา” และความแตกต่างกับ “พวกเขา” หรือ “คนอื่น” และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หมายถึงสิ่งที่ทำให้สมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ รู้สึกร่วมกันว่าเป็นพวกเดียวกัน รู้สึกแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ดังนั้น การศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์จึงหมายถึงการศึกษากระบวนการสร้าง “ความเหมือน” และ “ความแตกต่าง” ดังกล่าว (วันดี สันติวุฒิมณี, 2545) อีกทั้ง อัตลักษณ์ว่า ยังหมายถึง กระบวนการที่ปัจเจกต่อรองตั้งคำถาม หรือปฏิเสธตำแหน่งแห่งที่ทาง

สังคมที่ถูกยึดเยียดมาให้ การปฏิเสธอาจไม่จำเป็นต้องหมายถึงการต่อต้านตรงๆ หรือสร้างอัตลักษณ์ตรงข้ามขึ้นมา โดยพลิกสร้างนัยยะของความหมายใหม่ขึ้นมาแทน และอัตลักษณ์ยังหมายถึงการให้ความหมายของคนหรืออะไรบางอย่างว่าไม่มีลักษณะเฉพาะ คงอยู่ ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่สามารถที่จะสรุปคนๆ นั้นหรือสิ่งๆ นั้น แบบขาว - ดำ หรือถูก - ผิดได้ แต่เป็นการให้ความหมายตัวตนของคนหรือสิ่งนั้นๆ ในลักษณะที่มองว่ามีการผลิตซ้ำ มีการรื้อสร้างเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะต่างจากความหมายของคำว่า เอกลักษณะที่ดูเหมือนมีคุณสมบัติเฉพาะ โดดเด่นแตกต่างจากคนอื่นหรือสิ่งอื่น ในขณะที่ความหมายของอัตลักษณ์คือ การมีความหลากหลาย เช่น ในคนๆ หนึ่งนั้นก็จะมียุทธลักษณะที่หลากหลายในตัวเอง มีความหลากหลายด้านของบุคลิกภาพ หลากหลายตัวตน แนวคิดอัตลักษณ์ส่วนใหญ่จะนำไปใช้ในการอธิบายเรื่องเพศ และชาติพันธุ์ และนอกนั้นยังเห็นได้ว่าการนำไปใช้ศึกษาเรื่องของคนชายขอบของสังคมได้ เช่น กลุ่มผู้ติดเชื้อ เด็กข้างถนน ผู้สูงอายุ เป็นต้น(อภิญา เพ็ญฟูสกุล,2546)

ปัจจุบันคำว่า “อัตลักษณ์” ได้รับการพูดถึงอย่างกว้างขวางในประเทศไทย ทั้งในมุมมองทางสังคม การเมือง รวมไปถึงด้านศิลปวัฒนธรรม โดยหากมองความเชื่อมโยงของแนวคิดอัตลักษณ์กับงานศิลปวัฒนธรรม อาจมองได้หลายแง่มุม ดังเช่นคำกล่าวของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี, (2505) ที่กล่าวว่า“...ในสิ่งที่เกี่ยวกับศิลปะ เราได้รับประโยชน์อย่างใหญ่หลวงจากตะวันตกในการศึกษาเทคนิคของงาน แต่เมื่อเราลอกเลียนความคิดและแบบอย่างของเขา เราก็จะกลายเป็นนักลอกแบบที่น่าสงสาร เพราะงานลอกเลียนแบบเช่นนั้น ย่อมเป็นงานปราศจากคุณค่าอันแท้จริง... ด้วยเหตุฉะนั้นในการที่ศิลปินตะวันออกเลียนแบบศิลปินตะวันตก จึงเป็นสิ่งที่ไม่ดี...เขากลับสนใจในการแสดงออกซึ่งความรู้สึगतงตะวันออกอันเป็นต้นแบบ ซึ่งถ่ายทอดวิญญาณและความคิดของชาวตะวันออกทั้งสองสถาน...ประโยชน์ของการแลกเปลี่ยนศิลปะระหว่างตะวันตกกับตะวันออกจึงควรจำกัดแต่เพียงความคิดทางด้านเทคนิคและการใช้วัสดุธาตุใหม่ๆ เท่านั้น ไม่ควรจะอยู่ในด้านวัฒนธรรมและจิตใจ” ซึ่งคำกล่าวนี้ชี้ให้เห็นได้ว่าการสร้างอัตลักษณ์และตัวตนทางศิลปะแทนการลอกเลียนนั้นสามารถสร้างคุณค่าแห่งงานศิลปะได้ นอกจากนี้ในแขนงของงานศิลปะเช่น "มณฑนากร" กับ "สถาปัตยกรรม" ยังถือว่าอัตลักษณ์นั้นช่วยส่งเสริมภาวะการณ่เกาะเกี่ยวและพึ่งพากันในสังคมวิชาชีพและมีผลต่อการตัดสินใจดำเนินการผลิตสร้างผลงานสร้างสรรค์ในระดับต่างๆ ทางด้านศิลปะและการออกแบบ เช่นสังคมของวิชาชีพมัณฑนศิลป์อันมีอัตลักษณ์เฉพาะ ที่กินความไปสู่ประณีตศิลป์เชิงพานิชย์ศิลป์ในทุกแขนงมิเพียงใช่ประเด็นด้านมัณฑนศิลปกรรมที่ต้องดำเนินไปบนภูเขานานแห่งวิชาชีพ "มณฑนากร" กับ "สถาปัตยกรรมภายใน"อันถูกขีดกำหนดไว้ด้วยกรอบจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพตามกฎหมายให้กับหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ(อ้างถึงใน www.artbangkok.com,24 พ.ย.54) เช่นเดียวกับงานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น ที่จากการศึกษาของทรงคุณ จันทจร และคณะ,(2552)ที่พบว่าศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ มีความเกี่ยวเนื่องด้วยวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของผู้คน

ในชุมชน ซึ่งทำให้คุณค่าทางอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์มีความโดดเด่น และมีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยที่ศิลปินหัตถกรรมเหล่านั้นได้ส่งมอบคุณค่าความเป็นท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคไว้พร้อมที่จะได้รับการสืบทอดและประยุกต์ใช้ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนแม้กระแสโลกาภิวัตน์ความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีจะเข้ามามีบทบาทต่อชุมชนและท้องถิ่น

อีกทั้ง จากข้อมูลบางประเด็นจากบันทึกการบรรยายพิเศษในหัวข้อ “มิติวัฒนธรรมในการสร้างประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน” โดย ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ เลขาธิการอาเซียน ในวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2554 ยังได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของอัตลักษณ์ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมที่จะสามารถผลักดันในการสร้างประชาคมอาเซียนได้ ดังนี้

“การสร้างประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนที่ว่า ต้องการสร้างอัตลักษณ์ของความ เป็นอาเซียน โดยให้เป็นอัตลักษณ์ที่สอง รองมาจากอัตลักษณ์ทางเชื้อชาติเพราะอัตลักษณ์อาเซียน จะทำให้เราสามารถร่วมมือกันได้ในหลายๆ เรื่อง และมองอนาคตและวิสัยทัศน์ (vision) ต่อไปซึ่ง สิ่งซึ่งเป็นปัจจัยนำไปสู่อัตลักษณ์อาเซียนได้แก่ 1) การศึกษา 2) ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งสิ่ง บรรพบุรุษสั่งสมมา เป็นมรดก (heritage) ที่ต่างมีของตัวเอง บางประเทศถึงกับขัดแย้งกันว่ามรดก ทางวัฒนธรรมนั้นเป็นของตน เพราะสิ่งนี้คือทุนทางสังคมวัฒนธรรม (social cultural capital) ที่สำคัญ ดังนั้น ทำอย่างไรให้ทรัพยากรนี้เพิ่มพูน ทำอย่างไรให้ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มี อนาคตร่วมกันและผูกพันกันจึงให้ความสำคัญกับด้านศิลปวัฒนธรรมและสังคม เพราะเมื่อไหร่ที่ อาเซียนเดินหน้าผลักดันให้คนเหมือนกันอาเซียนก็จะหมดเสน่ห์ และยังนำไปสู่ความขัดแย้งและ ความรุนแรงต่างๆ ดังนั้น ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนจึงต้องส่งเสริม สนับสนุนความ หลากหลาย และ creativity ทำให้เกิด cultural products ซึ่งสามารถให้การท่องเที่ยวไปขายได้”

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า “แนวคิดอัตลักษณ์” สามารถสร้างสรรคงานศิลปะและ วัฒนธรรมให้โดดเด่นเป็นตัวตน มากกว่าการลอกเลียนหรือยึดถือเอางานศิลปวัฒนธรรมอื่นจน หลงลืมจิตวิญญาณและความเป็นตัวตนของตนเอง จนส่งผลกระทบต่อกรกลืนกลายของศิลปะและ วัฒนธรรมของตนเอง อีกทั้งปัจจุบันการสร้างอัตลักษณ์ทางศิลปะและวัฒนธรรมยังส่งผลต่อ เศรษฐกิจและรายได้อันมากมายให้เข้ามาสู่ชุมชน สังคม และประเทศของตนเองได้ ดังนั้น กระบวนการสร้างหรือค้นหาอัตลักษณ์ตัวตนทางศิลปะวัฒนธรรมจึงถูกกล่าวถึงอย่างมากใน ปัจจุบันพร้อมกับการตระหนักถึงการผสมผสานองค์ประกอบทางศิลปะและวัฒนธรรมในยุค โลกาภิวัตน์ที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับงานหัตถกรรมไม้ไผ่

หัตถกรรมไม้ไผ่นั้นหมายถึงการสร้างงานไม้ไผ่ขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ หรือ กระบวนการผลิตที่ใช้แรงงานฝีมือเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตงานไม้ไผ่ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวม แนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวกับงานหัตถกรรมไม้ไผ่ โดยแยกการศึกษาให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับหัตถกรรม แนวคิดเกี่ยวกับไม้ไผ่ และแนวคิดเกี่ยวกับหัตถกรรมไม้ไผ่ ดังนี้

1) งานหัตถกรรม

งานหัตถกรรม หมายถึงสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ หรือกระบวนการผลิตสิ่งของด้วยมือ ที่ใช้แรงงานฝีมือเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต วัตถุประสงค์เพื่อการใช้ประโยชน์โดยเฉพาะ มนุษย์ได้คิดประดิษฐ์เครื่องมือ เครื่องใช้ขึ้นมาเพื่อสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยอาศัยแรงงานจากมือของตน ดัดแปลงวัตถุดิบที่มีอยู่ในธรรมชาติใกล้ตัว เพื่อให้มีรูปร่างประโยชน์ใช้สอยได้เหมาะสม จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างงานหัตถกรรม เมื่อมีการผลิตซ้ำๆ กันมากจนเกิดความชำนาญ และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง มีการใช้เทคโนโลยีที่คิดค้นขึ้นตามความก้าวหน้าของยุคสมัยนั้นๆ มาพัฒนากระบวนการผลิตหัตถกรรมให้มีคุณภาพได้มาตรฐาน จนถึงการปรุงแต่งความงามของศิลปะเพื่อสนองความต้องการทางจิตใจ และคตินิยมความเชื่อ รวมทั้งประโยชน์ใช้สอยให้สอดคล้องกัน งานหัตถกรรมจึงกลายเป็นศูนย์รวมของสหวิทยาการศาสตร์ต่างๆ ที่มีคุณค่าทางศิลปะ วิทยาศาสตร์ สังคม ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ สืบทอดเป็นมรดกของคนในชาติ (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม http://cms.sme.go.th/cms/c/portal/layout?p_1_id=25.721, ค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2552) ซึ่งเป็นเวลานับพันปีมาแล้วที่มนุษย์ได้รู้จักวิธีการนำวัตถุดิบที่อยู่ใกล้ตัว มาดัดแปลงเป็นสิ่งของเครื่องใช้จากขั้นตอนที่ง่าย จนวิวัฒนาการสู่ความละเอียดอ่อน ประณีตงดงามในเชิงศิลปะและประโยชน์ใช้สอย จนสนองความต้องการ ได้เป็นอย่างดี และสืบทอดมาจนปัจจุบัน กรรมวิธีดังกล่าว ช่วยให้มนุษย์ได้ผลิตสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ หรืองานหัตถกรรมไว้เป็นจำนวนมาก(จักสานไทย.คอม ,<http://www.jaksanthai.com> ค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2552)

สำหรับงานหัตถกรรมของไทยนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 16 ประเภท ได้แก่ (อ้างถึงใน,สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมhttp://cms.sme.go.th/cms/c/portal/layout?p_1_id=25.721,ค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2552)

1. หัตถกรรมประเภทผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า
2. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์จักสาน ไม้ไผ่และหวาย
3. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์เครื่องรัก
4. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์เส้นใยพืช
5. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา
6. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์เครื่องโลหะ
7. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์เครื่องมือ
8. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์เครื่องหนัง
9. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์อัญมณีและเครื่องประดับ
10. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์กระดาษ
11. หัตถกรรมประเภทดอกไม้ประดิษฐ์

12. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์กะลามะพร้าว
13. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์เปลือกหอย
14. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์เขาสัตว์
15. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์จากกระดูกสัตว์
16. หัตถกรรมประเภทผลิตภัณฑ์หิน

ซึ่งผลิตภัณฑ์เหล่านี้มีการผลิตจำหน่ายอยู่ทุกภาคของประเทศ ตามความเหมาะสม ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นและแหล่งวัตถุดิบ เช่น ภาคเหนือนิยมผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้าย ผลิตภัณฑ์ไม้กระดาดสา เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเงิน เครื่องเงิน ฯลฯ ภาคใต้นิยมผลิตผลิตภัณฑ์เส้นใยพืช ผลิตภัณฑ์จากเปลือกหอย ผลิตภัณฑ์เครื่องถม ผลิตภัณฑ์หนังตะลุง ผลิตภัณฑ์ไม้ยางพารา ฯลฯ ภาคกลางนิยมผลิต ผลิตภัณฑ์จักสาน ไม้ไผ่-หวาย เครื่องปั้นดินเผา ดอกไม้ประดิษฐ์ อัญมณีและเครื่องประดับ ฯลฯ งานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นงานที่ผู้ผลิตส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง ใช้เครื่องมือเครื่องทุ่นแรงในการผลิตแบบง่ายๆ และใช้วัตถุดิบที่สามารถหาได้ในแหล่งผลิตหรือในท้องถิ่นเป็นหลัก โดยทักษะในการผลิตนั้น เป็นความรู้ความสามารถที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือได้รับการอบรมแนะนำจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องที่ให้การส่งเสริม มีการผลิตในหลายลักษณะ ตั้งแต่ผลิตคนเดียวแบบอิสระที่ผลิตและจำหน่ายเอง รับจ้างผลิตให้กับนายทุนหรือคนกลาง และผลิตในลักษณะของการรวมกลุ่มแบบธุรกิจชุมชนที่ได้รับการช่วยเหลือส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาชุมชน ซึ่งการผลิตในลักษณะอิสระจะไม่มีระบบการบริหารการจัดการ เหมือนกับการผลิตในลักษณะกลุ่ม

นอกจากหัตถกรรมไทยแล้วยังมีหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีความหมายและลักษณะหัตถกรรมต่างๆ ดังนี้

หัตถกรรมพื้นบ้านนั้นผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปหัตถกรรมได้ให้ความหมายของงานหัตถกรรมพื้นบ้านไว้คล้ายคลึงกันดังนี้

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง สิ่งของ เครื่องใช้ ที่มนุษย์ผลิตขึ้นมาเพื่อมุ่งประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน แต่แฝงไว้ด้วยความรู้สึกนึกคิด คุณค่าทางสุนทรียภาพ และภูมิปัญญาของช่าง คุณค่าทางศิลปะของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมักอยู่ในกรอบของขนบประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมของชุมชนงานศิลปหัตถกรรมบางชนิดแม้จะสร้างขึ้นเพื่อการใช้สอยก็ตาม แต่ผู้ทำหรือผู้สร้างก็มีได้มองข้ามความสวยงามไป หากแต่ได้พิจารณาถึงรูปทรงและความสวยงามประกอบไปด้วย และยิ่งช่างผู้ทำมีประสบการณ์มากจนเกิดความชำนาญมากขึ้นแล้วก็จะแสดงฝีมือให้ปรากฏคุณค่าทางศิลปะ(Artistic Value) ออกมา ดังจะเห็นได้ว่างานศิลปหัตถกรรมที่มีคุณภาพในการใช้สอยที่ดี มักจะมีความประณีตงดงามและคุณค่าทางศิลปะประกอบไปด้วยอย่างแยกกันไม่ออก งานศิลปหัตถกรรมบางชนิดแม้จะขาดความประณีตงดงามไปบ้างก็ตาม แต่ก็มีวิถีสอนของชุมชนอันเกิดจากการสร้างสรรค์อย่างตรงไปตรงมาด้วยกระบวนการ

และกรรมวิธีอื่น ๆ ที่เรียบง่ายสืบต่อกันมา ทำให้รู้สึกได้ถึงควมมีชีวิตจิตใจและควมมีภูมิปัญญาของช่างนอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Local Characteristic) ตามวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นวิธีการสร้าง การเลือกสรรวัสดุ ทั้งหมดนี้ต้องผ่านการขัดเกลาทดลองมาเป็นเวลาช้านาน จนเกิดการยอมรับว่าศิลปหัตถกรรมนั้น ๆ มีความงามและมีประโยชน์ใช้สอยเป็นที่ยอมรับของกลุ่มชนจนทำสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นแล้วศิลปหัตถกรรมยังสะท้อนออกทางอารมณ์ (Temperamental Expression) ของกลุ่มด้วยการแสดงออกทางอารมณ์ของผู้สร้างนั้นจะปรากฏอยู่ในรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย การเลือกใช้วัสดุที่นำมาสร้าง ซึ่งจะพบว่ามีหลายลักษณะเช่น กระบวนการทอผ้าไหมมัดหมี่ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเห็นว่าเป็นกระบวนการที่ค่อนข้างซับซ้อนและต้องใช้ความสามารถ ความละเอียดประณีตสูง ตั้งแต่การวางลวดลาย การมัด และการทอ หรือการสานภาชนะหญาภิเษกของภาคใต้ที่แสดงถึงอารมณ์อันเยือกเย็น สุขุม(วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ,2540)

ศิลปหัตถกรรมหมายถึงสิ่งของที่ช่างฝีมือประดิษฐ์คิดขึ้น เพื่อความพึงพอใจด้านประโยชน์ใช้สอย และของนั้นยังให้ความรู้สึกด้านความงามทางศิลปะอีกด้วย ส่วนวิธีการผลิตนั้นอาจใช้แรงงานฝีมือล้วน ๆ หรือใช้เครื่องมือเครื่องจักรเป็นเครื่องทุ่นแรงมาช่วยในการผลิตบางขั้นตอนก็ได้ งานศิลปหัตถกรรมมีกำเนิดมาจากการที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางกาย คือ การสร้างสิ่งใช้สอยเพื่ออำนวยความสะดวกในการกินอยู่หลับนอน โดยนำวัสดุที่อยู่ใกล้ตัวที่สุดมาดัดแปลงสร้างสรรค์ เป็นการมุ่งเน้นด้านประโยชน์ใช้สอยแล้วจึงปรับปรุงให้มีความงามขึ้น เพื่อสนองความต้องการทางอารมณ์ และสนองความต้องการทางสังคมเป็นลำดับต่อไปสำหรับศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน(อุทุมพร หมั่นทำการ,2540)

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง งานศิลปะของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ร่วมกัน มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย พ้นจากอิทธิพลเมือง โดยพยายามสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมที่มีรูปลักษณะที่สวยงาม ความพึงพอใจและมีคุณค่าในด้านประโยชน์ใช้สอยศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น มีความแตกต่างกันในด้านรูปแบบ วัสดุที่ใช้ และกรรมวิธีในการผลิต เพราะในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันของสิ่งแวดล้อม อันเป็นปัจจัยส่งผลให้เกิดความแตกต่างดังกล่าว(วุฒิ วัฒนสิน,2541)

โดย สาเหตุที่ทำให้เกิดลักษณะศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้น มี 4 สาเหตุสำคัญ ดังนี้ (จำเนียร ตุมหอม และคณะ,2547)

1. ความจำเป็นทางประโยชน์ใช้สอย ชุมชนต่าง ๆ ทั้งชนบทและในเมืองต่างก็มี อาชีพการงานที่แตกต่างกัน และมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างสรรค์ใช้สอยในการประกอบอาชีพการงานที่แตกต่างกันด้วย

2. วัสดุหรือวัตถุดิบ โดยธรรมชาติของมนุษย์ย่อมรู้จักนำเอาสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่สุดมาดัดแปลงสร้างสรรค์ประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับตนเอง ดังนั้นชุมชนที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีวัสดุหรือวัตถุดิบใด ก็ย่อมนำเอาสิ่งที่มีอยู่ขึ้นมาดัดแปลง ใช้สอยก่อนสิ่งอื่น

3. รสนิยมตกทอด คือความรู้สึกลึกนิยมนิยมชอบทางความงามที่มีมาในสายเลือดของบุคคลแต่ละกลุ่ม ความนิยมนิยมชอบทางความงามนี้จะแสดงออกมาให้เห็นในรูปร่างทรวดทรง สีผิว การตกแต่งรายละเอียดต่าง ๆ กลุ่มชนใด ท้องถิ่นใดก็มีรสนิยมตกทอดอย่างไร่อมแสดงออกมาทั้งผู้ผลิตและผู้ใช้สอย

4. สังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี ในสังคมชนบท ยังคงมีสมาชิกในสังคมยอมรับนับถือและถือปฏิบัติต่าง ๆ กันออกไป ที่เรียกว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การทำบุญตักบาตร และการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือในด้านนักษัตฤกษ์ต่าง ๆ เมื่อพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกันออกเท่าใด งานศิลปหัตถกรรมก็ย่อมมีลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชนนั้น

ส่วนคุณลักษณะงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นเป็นงานที่มีหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิต ดังนั้นในการสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านโดยทั่วไปจึงใช้วัสดุธรรมชาติ โดยอาจใช้วัสดุสังเคราะห์บ้างแต่น้อย และในการสร้างสรรค์มักจะเน้นแสดงถึงเนื้อหรือลวดลายของวัสดุธรรมชาติเหล่านั้นให้ปรากฏอย่างเด่นชัด ซึ่งเป็นงานที่มุ่งสร้างสรรค์สิ่งที่ธรรมชาติมิได้สร้างให้แต่สร้างจากวัตถุดิบที่ธรรมชาติได้สร้างให้ และในการสร้างสรรค์นั้นต้องทำด้วยมือหรือหากมีเครื่องจักรกลเข้ามาเกี่ยวข้องก็แต่น้อยที่สุด ซึ่งศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมักดำรงรูปแบบดั้งเดิม แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างก็เพียงเล็กน้อยและเป็นอย่างไรอย่างช้าๆ มีการสืบทอดจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นต้นมา นับเป็นระยะเวลาที่มีวิวัฒนาการยาวนานกว่าศิลปะประเภทอื่น สำหรับงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นมีคุณลักษณะดังนี้ (แสงอรุณ รัตกสิกร และคณะ, 2549)

1. เน้นประโยชน์ใช้สอยเพื่อสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์

(Function)

2. คำนึงถึงสรีรสัมพันธ์ คือ ขนาดและลักษณะที่สอดคล้องกับส่วนสักร่างกายมนุษย์ตามวิชาการยศาสตร์ (Ergonomics)

3. ใช้วัตถุดิบที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติภายในท้องถิ่น (Raw material)

4. กระบวนการแปรรูปวัตถุดิบให้กลายเป็นงานศิลปหัตถกรรมกระทำด้วยฝีมือชาวบ้าน (Hand-made)

5. มีความเรียบง่าย อันเป็นคุณค่าพื้นฐานของงานศิลปหัตถกรรม (Simplicity)

6. มีความงามซึ่งแฝงอยู่กับหน้าที่ใช้สอยอย่างตรงไปตรงมา ไม่เสแสร้ง

(Beauty)

7. ผลผลิตขึ้นเป็นจำนวนมากพอแก่ความต้องการของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น

(Quantily)

8. มีราคาพอควรแก่การซื้อหาของชาวบ้านนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน (Price)

9. มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่น (Way of life)

10. มีรูปแบบที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (Identily)

11. เป็นรูปธรรมที่สะท้อนภาพภูมิปัญญาของท้องถิ่น (Folk wisdom)

โดยทั่วไปผู้สร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นคือคนธรรมดาสามัญซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศและมีอาชีพในด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก มักจะเป็นผู้ที่มีความรู้แน่น้อย และบางครั้งเป็นผู้ที่ไม่รู้หนังสือเลยด้วยซ้ำ

งานหัตถกรรมพื้นบ้านมนุษย์ผลิตขึ้นมาเพื่อมุ่งประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ด้วยความรู้สึกรักใคร่ คุณค่าทางสุนทรียภาพ และภูมิปัญญาของช่าง คุณค่าทางศิลปะของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมักอยู่ในกรอบของขนบประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมของชุมชนงานศิลปหัตถกรรมโดยวิธีการผลิตนั้นอาจใช้แรงงานฝีมือล้วน ๆ หรือใช้เครื่องมือเครื่องจักรเป็นเครื่องทุ่นแรงมาช่วยในการผลิตบางขั้นตอนซึ่งงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น มีความแตกต่างกันในด้านรูปแบบ วัสดุที่ใช้ และกรรมวิธีในการผลิต เพราะในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันของสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความแตกต่างดังกล่าว แต่ก็ทรงคุณค่าในดำรงชีวิตทั้งทางกายและทางด้านจิตใจต่อผู้คนและชุมชนที่อาศัยอยู่ในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ

2) ไม้ไผ่

ไม้ไผ่เป็นหญ้าประเภทหนึ่งซึ่งเจริญเติบโตได้ดีในสภาพอากาศอบอุ่น และมีฝนตกชุก ไม้ไผ่มีถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ตามธรรมชาติอย่างกว้างขวางเกือบทุกส่วนของโลก ทั้งในเขตกึ่งหนาว เขตอบอุ่น และเขตร้อน ยกเว้นในทวีปยุโรป (Liese, 1986 ,อ้างถึงใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ระดับชาติ เรื่อง ไผ่ : คุณค่าที่ถูกมองข้าม. 11 - 13 มกราคม 2542) โดยมีการกระจายพันธุ์มากที่สุดในแถบร้อน ทางตอนใต้และตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปเอเชีย กล่าวคือ มีการกระจายพันธุ์ถึง 45 สกุล (genera) 750 ชนิด (species) (Dransfield, 1980,อ้างถึงใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ระดับชาติ เรื่อง ไผ่ : คุณค่าที่ถูกมองข้าม. 11 - 13 มกราคม 2542) ในขณะที่ไม้ไผ่ทั่วโลกมีประมาณ 75 สกุล 1,250 ชนิด (FAO, 1978 อ้างถึงใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ระดับชาติ เรื่อง ไผ่ : คุณค่าที่ถูกมองข้าม. 11 - 13 มกราคม 2542)

ไม้ไผ่ เป็นพืชยืนต้น มีลำต้นกลมและกลวงตรงกลาง มีข้อกระจายอยู่ทั่วไปเพื่อเสริมสร้างความแข็งแรงให้แก่ลำต้น เส้นใยของลำไม้ไผ่จะประสานกันแน่น มีความเหนียว และมีความหยุ่นตัว ทำให้สามารถโค้งงอหรือตัดได้ตามต้องการ เปลือกหรือผิวของลำไม้ไผ่จะแข็งและเรียบเป็นมัน โดยปราศจากการตกแต่ง ไม้ไผ่แต่ละชนิดมีลักษณะภายนอกแตกต่างกันไป บางชนิดมีลักษณะเด่นที่แตกต่างจากชนิดอื่นอย่างชัดเจน แต่บางชนิดมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ทำให้เกิด

อุปสรรค ในการจำแนกพันธุ์ นอกจากนี้ยังพบว่า ไม้ไผ่เป็นพืชที่สามารถตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม และผันแปรพันธุ์ได้ง่าย ไม้ไผ่ชนิดเดียวกันขึ้นอยู่กับพื้นที่ที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ และปริมาณน้ำฝน แตกต่างกัน จะมีลักษณะแตกต่างกันไป ซึ่งจากเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ระดับชาติ เรื่อง ไผ่ : คุณค่าที่ถูกลืมขามที่บุญชูบ บุญทวี ผู้อำนวยการส่วนวนวัฒนวิจัย ได้อธิบายการจำแนกพันธุ์ไม้ไผ่ว่าต้องอาศัยลักษณะหลายประการประกอบกันดังนี้

1. เหง้า (rhizome)

เหง้า คือ ส่วนของลำไม้ไผ่ที่เจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน ประกอบด้วยส่วนของข้อ (node) อัดกันแน่น จึงมีตาเหง้า (rhizome bud) จำนวนมาก การเกิดลำของไม้ไผ่ (culm) เริ่มต้นจากตาที่อยู่บริเวณเหง้า มีการพัฒนาเจริญเป็นหน่อ (shoot) และหน่อมีการยึดตัวเจริญเป็นลำในที่สุด โดยปกติแล้วสามารถแบ่งส่วนของเหง้าได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ติดกับโคนของลำ ซึ่งสามารถสังเกตเห็นตาเหง้าและรากฝอยได้ และส่วนที่อยู่ถัดลงไป ที่เรียกว่าคอเหง้า (rhizome neck) ซึ่งเป็นส่วนที่มีลักษณะเป็นข้อ ๆ แต่ไม่สามารถสังเกตเห็นตาเหง้าหรือรากฝอย

การจำแนกไม้ไผ่โดยใช้การเรียงตัวของเหง้า สามารถจำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มที่มีระบบเหง้าเป็นกอ (sympodial or pachymorph system) เป็นกลุ่มของไม้ไผ่ที่มีถิ่นกำเนิดในแถบร้อนชื้น (tropical zone) ซึ่งเกือบทั้งหมดของไม้ไผ่ที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทยมีระบบเหง้าชนิดนี้

2. กลุ่มที่มีระบบเหง้าเป็นแบบลำเดี่ยว (monopodial or leptomorph system) เป็นกลุ่มของไม้ไผ่ที่มีถิ่นกำเนิดในแถบอบอุ่น (sub-tropical zone) สำหรับไม้ไผ่ที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทยไม่เคยมีหลักฐานว่ามีระบบรากเป็นแบบลำเดี่ยว

3. กลุ่มที่มีระบบเหง้าแบบเป็นกอและลำเดี่ยวรวมกัน (metamorph I system) ไม้ไผ่ที่มีระบบเหง้าชนิดนี้ ถ้าดูอย่างผิวเผินแล้วจะเหมือนไม้ไผ่ชนิดที่มีระบบเหง้าแบบเป็นกอทุกประการ แต่เมื่อศึกษาให้ละเอียดโดยการขุดเหง้าแล้ว จะพบว่า ลำไผ่จะมีการพัฒนาจากเหง้าของลำที่เกิดจากเหง้าเดี่ยวที่เจริญอยู่ใต้ดิน

4. กลุ่มที่มีระบบเหง้าแบบเป็นกอ แต่ส่วนของคอเหง้ามีการเจริญและยึดตัวยาว ไม้ไผ่ที่มีระบบเหง้าแบบนี้ มีหลักฐานพบในประเทศไทยอยู่เพียงชนิดเดียว คือ ไผ่ออลอ (Melocanna humilis) โดยสำรวจพบในบริเวณหน่วยปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติที่ 1 ในเขตอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง จ.พิษณุโลก ซึ่งเมื่อทำการขุดและศึกษาระบบเหง้า พบว่า ไผ่ชนิดนี้มีระบบเหง้าแบบเป็นกอ แต่เหง้าบางเหง้ามีการเจริญของคอเหง้ายาวกว่าปกติ บางเหง้ามีความยาวถึง 2.50 - 3.00 เมตร คอเหง้าที่ยึดตัวนี้จะเจริญขนานไปกับพื้นดินก่อนที่จะโผล่ขึ้นมาเป็นหน่อ จากนั้นจึงมีการเจริญและพัฒนาเป็นลำถัดไปเป็นกลุ่มใกล้ ๆ กันเหมือนกับไม้ไผ่ชนิดที่มีระบบเหง้าแบบเป็นกอทุกประการ

2. ใบ (leaf) ใบของไม้ไผ่ ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังนี้

- กาบใบ (leaf sheath) คือส่วนที่หุ้มก้านใบ
 - ครีบกาบใบ (leaf auricle) คือส่วนที่อยู่ด้านบนทั้ง 2 ข้างของกาบใบ เหมือนเป็นหัวไหล่
 - กระจัง (leaf ligule) คือตอนปลายของกาบใบตรงที่ต่อกับใบยอดกาบ
 - ใบยอดกาบ (leaf blade) คือใบไม้ไผ่ที่พบเห็นนั่นเอง ใบยอดกาบเป็นส่วนที่ต่อจากตัวกาบใบไม่มีก้านใบ และมีรอยต่ออยู่กับกาบเสมอมิได้เชื่อมเป็นแผ่นเดียวตลอด มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละชนิดไผ่ เช่น บางชนิดมีลักษณะของฐานใบยอด กาบกลม บางชนิดมีฐานเรียวยาว
 - รอยก้านใบ (leaf scar) คือบริเวณที่ก้านใบติดกับส่วนยอดของกาบใบ
- ลักษณะของใบที่ใช้สังเกต คือ รูปร่างของใบ, ขนาดของใบ, ลักษณะของกระจัง และครีบกาบใบรวมถึงลักษณะการเรียงตัวของใบ การจำแนกไม้ไผ่โดยใช้ใบเป็นเกณฑ์ค่อนข้างสับสน เนื่องจากใบของไม้ไผ่มีความแตกต่างกันมาก แม้ภายในต้นเดียวกัน การจำแนกไม้ไผ่ โดยใช้ใบเป็นเกณฑ์ไม่จึงเป็นที่นิยมมากนัก อย่างไรก็ตามสามารถใช้ขนาดของใบเป็นหลักเกณฑ์ในการแยกสกุลของไม้ไผ่เป็นเบื้องต้นได้เช่น ไม้ไผ่ในสกุล *Cephalostachyum*, *Dendrocalamus* และ *Gigantochloa* มีใบขนาดใหญ่ในขณะที่ไม้ไผ่ในสกุล *Arundinaria*, *Bambusa* และ *Thyrsostachys* มีใบขนาดเล็ก

3. กาบหุ้มลำ (culm sheath)

- กาบหุ้มลำ คือส่วนที่หุ้มอยู่รอบลำ สำหรับป้องกันลำเมื่อยังอ่อนอยู่ กาบหุ้มลำมักจะหลุดร่วงไป เมื่อลำเจริญเติบโตเต็มที่ มีไม้ไผ่เพียงบางชนิดเท่านั้นที่กาบหุ้มลำไม่หลุดร่วง เช่น ไผ่รวก (*Thyrsostachys siamensis*) และ ไผ่รวกดำ (*T. oliveri*) กาบหุ้มลำมีส่วนประกอบที่คล้ายใบไผ่ คือมีส่วนที่เป็นกาบ (sheath), ครีบกาบ (auricle), กระจัง (auricle) และใบยอดกาบ (sheath blade)
- กาบ คือส่วนที่หุ้มรอบลำ อาจมีสภาพหนา แข็ง กรอบ หรืออ่อนบาง มีขนคายหรือเกลี้ยงไม่มีขน สั้นหรือยาว กาบหุ้มลำเปรียบเหมือนกับกาบใบ หากแต่มีขนาดใหญ่กว่าและมีลักษณะรายละเอียดเด่นชัดแตกต่างกันไปตามชนิดของไม้ไผ่
 - ครีบกาบ เป็นลักษณะเด่นชนิดหนึ่งที่ใช้แยกชนิดของไม้ไผ่ เนื่องจากมีความแตกต่างกันไปในไม้ไผ่แต่ละชนิด ไม้ไผ่บางชนิดมีครีบกาบเป็นแผ่น บางชนิดมีครีบกาบเป็นขนแข็ง ๆ
 - กระจัง กระจังของกาบหุ้มลำสามารถใช้แยกชนิดไม้ไผ่ได้ดีกว่ากระจังของใบ เนื่องจากมีขนาดใหญ่กว่า ไม้ไผ่บางชนิด เช่น ไผ่ไร่ (*Gigantochloa albociliata*) มีกระจังเป็นแผ่นรูปตัวยูเด่นชัด
 - ใบยอดกาบ อาจติดอยู่กับกาบหุ้มลำตลอดเวลา หรือหลุดร่วงไปก่อนตัวกาบ

4. การแตกกิ่ง (branching)

ไม้ไผ่บางชนิดมีการแตกกิ่งตั้งแต่โคนของลำจนถึงยอด บางชนิดแตกกิ่งเฉพาะบริเวณส่วนยอดของลำและยังพบว่าไม้ไผ่แต่ละชนิดมีลักษณะการแตกกิ่งแขนงแตกต่างกัน ไม้ไผ่บางชนิดมีการแตกกิ่งขนาดเล็กเท่า ๆ กันจำนวนมาก เช่น ไม้ข้าวหลาม (*Cephaostachyum pergracile*) บางชนิดแตกกิ่งแขนงแบบมีกิ่งหลักและกิ่งรอง คือมีกิ่งขนาดใหญ่ 1 กิ่งเป็นกิ่งหลัก และมีกิ่งขนาดเล็ก 1 หรือ 2 กิ่งเป็นกิ่งรอง เกิดอยู่ข้าง ๆ กิ่งหลัก เช่น ไม้ตง (*Dendrocalamus asper*) หรือไม้ไผ่บางชนิดมีการแตกกิ่งขนาดใหญ่เพียงกิ่งเดียว เช่น ไม้ไร่ (*Gigantochloa albociliata*) เป็นต้น

5. ความสั้น-ยาวของปล้อง

ไม้ไผ่แต่ละชนิดมีความยาวของปล้องไม่เท่ากัน บางชนิดมีความยาวของปล้องเป็นลักษณะเด่นเนื่องจากมีปล้องยาวมาก เช่น ไม้พ่นวล (ชลบุรี) หรือ ไม้ปล้องยาว (ปราจีนบุรี) หรือ ไม้ชี้ (จันทบุรี) (ยังไม่ทราบชื่อวิทยาศาสตร์ที่ถูกต้อง) ซึ่งปกติมีความยาวของปล้องเฉลี่ยประมาณ 100 - 120 เซนติเมตร ในขณะที่ไม้ชนิดอื่นมีปล้องยาวประมาณ 20 - 30 เซนติเมตร

6. ขนาดความโตของลำ

ทำให้สามารถจำแนกไม้ไผ่ได้อย่างคร่าว ๆ ว่าเป็นไม้ขนาดเล็ก ขนาดกลาง หรือขนาดใหญ่ โดยทั่วไปลำของไม้ไผ่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 0.50-30.00 ซม. ไม้ขนาดเล็กที่พบในประเทศไทย คือ ไม้เพ็ก หรือหญ้าเพ็ก (*Arundinaria pusilla*) ส่วนไม้ขนาดใหญ่ ได้แก่ ไม้หก (*Dendrocalamus hamiltonii*)

7. ลักษณะของตาข้าง (bud) และขนรอบข้อ หรือลักษณะเด่นอื่น ๆ บริเวณข้อ เช่น มีแถบสีขาวคาดบริเวณรอบ ๆ ข้อซึ่งพบในไม้บงเล็ก (*Bambusa nutans*)

8. สีของลำต้น มีความเด่นชัดในไม้บางชนิด เช่น ไม้เหลือง (*Bambusa vulgaris*) มีลำเป็นสีเหลือง หรือเป็นแถบสีเขียวสลับเหลือง

9. ลักษณะความนวลของลำต้น ไม้บางชนิดมีผลสีขาวคล้ายแป้งติดอยู่ตลอดลำต้น โดยเฉพาะลำที่มีอายุ 1 - 2 ปี ทำให้ลำต้นมีสีนวลเช่น ไม้ขางนวล (*Dendrocalamus membranaceus*). ไม้ขางหม่น (*D. sericeus*)

10. หน่อ (shoot) หน่อของไม้ไผ่เป็นส่วนที่แสดงลักษณะของกาบลำ (sheath) ที่ซ้อนทับกันเป็นชั้น ๆ ได้อย่างสมบูรณ์และชัดเจน ทำให้หน่อของไม้ไผ่แต่ละชนิดมีรูปร่าง, ลักษณะภายนอกและสี แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

11. ช่อดอก, ดอก และเมล็ด (Inflorescence, flower and fruit)

การออกดอกของไม้ไผ่ หรือที่เรียกกันว่า ไม้ตายขุย เป็นที่รู้จักและพบเห็นกันมาแต่โบราณแต่การคาดคะเนอายุของไม้แต่ละชนิดที่จะออกดอกยังเป็นเรื่องที่ลึกลับอยู่จนถึงปัจจุบัน

โดยทั่ว ๆ ไปแล้วไม้ไผ่มีวงจรชีวิตที่ค่อนข้างยาวนาน แต่ไม่มีใครสามารถคาดคะเนกำหนดเวลา ในการออกดอกของไม้ไผ่ในป่าธรรมชาติได้อย่างถูกต้อง การออกดอกของไม้ไผ่เป็นลักษณะเด่น ประจำพันธุ์ ซึ่งน่าสนใจว่าการออกดอกของพืชชนิดอื่น ๆ เนื่องจากการออกดอกของไม้ไผ่ เป็น การพัฒนาขั้นสุดท้ายของไม้ไผ่ที่นำไปสู่การผลิตเมล็ด (fruiting) ก่อนที่ไม้ไผ่ต้นนั้นจะตาย และเชื่อกันว่าไม้ไผ่มีการบันทึกอายุทางสรีระ (physiologocal age) ผ่านทางท่อนพันธุ์ เมื่อทำการปลูกไม้ไผ่ โดยใช้เหง้าหรือกิ่งปักชำ เหง้าและกิ่งปักชำเหล่านั้นจะออกดอกในระยะเวลาเดียวกับต้นแม่ การเริ่มต้นอายุรอบใหม่จึงต้องเริ่มโดยทำการปลูกจากเมล็ดเท่านั้น

ไม้ไผ่ในประเทศไทยมีการออกดอกกระจายจัดกระจายในภูมิภาคต่าง ๆ ทุกปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนในภาคใต้ไม่พบการออกดอกของไม้ไผ่บ่อยนัก ไม้ไผ่มีช่วงระยะเวลาของการออกดอกและผลิตเมล็ด ประมาณ 5 - 6 เดือน โดยตา ดอกมีการพัฒนาเร็วที่สุดในเดือนตุลาคม หรือบางภูมิภาคเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนหรือเดือน ธันวาคม จนกระทั่งเมล็ดแก่เต็มที่ในเดือนกุมภาพันธ์จนถึงเดือนเมษายนของปีถัดไป ซึ่งเป็น ที่น่าสังเกตว่าไม้ไผ่ที่ขึ้นอยู่ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการออกดอกเร็วกว่าไม้ไผ่ ที่ขึ้นอยู่ในภาคกลาง

ดอกไม้ไผ่มีลักษณะเป็นช่อ ซึ่งไม้ไผ่แต่ละชนิดมีการพัฒนาลักษณะของช่อดอกแตกต่างกันออกไป ลักษณะของช่อดอกจึงใช้เป็นลักษณะในการจำแนกชนิดของไม้ไผ่ได้เป็นอย่างดี โดย ทั่วไปแล้วช่อดอกหนึ่ง ๆ จะมีกลุ่มดอก (spikelet) หลายกลุ่ม กลุ่มดอกหนึ่งมีดอกดอกเดียว หรือหลายดอก ที่โคนสุดของกลุ่มดอกมีกลีบ (glume) เรียกว่า กลีบหุ้มกลุ่มดอก ปกติมี 2 กลีบ ดอกแต่ละดอกจะมีก้านดอก (rachilla) ตื้น ๆ และมีกลีบหุ้มดอก (lemma) ขนาดใหญ่สามารถหุ้มส่วนต่าง ๆ ของดอกได้โดยรอบกลีบรอง (palea) มีจำนวน 2 กลีบ กลีบดอก (ladicule) ส่วนมากมีจำนวน 3 กลีบหรือบางทีมีเพียง 2 กลีบเท่านั้น เกสรตัวผู้ (stamen) มีจำนวน 3 หรือ 6 อัน ก้านเกสรเชื่อมติดกันหรือแยกกันอยู่ ตรงยอดอับเรณู (anther) มักพองโตหรือมีขน เกสรตัวเมีย (pistil) มักมีขนปกคลุม และตอนปลายเป็นที่ตั้งของตุ่มเกสร (stigma)

การออกดอกของไม้ไผ่สามารถแยกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

1. การออกดอกเป็นกลุ่ม (gregarious flowering) เป็นการออกดอกของไม้ไผ่แต่ละชนิด ที่ออกดอกครอบคลุมพืชที่กว้าง ๆ ในเวลาเดียวกัน

2. การออกดอกประปราย (sporadic flowering) เป็นการออกดอกของไม้ไผ่แต่ละชนิด ที่ออกดอกกระจายในพื้นที อาจจะออกดอกเป็นกอหรือเป็นกลุ่มจำนวนน้อย และ มักออกดอกในเวลาที่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ ไม้ไผ่แต่ละชนิดยังมีลักษณะของการออกดอกที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถจำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ

1) การออกดอกทั้งกอ (clump flowering) คือ ลักษณะที่ไม้ไผ่ทุกลำออกดอกพร้อม

กันในเวลาเดียวกัน ไม้ไผ่ในประเทศไทยที่มีการออกดอกในลักษณะนี้ ได้แก่

1. ไผ่ป่า (*Bambusa arundinacea*)
2. ไผ่เลี้ยง (*B. nana*)
3. ไผ่บงบ้าน (*B. nutans*)
4. ไผ่ข้าวหลาม (*Cephalostachyum pergracile*)
5. ไผ่เสี่ยะ (*C. virgatum*)
6. ไผ่บงใหญ่ (*Dendrocalamus brandisii*)
7. ไผ่หก (*D. hamiltonii*)
8. ไผ่ชางนวล (*D. membranaceus*)
9. ไผ่ชางคอย (*D. strictus*)
10. ไผ่ไร่ (*Gigantochloa albociliata*)
11. ไผ่ผาก (*G. hasskarliana*)
12. ไผ่รวก (*Thyrsostachys siamensis*)

2) การออกดอกเป็นลำ (culm flowering) คือ ลักษณะที่ไม้ไผ่มีการออกดอกทีละลำหรือมากกว่า แล้วจึงทยอยออกดอกจนกระทั่งหมดทุกลำ ปกติใช้ระยะเวลาในการออกดอก ตั้งแต่ลำแรกจนถึงลำสุดท้ายมากกว่า 1 ปี แล้วไม้ไผ่ก่อนนั้นก็ตายในที่สุด ไม้ไผ่ในประเทศไทยซึ่งในบางปีมีการออกดอกในลักษณะนี้ ได้แก่ ไผ่ตง (*Dendrocalamus asper*)

3) การออกดอกอย่างต่อเนื่อง (continuous flowering) โดยธรรมชาติเมื่อไม้ไผ่เจริญและพัฒนาจนถึงขั้นการออกดอกแล้วก็จะตายในที่สุด แต่มีไม้ไผ่บางชนิดที่สามารถเจริญเติบโตได้อย่างต่อเนื่อง โดยในแต่ละปีมีเพียงหนึ่งหรือสองลำภายในกอเท่านั้นที่ออกดอก ส่วนลำอื่น ๆ ในกอเดียวกันยังสามารถเจริญและแตกหน่อต่อไปได้ตามปกติ ไม้ไผ่ที่พบว่ามีลักษณะการออกดอกแบบนี้ ได้แก่ ไผ่ทอง (*Schizostachyum brachycladum*) ซึ่งเป็น ไม้ไผ่ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ นิยมปลูกเป็นไม้ประดับในบ้านเราแต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่านำมาจากประเทศอะไร และเมื่อไร

เมล็ดของไม้ไผ่ซึ่งที่จริง คือ ผล (fruit) แต่ด้วยลักษณะของเมล็ดที่คล้ายกับเมล็ดข้าวหรือผลของข้าวจึงนิยมเรียกว่า เมล็ด ความสามารถในการผลิตเมล็ดของไม้ไผ่แต่ละชนิดจะขึ้นอยู่กับประเภท และลักษณะของการออกดอกของไม้ไผ่ ไม้ไผ่ที่ออกดอกประเภทเป็นกลุ่มใหญ่และมีลักษณะการออกดอกเป็นกอพร้อม ๆ กันหรือเวลาที่ใกล้เคียงกัน จะผลิตเมล็ดที่มีคุณภาพดีกว่า ไม้ไผ่ที่ออกดอกในลักษณะอื่น ๆ (อนันต์, 2534) ซึ่งเป็นผลทำให้สามารถเก็บเมล็ดได้ครั้งละจำนวนมาก ๆ เช่น ไผ่รวก และไผ่ชาง เป็นต้น ไม้ไผ่ที่ออกดอกประเภทประปราย และมีลักษณะ การออกดอกเป็นลำ จะผลิตเมล็ดจำนวนน้อย เช่น ไผ่ตง และมีไม้ไผ่บางชนิดที่ออกดอกแล้ว ไม่สามารถผลิตเมล็ดได้ เช่น ไผ่เลี้ยง เมล็ดของไม้ไผ่แต่ละชนิดมีรูปร่างและขนาดแตกต่างกันไป ไม้ไผ่บาง

ชนิดมีเมล็ดขนาดเท่าผลส้มเขียวหวาน เช่น ไม้ไผ่ในสกุล Melocanna แต่โดยทั่วไปแล้ว จะมีขนาดใกล้เคียงกับเมล็ดข้าว และเป็นที่น่าสังเกตว่าไม้ไผ่ที่มีลำขนาดใหญ่หรือค่อนข้างใหญ่ เช่น ไผ่ตง, ไผ่หก, ไผ่เอี้ยะ, ไผ่ป่าจะมีขนาดของเมล็ดเล็กกว่าไม้ไผ่ที่มีลำขนาดเล็กกว่า เช่น ไผ่รวก, ไผ่ไร่ ไม้ไผ่ประเทศไทยที่มีการพัฒนาและเจริญเติบโตถึงขั้นของการออกดอกและผลิตเมล็ดสม่ำเสมอทุก ๆ ปี ได้แก่ ไผ่ป่า, ไผ่ซาง, ไผ่รวก, ไผ่ไร่และไผ่ผาก ซึ่งสามารถทำการเก็บเมล็ดได้ในราวเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายนของทุกปี

สำหรับคุณประโยชน์ของไม้ไผ่นั้นไม้ไผ่มีคุณประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์หลายประการ ทั้งในด้านการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์ ด้านเศรษฐกิจหรืออุตสาหกรรม ในบางประเทศ เช่นจีน ยังใช้ไผ่ในการใช้ประโยชน์ในสภาพแวดล้อมสวนไผ่ และการใช้ไผ่เพื่อการอนุรักษ์การอนุรักษ์ดินและน้ำ อีกด้วย(อ้างอิงใน <http://www.sidawittaya.com/web/data/stud6.2/01.html> ค้นเมื่อ 24 ตุลาคม 2552) ซึ่งในที่นี้ขอกล่าวถึงประโยชน์หลักๆของไผ่ที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์ ซึ่งพบว่าไผ่นั้นนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้หลายประการเช่น สร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งทำได้ทั้งโครงสร้าง หลังคา ฝาผนัง พื้นบ้าน และรั้วบ้าน นอกจากนี้ยังนำไปประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ม่าน ภาชนะใส่ น้ำ ตะกร้าใส่ของ กรงนก แจกันดอกไม้ และเครื่องตกแต่งบ้านอื่น ๆ รวมทั้งสร้างเป็นคอกสัตว์เลี้ยงประชาชนได้ เรียนรู้การนำไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน รวมถึงการเลือกใช้ไม้ไผ่แต่ละชนิดมาใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมในการดำรงชีพ ซึ่งขอยกตัวอย่างประโยชน์ของไม้ไผ่จากงานวิจัย เรื่อง ไม้ไผ่กับวิถีชีวิตชุมชนชาวเลย : กรณีศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจักสานกระติบของ นฤมล ปัญญาชิโรภาส ซึ่งกล่าวถึงประโยชน์ของไม้ไผ่ที่พบในประเทศไทยแต่ละชนิดไว้ดังนี้

1. ไม้ไผ่ที่ใช้หน่อเป็นอาหาร เช่น ไผ่ตง ไผ่บงใหญ่ ไผ่หวาน ไผ่ซาง ไผ่สีสุก ไผ่ป่า ไผ่รวก ไผ่รวกดำ และไผ่ไร่ (หก , หมาจู้)
2. ไม้ไผ่ที่ใช้ผลผลิตลำ ไผ่ในการก่อสร้างทำเฟอร์นิเจอร์และเสาค้ำยัน เช่น ไผ่ป่า ไผ่เลี้ยง ไผ่สีสุก ไผ่ตง ไผ่ซาง ไผ่ซางนวล ไผ่ซางหม่น ไผ่ผากมัน
3. ไม้ไผ่ที่ใช้ลำทำเครื่องจักสานและหัตถกรรม เช่น ไผ่เลี้ยง ไผ่สีสุก ไผ่ซางนวล ไผ่รวก ไผ่รวกดำ ไผ่ไร่ ไผ่ผาก ไผ่ข้าวหลามและไผ่เอี้ยะ(มีมากทางภาคเหนือ) ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีไม้ไผ่บางชนิดที่ใช้ในด้านเศรษฐกิจและการอุตสาหกรรม เช่นในอุตสาหกรรมการทำกระดาษ ไม้ไผ่ที่นำมาใช้คือไผ่รวก ไผ่บงหนาม ไผ่บง ไผ่เหลือง ส่วนไม้ไผ่ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ และมีการนำมาใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง ซึ่งมีไม้ไผ่ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ประมาณ 12 ชนิด(อ้างอิงถึงใน รุ่งนภา พัฒนวิบูลย์และบุญชู บุญทวี เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ระดับชาติ เรื่อง ไม้ : คุณค่าที่ถูกลืมข้าม. 11 - 13 มกราคม 2542) ดังนี้

1. ไม้ตง (*Dendrocalamus asper*)
2. ไม้รวก (*Thyrsostachys siamensis*)
3. ไม้รวกดำ (*Thyrsostachys oliveri*)
4. ไม้ป่า (*Bambusa bambos* ชื่อที่ใช้กันดั้งเดิม คือ *B. arundinacea*)
5. ไม้สีสุก (*Bambusa blumeana*)
6. ไม้เลี้ยง (*Bambusa sp.*)
7. ไม้ซาง (*Dendrocalamus strictus*)
8. ไม้ซางนวล (*Dendrocalamus membranaceus*)
9. ไม้ข้าวหลาม (*Cephalostachyum pergracile*)
10. ไม้ไร่ (*Gigantochloa albociliata*)
11. ไม้บงดำ (*Bambusa tulda*)
12. ไม้หวาน (*Bambusa sp.*)

อีกทั้ง ยังมีไม้ไผ่บางชนิดที่นิยมปลูกพืชประดับ ได้แก่ ไม้ทอง (*Schizostachyum brachycladum*; ไม่ใช่ไม้ไผ่พื้นเมืองของประเทศไทย), ไม้เหลือง (*Bambusa vulgaris*), และ ไม้ น้ำเต้า (*B. vulgaris cv Wamin*) ส่วน ไม้ไผ่เศรษฐกิจที่ไม่ใช่ไม้ไผ่พื้นเมืองของประเทศไทย จึงไม่พบในสภาพป่าธรรมชาติ ได้แก่ ไม้ตง ไม้สีสุก, ไม้เลี้ยง, และไม้รวกดำ แต่พบจากการปลูกป่าไผ่เพื่อใช้ประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม

นอกนี้ ไม้ยังมีประโยชน์ในด้านยาและการรักษาโรคให้แก่มนุษย์ได้อีกด้วย เนื่องจากคุณสมบัติในความเป็นยาของไม้ มาจากส่วนของน้ำมัน น้ำหล่อเลี้ยง รากและใบ เช่น น้ำมันไม้แก้โรคหอบหืด ยาพอก รักษาไตและหนองใน เยื่อไม้เป็นยาเกี่ยวกับโรคทรวงอก ระบบปัสสาวะ น้ำหล่อเลี้ยงรักษาโรคเสื่อมต่างๆ ของร่างกาย หน่อไม้ใช้บรรเทาโรคไต ใบไม้บางชนิดใช้ต้มแช่และนวดบรรเทาอาการเจ็บปวด หน่ออ่อนใช้เป็นยาพอกหัวฝีและหนอง ภายในลำต้นของไม้แก้ มีสาร Tabashir ที่ให้ยาบำรุงหัวใจ สมอ ตับ ไต บรรเทาอาการท้องร่วง เป็นยาแก้ไอ แก้ไข้ และยาไปบำรุงกำลังอีกด้วย (อ้างถึงใน http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php/ไม้ไผ่คั้นเมื่อ_1_ตุลาคม_2552) อีกด้วย

3) งานหัตถกรรมไม้ไผ่

งานหัตถกรรมคือการนำไม้ไผ่คือวัตถุดิบหลักในการสร้างงานหัตถกรรมไม้ไผ่ ซึ่งไม้ไผ่นั้นนับเป็นพืชที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติเป็นอย่างยิ่งนับตั้งแต่โบราณกาล สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันไม้ไผ่เป็นพืชเศรษฐกิจ ที่มีคุณค่าเพราะทุกส่วนที่ประกอบขึ้นเป็นต้นไผ่ล้วนเป็นสิ่งที่มีมนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งสิ้น โดยเฉพาะชาวบ้านชนบทจะมีความคุ้นเคย และรู้จักใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่หลายด้าน เช่นการนำเอาต้นหรือลำไม้ไผ่มาสร้างเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ภายในบ้านเครื่องมือ ในการจับปลา เครื่องมือด้านการเกษตร ฯลฯ คนโบราณใช้ราก

ไม้ทำเป็นยารักษาโรคต่างๆ(ศูนย์เรียนรู้ชุมชนไม้ไผ่, 2552) และในเรื่องของพิธีกรรมไม้ไผ่ยังเข้าไปมีบทบาทและความสำคัญในพิธีกรรมเหล่านั้นด้วย ซึ่งจากหลักฐานในทางโบราณคดีที่มีการค้นพบโครงกระดูกของมนุษย์ (สันนิษฐานว่าเป็นบรรพบุรุษเมื่อ 3,000 ปีที่แล้ว) บริเวณช่องเขาประดู่ผาที่มีร่องรอย "พิธีกรรม(Ritual)" ของสังคมที่เริ่มมีความซับซ้อน มีความเชื่อในเรื่องของชีวิตในโลกหน้า เพราะพบเครื่องมือเครื่องใช้ฝังรวมอยู่เพื่อเป็นการอุทิศแก่คนตาย ทั้งเสื่อ ตะกร้า เสาไม้ไผ่ กลวง ฟากไม้ไผ่ ของใส่สิ่งของและภาชนะดินเผาหลายเกล็ดปลาในหลุมฝังศพ ซึ่งตามหลักฐานนั้นพบว่า ในพิธีกรรมแห่งความตายนั้นไม้ไผ่ได้เข้าไปเกี่ยวข้อง และมีความสำคัญกับพิธีกรรมนี้ ทั้งในวางฟากไม้ไผ่รองพื้นของหลุมศพ เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ของผู้ตาย รวมถึงการสร้างบ้านไม้ไผ่ขนาดเล็กคลุมลงไปบนเนินฝังศพนั้นอีกชั้นหนึ่ง โดยพันธุ์ไม้ที่พบเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นพันธุ์ไม้ท้องถิ่นในพื้นที่อันได้แก่ไม้ซาง ไม้บง ไม้ไร่และไม้รวก (อ้างอิงใน <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=93397>, ค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2552)

สำหรับงานหัตถกรรมไม้ไผ่ ถือเป็นงานหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่มีความเป็นมาที่ยาวนานและผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน โดยพบหลักฐานที่เชื่อได้ว่าในประเทศไทยนั้นงานหัตถกรรมไม้ไผ่ได้ถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์โดยมีหลักฐานจากการศึกษาค้นคว้า ของศาสตราจารย์ ประกิต (จิตร) บัวบุศร์ ราชบัณฑิตแห่งสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง ในปี พ.ศ. 2500 ได้ค้นพบสุสานฝังศพโบราณ ที่บริเวณถ้ำใหญ่ ตำบลน้ำตก จังหวัดกาญจนบุรี สิ่งที่ค้นพบเป็นโครงกระดูก เครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งข้าวปั้น ที่ใส่ส่งไปให้ผู้ตายเพื่อพลีกรรม (เปตพลี) ไว้ใช้ในภพหน้า ซึ่งภาชนะที่ใส่นั้นเป็นงานจักสานไม้ไผ่ที่ใช้เส้นตอกขนาดเล็ก(ประมาณก้านไม้ขีด) มีลักษณะบางมากสานเป็นลายขัด สันนิษฐานว่าหลักฐานที่ค้นพบมีอายุก่อนยุคบ้านเชียง (ประมาณยุคหินกลาง 20,000-15,000 ปี) อีกทั้งจากการขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ ของศาสตราจารย์ นายแพทย์สุด แสงวิเชียร ที่ขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็น พวกเซม้ง ซาไก ซึ่งทางไทยเรียกว่า เงาะ พวกละว้า หรือพวกผีตองเหลืองซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมในประเทศไทย โดยสืบเชื้อสายต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ยังพบมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากไม้ เช่น หอก เครื่องดักสัตว์ และการสร้างที่อยู่อาศัย ก็เป็นหลักฐานหนึ่งที่เพิ่มความน่าเชื่อถือได้ว่างานหัตถกรรมไม้ไผ่ในประเทศไทยนั้นได้ถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ (จิน อยู่ดี 2512) อีกหลักฐานหนึ่งที่ค้นพบในแถบภาคอีสานที่ว่ามีเมื่อประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว บรรพบุรุษของไทยได้สร้างหัตถกรรมไม้ไผ่ด้วยการจักสาน ของไม้ไผ่ที่เป็นลักษณะลายขัดสองเส้น โดยหลักฐานนี้ได้ค้นพบที่ถ้ำแห่งหนึ่งของอำเภอสรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งถือเป็นดินแดนที่สำคัญ ในทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย และนอกจากนี้พัฒนาการของวัฒนธรรมไม้ไผ่กับงานหัตถกรรมในประเทศไทยนั้นยังปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อมีการขุดพบภาชนะดินเผาที่มีร่องรอยการจักสานประทับอยู่บนดินเผา บริเวณภูมิภาคกลุ่มน้ำสงครามที่ บริเวณที่ราบลอนลูกคลื่นภาคกลางลุ่มน้ำป่าสัก – ดาคลี และแหล่งโบราณคดีลุ่มน้ำสงครามที่บ้านเชียง

อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี ซึ่งปั้นโดยการไล่ดินลงไปใ้ในกระบุงจักสานแล้วปั้นปากภาชนะนำไปเผาด้วยความร้อน ชาวบ้านในปัจจุบันจะเรียกว่าภาชนะดินเผาชนิดนี้ว่า “กระบุง”(พิสิฐ เจริญวงศ์, 2530) และในปี พ.ศ. 2541 ที่มีการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณช่องเขาประตู่ผา ได้ค้นพบหลักฐานของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ที่มีอายุยาวนานกว่า 3,000 ปีที่ชัดเจนที่สุดในประเทศไทยซึ่งนับเป็นเป็นครั้งแรกที่ค้นพบหลักฐานวัฒนธรรมไม้ไผ่และการจักสานที่ชัดเจน โดยค้นพบโครงกระดูกของมนุษย์ที่พบเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ไผ่ฝังรวมอยู่เพื่อเป็นการอุทิศแก่คนตายเช่น ตะกร้า เส้าไม้ไผ่กลวง ฟากไม้ไผ่ รวมถึงการสร้างบ้านไม้ไผ่ขนาดเล็กคลุมลงไปบนเนินฝั่งศพอีกด้วย (อ้างอิงใน <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=93397>, ค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2552)

2.1 ประเภทของงานหัตถกรรมไม้ไผ่

ประเภทของงานหัตถกรรมไม้ไผ่นั้น ในแต่ละพื้นถิ่นได้มีการสร้างงานหัตถกรรมไม้ไผ่เพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ในด้านต่างๆ ซึ่งในการจัดแบ่งประเภทของงานหัตถกรรมไม้ไผ่นั้น ได้มีนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญจัดแบ่งประเภทของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ตามประโยชน์ของการใช้สอยไว้ดังนี้

นิจิริอ รุกใส (2545) ได้จัดแบ่งประเภทของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ จากการศึกษาเครื่องจักสานไม้ไผ่และหวาย อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ไว้ 7 ประเภทดังนี้คือ

1. เครื่องใช้ประกอบอาหาร มีกระชอน ตะแกรงร้อนแป้ง
2. เครื่องใช้จับสัตว์ ได้แก่ สุ่ม ล้อน ไชนั่ง ไชดักปลา ฝือก ลานวัง ถังนาง ข้องใส่ปลา
3. เครื่องใช้ภายในบ้าน ได้แก่ ขัน กระเชอ ตะกร้าหิ้ว ตะกร้าใส่ผลไม้ ตะกร้าใส่เสื้อผ้า ตะกร้าทิ้งขยะ ไม้กวาด
4. เครื่องใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ กรงไก่ พ้อมใส่หญ้าเลี้ยงวัว
5. เครื่องใช้สำหรับเพาะปลูก ได้แก่ กระดัง ดั่งเจี้ย แผงตากใบยา รั้วสำหรับปลูกผัก ฝรั่ง แข่ง เพาะชำกล้าไม้
6. เครื่องใช้สำหรับสิ่งก่อสร้างบ้านเรือน เช่น ฝาบ้าน รั้วบ้าน
7. เครื่องใช้สำหรับขนส่ง แสรก แข่ง เป็นต้น

บุญเลิศ สดสุขชาติ(2545) ได้จัดแบ่งประเภทของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ จากการศึกษาหัตถกรรมไม้ไผ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยแบ่งประเภทหัตถกรรมที่ชาวบ้านผลิตใช้ในชีวิตประจำวัน ได้เป็น 9 ประเภท คือ

1. ภาชนะประกอบอาหาร
2. เครื่องมือจับสัตว์
3. เครื่องใช้ภายในบ้าน

4. ส่วนประกอบสิ่งก่อสร้าง
5. เครื่องมือเพาะปลูก
6. เครื่องใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์
7. ประกอบนันทนาการ
8. เครื่องใช้ประกอบความเชื่อ และ
9. เครื่องใช้เบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับร่างกาย เช่น หมวก พัดและอื่น ๆ

ศักดิ์ชาย สิกขา (2549) ได้วิเคราะห์และจำแนกประเภทผลิตภัณฑ์ในงานหัตถกรรมของคนอีสาน จากการวิจัย เนื่องแนวทางการพัฒนางานหัตถกรรมไม้ไผ่ในวิถีชีวิตคนอีสานไว้ 7 ประเภทดังนี้

1. ประเภทสิ่งก่อสร้างและที่พักอาศัย
2. ประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน
3. ประเภทเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ
4. ประเภทอุปกรณ์ดักจับและขังสัตว์
5. ประเภทเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อ
6. ประเภทเครื่องดนตรีและการละเล่น และ
7. ประเภทเบ็ดเตล็ด

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (อ้างถึงใน http://gurm.sanook.com/enc_preview. สารานุกรมสำหรับเยาวชนเล่มที่ 22, ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2552) ได้จัดแบ่งประเภทของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในภาคกลาง ไว้ดังนี้

งานหัตถกรรมไม้ไผ่ในภาคกลาง สามารถแบ่งตามหน้าที่ใช้สอยเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

1. เครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ใช้เป็นภาชนะ ได้แก่ กระบุง กระจาด กระจาย กระจบา กระจทอ กระจพ้อม กระจเขอ กระจเข้า กระจพอก ชะลอม ตะกร้อ ปลูกี่ หลัว ตะกร้า แข่ง ฯลฯ
2. เครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ใช้เป็นเครื่องตวง ได้แก่ กระชู่ สัก กระจบุง ฯลฯ
3. เครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ใช้ในครัวเรือน ได้แก่ พัด กระจซอน ตะแกรง ผ่าชี กระจดั่ง หวด ฯลฯ
4. เครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ใช้เป็นเครื่องประกอบอาคารบ้านเรือน ได้แก่ ผ่าบ้าน พื้นบ้าน หลังคา ฯลฯ
5. เครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ใช้เป็นเครื่องจับดักสัตว์และขังสัตว์น้ำ ได้แก่ ฆาง ลอบ สุ่ม ไช กระจบัง กระจจู้ กระจซัง ตะข้อง ตะแกรง จั่น ฯลฯ
6. เครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ใช้เป็นเครื่องใช้อื่นๆ เช่น เสื้อลำแพน แผงรื้อว กระจงนก สุ่มไก่ เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (อ้างถึงใน <http://www.culture.go.th/knowledge/story/wickerware/wickerware.html>, คืบเมื่อ 25 ตุลาคม 2552)

1. เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น แอบบรรจุข้าวเหนียว ก่องข้าวเหนียว โตก แปม ตะแกรง กระชอน ตะกร้าหมาก ฯลฯ
2. เครื่องจับสัตว์ ข้องยื่นใช้สำหรับใส่ปลา ปู กุ้ง หอย ไชโป้ง ไซ้ดักสัตว์น้ำทุกชนิด และดักในบริเวณน้ำไหล สุ่ม ใช้สำหรับจับปลาหรือสุ่มปลาตามหนอง บึง ใส ใส่ปลาที่คักกนกลุ่ม ลอบ ฯลฯ
3. เครื่องมือเครื่องใช้ในงานกสิกรรม เช่น กุติข้าว ใช้สำหรับตีข้าวเหนียวหรือนวดข้าวของ ชาวนา ก่องเก็บเมล็ดพันธุ์พืช กระบุงใส่ของ ไซ้สะพายหลังไปทำไร่นา ตะกร้า ฯลฯ
4. เครื่องใช้เบ็ดเตล็ดหีบเสื้อผ้า หีบใส่ผ้าสานจากหวาย กระเป๋ใส่สตางค์ กระเป๋ใส่สตางค์ ลูกชู ฯลฯ

แสงอรุณ รัตกลีกร และคณะ (2549) การแบ่งประเภทของหัตถกรรมไม้ไผ่ตามหน้าที่ใช้สอยได้เป็นหลายประเภทดังนี้

1. เครื่องภาชนะ เช่น กระจาด กระติบ กระตวย กระบุง กระบาย กระพอก กระพ้อม กระลม กระโลง กระทอ กะโล่ ตะกร้า พ้อมสมุก เป็นต้น
2. เครื่องดักและตวง เช่น กร้อ กระออม กระชู กระเชอ สัด เป็นต้น
3. เครื่องใช้ เช่น กระชอน กระแซง กระด้ง ตะแกรง พัด เป็นต้น
4. เครื่องดักและจับสัตว์ เช่น กระชัง กระจู้ กระหูด กะวะ ตะกร้อม ขนาง ข้อง เจึง สุ่ม ไช ลอบ เผือก เป็นต้น
5. เครื่องอาวุธ เช่น โล่ ฟักมิด เป็นต้น
6. เครื่องขนส่งและเดินทาง เช่น กระป๋ม กระพา กะชะ แข่ง หลัว ชะลอมต่าง ปั้งกี เป็นต้น
7. เครื่องเรือน เช่น ฝาขัดแตะ เก้าอี้สาน เปลกระบอก มูลี่ เป็นต้น
8. เครื่องปูลาด เช่น เสื้อลำแพน (สานด้วยตอกไม้ไผ่เส้นใหญ่ๆ แบบๆ ซึ่งเรียกว่า “ตอกปิ่น”) เสื้อกันไต่ (สานด้วยหวายตะค้าเป็นซี่ๆ) เสื้อลวด ซึ่งเป็นเครื่องปูลาดสำหรับรองนั่ง ทำด้วยต้นกก ทอเป็นผืนหน้ากว้างประมาณ 2 คอกเศษ ความยาวไม่จำกัดนิยมใช้ตามวัด ปุยวตตลอดศาลาการเปรียญ เป็นต้น

2.2 ความสำคัญของงานหัตถกรรมกับวิถีชีวิต

หัตถกรรมไม้ไผ่กับมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตหลากหลายด้าน ประกอบด้วยความสำคัญ 6 ประการดังนี้ (จำเนียร ตุ่มหอม และคณะ, 2547)

1. ช่วยให้เกิดความสะดวกสบาย งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านย่อมมีหน้าที่ประโยชน์ใช้สอยช่วยอำนวยความสะดวกสบายในชีวิตประจำวัน
 2. เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความประณีต คุณลักษณะสำคัญของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน คือมีความสวยงามอันเกิดจากการสร้างสรรค์ด้วยมือ และการบังคับอินทรีย์ประสาทต่าง ๆ เป็นสิ่งที่กลั่นกรองออกมาจากจิตใจ เป็นสิ่งถ่ายทอดความคิด และรสนิยมทางความงามของผู้ที่ทำ
 3. ด้านเศรษฐกิจ งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านโดยทั่วไป สามารถสร้างสิ่งใช้สอยสนองความต้องการของตนเองได้ โดยจำหน่าย แล้วเกิดรายใหม่
 4. ด้านวัฒนธรรม งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นการสร้างสรรค์ทางวัตถุ ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เพราะการที่ผู้คนได้ใช้สอยสิ่งของเครื่องใช้ที่มีลักษณะเฉพาะตน ย่อมเป็นการแสดงถึงมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญ
 5. ด้านอาชีพ การประกอบอาชีพศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน จัดเป็นสัมมาอาชีพอย่างแท้จริง อีกทั้งเป็นงานอิสระ สามารถประกอบการได้ด้วยตนเอง เพราะเป็นงานที่อาศัยความคิดความอ่านสร้างสรรค์และมีฝีมือการทำงานเป็นหลัก ต้องการเครื่องมือและเครื่องทุนแรงน้อย
 6. ด้านการพัฒนาจิตใจ งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมักมีส่วนช่วยอยู่มากในเรื่องทำให้เกิดความประณีตเรียบร้อย ถ้าสิ่งใช้สอยมีความงดงามประณีตด้วยก็จะเป็นสิ่งแวดล้อมให้เกิดการพัฒนาจิตใจอยู่ตลอดเวลา แม้แต่เพียงช่างที่ทำงานศิลปหัตถกรรมที่ได้สัมผัสความงดงามประณีตอยู่เป็นนิตย์ จิตใจคนเหล่านี้ย่อมประณีตอ่อนโยน
- งานหัตถกรรมไม้ไผ่นั้น มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน และผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นับตั้งแต่บรรพบุรุษที่รู้จักสร้างสรรค์งานหัตถกรรมไม้ไผ่เพื่อใช้สอยในครัวเรือน จนปัจจุบันงานหัตถกรรมไม้ไผ่นอกจากจะเป็นงานหัตถกรรมที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันแล้ว ยังเป็นงานหัตถกรรมที่ทรงคุณค่าทั้งทางด้านความงาม ความประณีต รวมถึงคุณค่าที่เป็นตัวเงินที่สามารถสร้างรายได้และอาชีพให้กับผู้คนในปัจจุบันอย่างมากมาได้อีกด้วย

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียภาพ

“สุนทรียภาพ” (Aesthetic) มีความหมายถึง ความซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งทีงาม ไพเราะ หรือรื่นรมย์ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ หรือศิลปะ (พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ, 2530) ซึ่งความรู้สึกซาบซึ้งในคุณค่าดังกล่าวนี้ย่อมจะเจริญเติบโตได้ ดังเช่นข้อมูลของ ทวีเกียรติ ไชยงยศ, (2528) ที่กล่าวว่า ความรู้สึกซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งทีงาม ไพเราะ หรือรื่นรมย์ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ หรือศิลปะ จะเจริญเติบโตได้โดยประสบการณ์ หรือการศึกษา อบรม ฝึกฝนจนเป็นอุปนิสัยเกิดขึ้นเป็นรสนิยม

(Teste) ขึ้นตามตัวบุคคล“สุทรียภาพ” หรือ สุนทรีย เป็นความรู้สึกที่บริสุทธิ์ ที่เกิดขึ้นในห้วงเวลาหนึ่ง ลักษณะของอารมณ์ หรือความรู้สึกนั้นเราใช้ภาษาต่อไปนี้แทนความรู้สึกจริง ๆ ของเรา ซึ่งได้ความหมายไม่เท่าที่เราารู้สึกจริง ๆ เช่น คำตอบต่อไปนี้

1. พอใจ (interested)
2. ไม่พอใจ (disinterested)
3. เพลิดเพลินใจ (pleasure)
4. ทุกข์ใจ (unpleasuse)
5. กินใจ (empathy)

อารมณ์ หรือ ความรู้สึกดังกล่าวนี้จะพาให้เกิดอาการลืมตัว (Attention span) และ เผลอใจ (psychical distance) ลักษณะทั้งหมดนี้เรียกว่า สุนทรีย หรือสุนทรียภาพที่ว่าสุนทรียภาพเป็นความรู้สึกจากการรับรู้ที่บริสุทธิ์ในห้วงเวลาหนึ่งนั้น ขออ้างนักปรัชญาชื่อเอมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ชาวเยอรมันที่กล่าวว่า “บางครั้งเราก็มีความรู้สึกมีความสุข เพื่อความสุขเท่านั้น” แปลความหมายได้ว่าเป็นความรู้สึกพอใจในอารมณ์ โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ จอห์น ฮอสเปอร์ (John Hospers) ที่ว่า สุนทรียภาพ “เป็นลักษณะของประสบการณ์ที่ไม่มีผลในทางปฏิบัติ” นั่นก็หมายความว่า เมื่อเรามีสุนทรียภาพกับดอกกุหลาบเพราะเราเห็นความงามของมัน ดอกกุหลาบที่เบ่งบานอยู่กับต้นทำให้เราพอใจ เพลิดเพลิน ปีติปราโมทย์ มีความสุข ถ้าเราเด็ดดอกกุหลาบนั้นไปขาย แสดงว่าเราไม่ได้มีสุนทรียภาพเพราะเราชอบดอกกุหลาบนั้นเพียงเพื่อจะขายเอาเงินเท่านั้น เป็นการชอบที่ไม่บริสุทธิ์ใจ เพราะผลที่ตามมาคือการทำลาย การที่จะตัดสินใจว่า ใครมีสุนทรียภาพหรือใครไม่มีสุนทรียภาพทำอย่างไรให้พิจารณาที่ทำในตัวหรือค่านอกตัวของสิ่งนั้น ถ้าบุคคลมองเห็นค่าในตัวของวัตถุนั้นแสดงว่า มีสุนทรียภาพ ในทางตรงกันข้ามถ้าบุคคลนั้นมองเห็นค่านอกตัวของวัตถุมากกว่าค่าในตัวก็แสดงว่า มีสุนทรียภาพ ในทางตรงกันข้ามถ้าบุคคลนั้นมองเห็นค่านอกตัวของวัตถุมากกว่าค่าในตัวก็แสดงว่าบุคคลนั้นไม่มีสุนทรียภาพ ยกตัวอย่าง ความงามของหญิงสาว เรามองเห็นหญิงสาวแล้วพอใจจนเผลอใจ เพราะได้มองเห็นสัดส่วนในตัวผู้หญิงว่าช่างพอเหมาะไปหมด (ค่าในตัว) ถึงกับเผลออุทานว่า “เธอช่างงดงามอะไรเช่นนั้น” อย่างนี้เรียกว่า มีสุนทรียภาพ เพราะเห็นค่าในตัวของผู้หญิง แต่ถ้าในทางตรงกันข้าม เมื่อเรามองเห็นหญิงสาวแล้วคิดต่อไปว่า ถ้าเอาไปขายจะได้ราคาดี อย่างนี้เรียกว่าไม่มีสุนทรียภาพ เพราะมองไม่เห็นค่าในตัว แต่กลับไปเห็นค่านอกตัว คือ เงิน หรือเห็นหญิงงามแล้วเกิดความใคร่ขึ้นมาแสดงว่าเห็นค่านอกตัว คือ กามารมณ์ จัดว่าไม่มีสุนทรียภาพเช่นกัน

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

นักวิชาการและนักคิดหลายท่านได้กล่าวถึงความหมายความสำคัญ ขอบข่ายของของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาโดยสรุปดังนี้

1) ความหมายความสำคัญ ขอบข่ายของวัฒนธรรม

คำว่า วัฒนธรรม นั้นมีผู้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ใว้อย่างกว้างขวาง เป็นต้นว่า วัฒนธรรม มาจากภาษาอังกฤษว่า Culture เป็นคำที่พลตรีพระเจ้า วรวงศ์เธอกรมหมื่น นราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติไว้ โดยมาจากการรวมกันของสองคำ คือ วัฒน มาจาก วัฒน ในภาษาบาลี หมายถึง ความเจริญงอกงาม และธรรม มาจาก ธรรม ในภาษาสันสกฤต หมายถึง สภาพที่เป็นอยู่จริง รวมความแล้ว หมายถึง สภาพที่แสดงถึงความเจริญงอกงามหรือความมีระเบียบวินัย มีใช้เป็นหลักฐานทางราชการครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ.2483 ในพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2483 ซึ่งต่อมาถูกยกเลิกไป โดยประกาศใช้พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 แทน และใช้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน (วรุฑ สุวรรณฤทธิ์ และคณะ. 2546)

วัฒนธรรม (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542และ 2546) หมายถึง สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา

ศรีศักร วัลลิโภดม (2536) เห็นว่า วัฒนธรรม คือ รูปแบบในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของทุกสิ่งทุกอย่าง ที่คนในชุมชนหรือกลุ่มคนสร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตอยู่เป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น

สุพัตรา สุภาพ (2538) กล่าวถึง วัฒนธรรม ว่ามีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่าง อันเป็นแบบแผนของความคิด และการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง

วีระ บำรุงรักษ (2540) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตที่คนไทยได้สั่งสม เลือกรสรปรับปรุง แก้ไข จนถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและได้ใช้เป็นเครื่องมือ หรือเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในสังคม

ซึ่งวัฒนธรรมมีขอบข่าย และประเภทของวัฒนธรรมดังนี้

วัฒนธรรม มีขอบข่ายที่ไม่จำกัด เป็นการแสดงถึงสัญลักษณ์ความเป็นตัวตน ความเป็นเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา วัฒนธรรมจึงมีลักษณะที่สำคัญพอสรุปประเด็น ได้ดังนี้ (วรุฑ สุวรรณฤทธิ์ และคณะ. 2546)

1) วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ที่จะต้องมีการเรียนรู้จากมนุษย์ที่เป็นสมาชิกในสังคม โดยไม่ต้องมีการเรียนรู้หรือสั่งสอน

2) วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม ซึ่งเป็นผลของการถ่ายทอดและการเรียนรู้จากสมาชิกรุ่นหนึ่งไปสู่สมาชิกรุ่นต่อไป การถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่สมาชิกรุ่นนั้น จะต้องใช้ระยะเวลายาวนานเครื่องมือในการถ่ายทอดคือภาษา

3) วัฒนธรรมเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตซึ่งไม่อาจนำมาเปรียบเทียบกันได้ว่า วัฒนธรรมใดดีกว่ากันเพราะวัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมย่อมมีความเหมาะสมตามสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม

4) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ จากการที่มนุษย์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ หรือปรับปรุงของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

5) วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นการแสดงถึงรูปแบบของความคิดซึ่งเป็นผลมาจากการช่วยกันกำหนดรูปแบบของความคิดในการแสดงพฤติกรรมของสมาชิก โดยสมาชิกรับรู้ร่วมกัน และประพฤติปฏิบัติตามแนวความคิดนั้น

6) วัฒนธรรมมิใช่เป็นของผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ แต่วัฒนธรรมเป็นของส่วนรวม ซึ่งเกิดจากการมีมนุษย์อยู่ร่วมกัน และสร้างรูปแบบในการดำเนินชีวิตในสังคมร่วมกัน วัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งที่มีสมาชิกในสังคมคนใดคนหนึ่งยอมรับและถือปฏิบัติเท่านั้น

ขอบข่ายของวัฒนธรรม แต่ละสังคมมีความเป็นมาจากสิ่งแวดล้อม ค่านิยม และการเผยแพร่ทางวัฒนธรรม แต่ความเป็นมาของวัฒนธรรมไทยมาจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้ (บันเทิง พาพิจิตร. 2549)

1) สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากประเทศไทยมีภูมิประเทศเป็นลักษณะที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแม่น้ำลำคลอง คนไทยได้ใช้น้ำเพื่อประโยชน์หลายประการจากความอุดมสมบูรณ์ด้วยลำคลองต่างๆ ก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมมากมาย เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีการแห่ผ้าพระกฐิน การแข่งเรือ เป็นต้น

2) ระบบการเกษตรกรรม คนไทยส่วนมากมีอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ จึงมีประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว นวดข้าว

3) ค่านิยมการมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด ค่านิยมบางอย่างก็กลายเป็นแกนของวัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนไทยโดยส่วนรวมมีเอกลักษณ์ แสดงออกถึงความมีอิสรภาพ เสรีภาพ

4) อิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่น การเผยแพร่ทางวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งสามารถทำได้หลายทาง เช่น การติดต่อกันระหว่างผู้คนจากสังคมหนึ่งกับสังคมอื่น การสื่อสาร การขนส่งยังช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมเป็นไปได้อย่างราบรื่น รวดเร็ว ทันใจ และกว้างขวาง วัฒนธรรมสังคมอื่นที่เข้ามาเผยแพร่ เช่น ศาสนาพราหมณ์เป็นที่มาของประเพณีต่างๆ ในสังคมไทย เป็นต้นว่า ประเพณีการทำขวัญนาค ประเพณีโกนจุก วัฒนธรรมทางตะวันตกได้แพร่เข้ามาทั้ง ๆ ที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เป็นต้นว่า การแต่งกาย การสัมผัสมือ การเดินควงกันเป็นคู่ ๆ เป็นต้น

ส่วน ศรีศักร วัลลิโภดม (2545) เห็นว่า วัฒนธรรมไทยที่ใช้อยู่มี 2 ระดับ คือ ระดับที่ 1 วัฒนธรรมระดับประเทศ หรือวัฒนธรรมหลวง คือวัฒนธรรมที่พยายามจะสร้างให้คนในประเทศไทยที่มีความหลากหลาย มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ในความเหมือนก็มีความหลากหลายในชาติพันธุ์ ความเป็นมาของกลุ่มทางสังคมที่หลากหลาย รวมทั้งการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ย่อมมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมที่ต่างๆ กันไป ระดับที่ 2 วัฒนธรรมราษฎร์ หรือวัฒนธรรมระดับล่างลงมา ที่มีความหลากหลายโดยวัฒนธรรมเหล่านั้นไม่ได้อยู่โดดๆ หรือลอยอยู่แบบวัฒนธรรมหลวง ดังนั้นหน่วยงานของรัฐ จึงใช้เป็นวัฒนธรรมที่จะบูรณาการให้คนหลากหลายกลุ่มมีความสำนึกร่วมในความเป็นไทย

วัฒนธรรมในสังคมนั้น อมรา พงศาพิชญ์ (2547) แบ่งเป็น วัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์และจับต้องไม่ได้ เป็นต้นว่า ภาษาพูด ระบบ ความเชื่อ กิริยามารยาท ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ เป็นต้นว่า อาคารบ้านเรือน วัด และศิลปกรรม ประติมากรรมต่างๆ ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งใช้เป็นประจำทุกวัน วัฒนธรรมทั้งหมดก็คือ สิ่งที่ครอบงำชีวิตมนุษย์ ทั้งในชีวิตประจำวันและทั้งในโอกาสพิเศษ ที่มนุษย์เราจำเป็นต้องใช้ชีวิตคิดแปลกไปจากธรรมดา

ลักษณะของวัฒนธรรมไทย ตามที่ พวงผกา ประเสริฐศิลป์ (2543) จำแนกไว้ 4 ประการ ได้แก่

1) วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ เพราะเห็นว่ามนุษย์แตกต่างจากสัตว์ตรงที่มีการรู้จักคิด มีการเรียนรู้ มีการปรับปรุงระบบชีวิตของตนให้เจริญ มีการอยู่ดีกินดี มีความสุข ความสะดวกสบาย วัฒนธรรมมีการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความเข้าใจในแนวเดียวกัน และแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ ซึ่งต่างไปจากสัตว์ที่เกิดจากการเรียนรู้ได้โดยอาศัยจากการจำเท่านั้น มนุษย์มีมันสมองโตกว่าสัตว์ จึงเจริญพัฒนาไปมากกว่าสัตว์ ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีการถ่ายทอดได้ทางเดียวเท่านั้น โดยการเรียนรู้ ไม่ใช่ถ่ายทอดทางชีววิทยาหรือกรรมพันธุ์ ซึ่งสอดคล้องกับ จรัล พรหมอยู่ (2543) ที่กล่าวว่า iva เมื่อคนเราเกิดมายังไม่มีวัฒนธรรมติดตัวมาด้วย ยังไม่รู้จักพูด แต่งตัว ไม่เป็นไม่ว่าอะไรใช้เป็นอาหาร ขับร้อง เดินรำไม่เป็น สิ่งที่เป็นวัฒนธรรมเหล่านี้เราค่อยๆ เล่าเรียน และสะสมจากประสบการณ์ชีวิตประจำวันที่เราติดต่อกับบุคคลอื่นๆ ในสังคมนั้น แสดงว่า วัฒนธรรมไม่ได้เกิดมาพร้อมกับบุคคล แต่เป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้จากสังคม

2) วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม หมายถึง วัฒนธรรมที่เกิดจากผลของการกระทำที่ถ่ายทอดและมีการเรียนรู้ของมนุษย์ในยุคก่อน โดยทางตรงและทางอ้อมมาสู่มนุษย์ในยุคหลังๆ หรือยุคปัจจุบันไม่ขาดช่วงระยะเวลา ดังนั้นวัฒนธรรม จึงมีลักษณะเป็นมรดกทางสังคมและเป็นตัวกลางสำคัญที่มนุษย์ใช้ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมก็คือภาษา นั่นเอง ภาษา จึงเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้กันทุกวัฒนธรรม ไม่ว่าจะของไทยหรือของต่างประเทศ

3) วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต หรือแบบแผนของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ หมายถึง สภาพความเป็นอยู่หรือการดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคมจะสามารถแยกวัฒนธรรมออกจากกันได้ เพราะวัฒนธรรมแต่ละสังคมจะไม่เหมือนกัน เนื่องจากลักษณะของมนุษย์ ถ้าเกิดในสังคมใดก็จะเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ เช่น วัฒนธรรมของไทยในแต่ละภาคก็จะไม่เหมือนกันหรือวัฒนธรรมของเมืองไทยก็จะไม่เหมือนกับวัฒนธรรมของต่างประเทศ โดยสิ้นเชิง

4) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ เนื่องจากมนุษย์มีการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ หรือปรับปรุงของเดิมให้ดีขึ้นเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากสภาพแวดล้อมทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้สังคมต้องมีการปรับตัวเข้ากับสภาพของสังคมให้ได้เพื่อความอยู่รอดและสงบสุข เช่น สังคมไทยสมัยก่อนมีความคิดเห็นที่ผู้หญิงควรทำงานอยู่ในบ้านเป็นแม่บ้าน เรียนรู้เรื่องการบ้านการเรือนทุกชนิด ผู้ชายต้องออกทำงานนอกบ้าน เพื่อหาเลี้ยงพ่อแม่ ครอบครัวยุคนี้ สภาพของสังคมเปลี่ยนแปลงไปมาก ผู้หญิงทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายมากขึ้น หรือถ้าเป็นครอบครัว ภรรยาจะออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อเป็นการช่วยสามีหารายได้เพิ่มให้ครอบครัวของตน ผู้หญิงจะเป็นคนสงบเสงี่ยมเจียมตัว นิ่มนวลอ่อนช้อยไม่ได้แล้ว ในสภาพปัจจุบันนี้ผู้หญิงจะต้องกระฉับกระเฉง มีความคล่องตัว ทำงานแข่งกับเวลา งานที่ผู้ชายทำผู้หญิงก็สามารถทำได้ ไม่เช่นนั้นก็จะกลายเป็นคนโง่ ไม่ทันคนอื่นเขา ต้องทำงานปรับตัวให้ทันต่อสภาพของคนในยุคปัจจุบัน หรือยุคโลกาภิวัตน์ หรือยุคต่อ ๆ ไปในอนาคต

จากขอบข่ายของวัฒนธรรม ตามที่ผู้รู้จำนวนมากกล่าวมาแล้วนั้น สรุปได้ว่า วัฒนธรรมสามารถแบ่งได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับพื้นฐานแนวความคิดของแต่ละบุคคลและบริบทของสังคม วัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องของจิตใจและตัวตนที่สัมผัสได้ กล่าวคือ ทางด้านจิตใจ วัฒนธรรมเป็นเพียงความรู้สึกนึกคิดที่มีองค์ประกอบทางความเชื่อ ค่านิยม ความศรัทธา จินตนาการซึ่งสามารถถ่ายทอดความรู้สึกต่าง ๆ ได้ โดยการถ่ายทอดทางภาษาและความสัมพันธ์ที่ดีและเป็นการถ่ายทอดที่มีอิสระทางความรู้สึกนึกคิด จึงทำให้ผู้ที่รับการถ่ายทอดเกิดการรับรู้และยอมรับในการถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้น ในด้านของตัวตนที่สัมผัสได้นั้น วัฒนธรรมเป็นเพียงพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการยอมรับสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด ถึงแม้ว่าบางสังคมจะเกิดการยอมรับหรือไม่ก็ตาม นอกจากนี้ยังพบว่า วัฒนธรรมยังเป็นตัวกำหนดแบบแผนในการดำเนินชีวิตซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นที่มาของความไม่หยุดนิ่งแห่งวัฒนธรรม

2) ความหมายความสำคัญและขอบข่ายของภูมิปัญญา

ด้านภูมิปัญญานั้นมีนักคิด นักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงความหมายและขอบข่ายของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

ธวัช ปุณโณทก (2531) กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพในการศึกษาเล่าเรียน โดยยกตัวอย่างภูมิปัญญา เช่น การรู้จักการทำนา การไถนา การนวดข้าวของชาวบ้าน การนำวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่มาจักสานเป็นภาชนะใช้สอยต่างๆ

รุ่ง แก้วแดง, (2541) ให้ความหมายว่าของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกรณีของภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ที่หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ปรุงแต่งและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538) ที่ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าหมายถึง ทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง อาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนหรือเป็นลักษณะสากลที่หลายถิ่นคล้ายกันก็ได้ โดยเกิดจากชาวบ้านแสวงหาความรู้ เพิ่มเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคม ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต

ซึ่งภูมิปัญญามีขอบข่ายและลักษณะดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2529) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญ มีดังนี้ คือลักษณะที่เป็นนามธรรมเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน และ ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ

ประเวศ วสี (2532) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ไว้ดังนี้ 1. มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ 2. มีการบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม 3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่งและประการสุดท้ายคือ เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2533) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ดังนี้ 1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ใดๆ หรือหน่วยสังคมใดๆ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับเกษตร ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน 2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใดๆ หรือหน่วยสังคมใดๆ ความเชื่อดังกล่าวอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากพิสูจน์แล้วความเชื่อจะเป็นความรู้ ความเชื่อบางอย่างพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรกสวรรค์ ตายแล้วไปไหน ผีมีจริงหรือไม่ 3. ภูมิปัญญาพื้นบ้านคือความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการสร้างหรือดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เป็นต้น

สามารถ จันทร์สุรย์ (2534) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ 2 ลักษณะที่เป็นนามธรรมเป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปศาสตร์ และอื่นๆ ภูมิปัญญาพื้นบ้านเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ 1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช 2. ความสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือ

ชุมชนและประการที่3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้
ทั้งหลาย

ลักษณะ รอดสน (2540) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของ
ชาวบ้านได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขในแต่ละ
สภาพแวดล้อม โดยการประสมประสานความรู้ความคิดเข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่างๆ ล้วน
เป็นสิ่งที่มีความค่าโดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

หากกล่าวโดยสรุปพบว่าภูมิปัญญาหมายถึงองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะและ
ประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นมี2 ลักษณะคือแบบที่
เป็นรูปธรรมกับแบบนามธรรมทุนวัฒนธรรมหมายถึงทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีตทั้งที่
จับต้องได้และจับต้องไม่ได้

3. บริบทพื้นที่ที่ทำวิจัย

จากการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ และข้อมูลในพื้นที่
วิจัยสามารถสรุปข้อมูลสภาพบริบทของพื้นที่ในการวิจัยเป็นด้านๆ ได้ดังนี้

3.1 ด้านสภาพทั่วไปและวิถีการดำรงชีวิตของพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำโขง

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขง (อ้างอิงใน th.wikipedia.org/wiki/แม่น้ำโขง)

แม่น้ำโขง มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาหิมาลัย ไหลผ่านมณฑลชิงไห่ ประเทศจีน และบริเวณที่ราบสูงทิเบต ไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ ผ่านประเทศจีน ประเทศลาว ประเทศพม่า ประเทศไทย ประเทศกัมพูชา

และประเทศเวียดนาม มีความยาวทั้งหมด 4,880 กิโลเมตร เป็นความยาวในประเทศจีน 2,130 กิโลเมตร ช่วงที่แม่น้ำไหลผ่านประเทศจีนมีชื่อเรียกว่า แม่น้ำหลานซางเจียง หรือ แม่น้ำล้านช้าง และเมื่อไหลผ่านเข้าเขตประเทศพม่า และประเทศลาว เรียกว่า แม่น้ำโขง ในภาษาไทยเรียกว่า แม่น้ำโขง สำหรับความหมายของชื่อ แม่น้ำโขงในประเทศไทย และแม่น้ำโขงในประเทศลาวนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอความหมายของชื่อไว้หลากหลายดังนี้

มหาสิลา, (2006 อ้างถึงใน ปฐม หงส์สุวรรณ, 2552) คำว่า “ของ” และ “โขง” ตามความหมายทั่วไปในภาษาลาวที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนิยามครอบคลุมไว้ใน 3 ประการ คือ 1) ชื่อแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านประเทศลาวตั้งแต่ตะวันตกถึงตะวันออก 2) ทรัพย์สิน และ 3) สิ่งต่าง ๆ ในขณะที่คำว่า “โขง” ก็มีความหมาย 4 ประการเช่นกัน คือ 1) ชื่อเมืองและดอนแห่งหนึ่งในกลางแม่น้ำโขงในเขตแดนลาวใต้ 2) เขต, แคน 3) ผุ่งช้าง และ 4) กลิ่นเหม็นอย่างหนึ่ง (เหม็น โขง) (มหาสิลา, 2006: 50) ส่วนในภาษาไทยนั้นคำว่า “ของ” จะหมายถึงสิ่งต่าง ๆ เท่านั้น ในขณะที่คำว่า “โขง” จะหมายถึงกลิ่นเหม็นอย่างเน่าที่ค้างหลายวัน

สุจิตต์ วงษ์เทศ (มดิชน พิมพ์ครั้งแรก 2548) กล่าวถึงความหมายของแม่น้ำโขงและแม่น้ำของในหนังสือท้าวสูง ท้าวเจือง วีรบุรุษสองฝั่งโขง กล่าวว่าในพจนานุกรมมอญ-ไทย (ฉบับขุนพระยาอนุমানราชชน, 2531) ให้ศัพท์มอญไว้ 2 คำคือ โคลง กับ คุลง อ่านว่า โคล้ง เหมือนกัน แล้วให้ความหมายว่าทาง และคำว่า โคลง กับ คุลง ทั้งสองคำนี้ได้กลายเป็นคำไทยว่าคลอง ซึ่งคำว่าคลองในชื่อแม่น้ำแม่กลองก็เป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำมอญคำว่า โคลง กับ คุลง เช่นกัน ดังนั้นจึงเป็นเรื่องน่าเชื่อว่าแม่น้ำโขงหรือของ น่าจะมาจากคำมอญว่า โคลง กับ คุลง ซึ่งชาวขมุ (ข่าม) ในลาวเหนือเรียกแม่น้ำนี้ว่าอมครอง แต่สิ้นตระกูลไทย-ลาวออกเสียงอย่างมอญไม่ได้ จึงเรียกเป็นกาหลงก่อน พอนานเข้าก็กลายเสียงเป็น โขงหรือของตามถนัดลิ้นของแต่ละท้องถิ่น

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2549) กล่าวถึงความหมายของโขง กับ ของ ว่าเราไม่ทราบคำว่า “ของ” หรือ “โขง” มีต้นกำเนิดมาจากไหน หากเชื่อในวัฒนธรรม “ราษฎร์” ก็อาจจะตีความว่ามาจากสัตว์เลื้อยคลานที่น่าสะพรึงกลัว คือ “เข้” หรือ “ของ” แต่ถ้าเชื่อในวัฒนธรรม “หลวง/ราช/รัฐ” ก็อาจตีความลากเข้าวัด กลายเป็นเพี้ยนมาจาก “คงคา” แม่น้ำอันศักดิ์สิทธิ์

จากข้อมูลที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าที่มาและความหมายของชื่อ แม่น้ำโขง กับ แม่น้ำของ นั้น อาจมีความหมายและที่มาแตกต่างกันแม้เรายังไม่แน่ชัดกับความหมายและที่มาของชื่อแม่น้ำโขง และแม่น้ำของ แต่ปัจจุบันแม่น้ำโขง หรือแม่น้ำของ ถือเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญ เปรียบเหมือนเส้นเลือดแดงที่หล่อเลี้ยง และอำนวยความสะดวกแก่ผู้คนในแถบลุ่มน้ำโขงรวมถึงชุมชนที่ใกล้เคียงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3.2 อาณาเขตแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงในปัจจุบันเป็นเส้นเขตแดนกั้นระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ตอน ตอนแรกอยู่ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย และตอนที่ 2 อยู่ในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่จังหวัดเลยถึงจังหวัดอุบลราชธานี รวมระยะทางทั้งสิ้น 976 กิโลเมตร ลักษณะที่สำคัญของแม่น้ำโขงนั้น คลื่นทั้งสองฝั่งจะมีความสูงชันมาก กระแสน้ำจะไหลออกเหนือลงใต้ตลอดทั้งปี ระดับน้ำในฤดูแล้งกับฤดูฝนจะมีความแตกต่างกันมากถึง 14 เมตร ความเร็วของกระแสน้ำขึ้นอยู่กับฤดูกาล ซึ่งโดยปกติจะมีความเร็วของกระแสน้ำ ตั้งแต่ 2 - 12 นอต สภาพในลำแม่น้ำโขงจะมีลักษณะเป็นเกาะ หรือดอน หรือสันทราย และแก่งหิน โขดหินปรากฏอยู่ทั่วไป โดยทิวขนาดและเพิ่มจำนวนมากขึ้นในช่วงฤดูแล้ง ซึ่งดอนเหล่านี้ในช่วงระดับน้ำลดลงจะเหลือเพียงทางน้ำเล็ก ๆ เป็นเส้นกั้นเขตแดน หรือบางแห่งระดับน้ำตื้นเขินมากจนกลายเป็นผืนดินติดต่อกันกับฝั่งไทย โดยไม่มีทางน้ำปรากฏให้พบเห็น(th.wikipedia.org/wiki/แม่น้ำโขง, ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2552)

แม่น้ำโขงมีอาณาเขตครอบคลุม 6 ประเทศ คือ ประเทศจีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และประเทศเวียดนาม และความยาวตลอดสายรวมทั้งสิ้นประมาณ 4,880 กิโลเมตร (จรูญศิริลา, 2537) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. อยู่ในประเทศจีน ประมาณ 2,130 กิโลเมตร
2. เป็นเส้นเขตแดนกั้นระหว่างจีน - พม่า ประมาณ 31 กิโลเมตร
3. เป็นเส้นเขตแดนกั้นระหว่างพม่า - ลาว ประมาณ 234 กิโลเมตร
4. เป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างไทย - ลาว ประมาณ 976 กิโลเมตร
5. อยู่ในประเทศลาว ประมาณ 789 กิโลเมตร
6. อยู่ในประเทศกัมพูชา ประมาณ 490 กิโลเมตร
7. อยู่ในประเทศเวียดนาม ประมาณ 230 กิโลเมตร

3.3 ลักษณะสำคัญของแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงมีลักษณะสำคัญคือ มีตลิ่งที่สูงชันมากทั้งสองฝั่ง ไหลเลี้ยวเลาะไปตามไหล่เขา กระแสน้ำจะไหลจากทางเหนือลงสู่ทางใต้ตลอดทั้งปี ระดับน้ำในฤดูฝนกับฤดูแล้งจะมีความแตกต่างกันอย่างมาก ความเร็วของกระแสน้ำขึ้นอยู่กับแต่ละฤดูกาล ดินในแม่น้ำโขงเป็นดินทราย มีเกาะแก่งน้อยใหญ่กว่าหนึ่งร้อยแห่งเรียงรายตลอดแม่น้ำ ทำให้ได้รับการขนานนามว่า แม่น้ำดานูบตะวันออกเฉียงเหนือ และสัตว์น้ำขนาดใหญ่ที่พบในแม่น้ำโขงได้แก่ ปลาบึก (วิกิพีเดีย,ออนไลน์, 25 ตุลาคม 2552)

3.4 ความสำคัญของแม่น้ำโขง ต่อคนในชุมชนลุ่มน้ำโขง

แม่น้ำโขงถือเป็นแม่น้ำที่มีเอกลักษณ์ในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบลุ่มน้ำโขง หรือลุ่มชนใกล้เคียงเป็นอย่างยิ่ง ทั้งเรื่องของน้ำ อุทกวิทยา ตะกอนดิน ปลา เหล่านี้ล้วนสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าประชาชนประมาณ 50 ล้านคนในลุ่มแม่น้ำโขงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่พึ่งพาอาศัยแม่น้ำโขงโดยตรง

นอกความสำคัญในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุดในโลกของแม่น้ำโขงแล้ว แม่น้ำโขงยังมีความสำคัญในเรื่องของพันธุ์สัตว์น้ำต่างๆที่นำมาใช้ประโยชน์ทั้งในเรื่องการบริโภคของผู้คนในแถบลุ่มน้ำโขงและบริเวณใกล้เคียง รวมถึงเป็นแหล่งรายได้ให้กับชาวประมงในแถบลุ่มน้ำโขง จากหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืนและจิตสำนึกสิ่งแวดล้อม ได้สรุปข้อมูลเกี่ยวกับปลาและการประมงในแม่น้ำโขงไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

ลุ่มแม่น้ำโขงมีปลาอยู่ประมาณ 1,300 ชนิด ซึ่งร้อยละ 50 เป็นชนิดพันธุ์ที่พบเฉพาะในภูมิภาคนี้ และ 120 ชนิดเป็นปลาที่มีความสำคัญเชิงพาณิชย์ในตลาดท้องถิ่น มีปลาประเภทปลาฉลามถึง 125 ชนิด ชนิดที่มีขนาดใหญ่มากคือปลาบึกและในลุ่มแม่น้ำโขงมีการจับปลาที่อยู่ตามธรรมชาติได้ถึง 1 ล้านตันต่อปี มีปลาเลี้ยงอีก 200,000 ตัน (Jensen, 2000) และกุ้งอีก 300,000 ตัน ที่เลี้ยงกันอยู่ในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง สัตว์น้ำที่จับได้ทั้งหมดนี้ส่วนใหญ่ใช้บริโภค ภายในประเทศ แต่ถ้านำออกขายในตลาดโลกทั้งหมดนี้จะมีมูลค่าประมาณปีละ 1 พันล้านเหรียญสหรัฐอเมริกา คนในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างบริโภคปลาโดยเฉลี่ย 20 กิโลกรัม/คน/ปี ถ้าคิดเฉพาะในกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำจะมีการบริโภคเฉลี่ย 60-70 กิโลกรัม/คน/ปี ซึ่งเป็นระดับเดียวกันกับการบริโภคปลาจากทะเลในประเทศที่มีระดับการบริโภคปลาสูงที่สุดในโลก อย่างเช่น นอร์เวย์ ญี่ปุ่น และหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก

3.5 สภาพสังคมและวัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ทวีปเอเชีย แบ่งเป็นหลายประเทศและหลายกลุ่มชาติพันธุ์ (Microsoft Encarta, 2006) ประกอบด้วยกลุ่มวัฒนธรรมใหญ่ 5 กลุ่ม คือ 1. เอเชียตะวันออก ประกอบด้วย จีน มองโกเลีย เกาหลี และญี่ปุ่น 2. เอเชียใต้ ประกอบด้วย อินเดีย บังกลาเทศ เนปาล ปากีสถาน ศรีลังกา มัลดีฟส์ และภูฏาน 3. เอเชียกลาง ประกอบด้วย อาร์เมเนีย ไบจาน จอร์เจีย คาซัคสถาน คีร์กีซ ทาจิกิสถาน เติร์กเมนิสถาน อุซเบกิสถาน 4. เอเชียตะวันตกเฉียงใต้ ประกอบด้วย อัฟกานิสถาน อิหร่าน อิรัก ตุรกี ไชปรัส อาร์เมเนีย อาร์เซอร์ไบจัน ซีเรีย เลบานอน อิสราเอล จอร์แดน ซาอุดีอาระเบีย เยเมน โอมาน สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ กาตาร์ บาห์เรนและคูเวต 5. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วย พม่า ไทย กัมพูชา ลาว เวียดนาม มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย บรูไน และฟิลิปปินส์

จากหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์ขุดพบ เช่น โครงกระดูกมนุษย์โบราณ เครื่องมือเครื่องใช้ ทำให้ทราบว่ามียุคมนุษย์อาศัยอยู่บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ 9,000 ปีมาแล้ว และเมื่อประมาณ 6,000 ปีที่แล้วได้เริ่มตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ และดำรงชีวิตด้วยการเพาะปลูก (ศิริวรรณ คุ่มโพธิ์, 2552)

ประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีตทุกด้าน ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง สังคม และวัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม ศาสนา และเศรษฐกิจ จากประวัติศาสตร์ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตั้งแต่ศตวรรษที่ 1 หรือพุทธศตวรรษที่ 5 คือ

นับตั้งแต่มีบันทึกของจีนและตะวันตกที่กล่าวถึงบริเวณส่วนนี้ของโลก จากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยในแถบภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยศึกษาจากภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ได้ 5 กลุ่มภาษา ดังนี้

1) ภาษาตระกูลไท (Tai language family) มีจำนวน 24 กลุ่มภาษา เนื่องจากแต่ละภาษามีผู้พูดเป็นจำนวนมาก ภาษาตระกูลนี้เป็นภาษาพูดของคนส่วนใหญ่ในประเทศไทย และประเทศลาว เป็นกลุ่มภาษาที่กระจุกกระจายไปในส่วนต่างๆ ทั้งภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้และยังพบผู้พูดภาษาตระกูลไท ในประเทศลาว พม่า เวียดนาม และจีน

2) ภาษาตระกูลมอญ-เขมร หรือ ออสโตรเอเชียติก มีจำนวน 22 กลุ่มภาษาหลัก เป็นกลุ่มชนชั้นดั้งเดิมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาษานี้มีมากกว่า 150 ภาษา กระจายอยู่ในบริเวณกว้างทั่วภูมิภาคนี้ ภาษาเหล่านี้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และสามารถทำความเข้าใจในมนุษยชาติที่อาศัยอยู่หนาแน่นในบริเวณภาคอีสานตอนล่าง ประกอบด้วย 3 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มมอญ-เขมรเหนือ (กลุ่มปะหล่อง กลุ่มขมุ กลุ่มเวียดิก) กลุ่มมอญ-เขมร ตะวันออก (กลุ่มเปียร์ กลุ่มเขมร กลุ่มกะตุ) และกลุ่มมอญ-เขมรใต้ (กลุ่มมอญ กลุ่มอัสเลียน)

3) ภาษาตระกูลจีน-ทิเบต (Sino –Tibetan language family) มีจำนวน 11 กลุ่มภาษาหลัก ส่วนใหญ่อยู่ทางตอนเหนือของภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ ติดกับประเทศจีน

4) ภาษาตระกูลออสโตรเนเซียน หรือ มาลาโยโพลีเนเซียน (Austronesian of Malayo Polynesian language family) มีจำนวน 3 กลุ่มภาษาหลัก ส่วนมากเป็นกลุ่มพื้นเมืองอยู่ในเขตหมู่เกาะตอนใต้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์

5) ภาษาตระกูลม้ง-เมี่ยน (Hmong-Mien language family) มีจำนวน 2 กลุ่มหลัก กลุ่มม้ง-เมี่ยน หรือแม้ว-เข่า เป็นกลุ่มชนเผ่าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ อาศัยอยู่ทางตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

กล่าวโดยสรุป สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ส่วนใหญ่ยังคงสภาพความเป็นสังคมดั้งเดิม มีอาณาบริเวณทั้งสิ้น 6 ประเทศ คือ ประเทศจีน ประเทศพม่า ประเทศไทย ประเทศลาว ประเทศกัมพูชา และประเทศเวียดนาม ส่วนภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ประกอบด้วย 3 กลุ่ม คือ ภาษาตระกูลไท, ภาษาตระกูลมอญ-เขมร หรือออสโตรเอเชียติก และภาษาตระกูลม้ง-เมี่ยน

ในบรรดาประเทศเพื่อนบ้านที่มีพรมแดนติดต่อกับไทย มีลาวเพียงประเทศเดียวเท่านั้นที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันมาก ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ว่าเป็นของไทยหรือของลาว ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างคนไทยกับคนลาวเสมือนดังคำอุปมาอุปมัยของลาวที่ว่า “กินน้ำร่วมท่า กินปลาร่วมห้วย กินกล้วยร่วมหวี กินปลีร่วมกาบ อาบน้ำร่วมวัง” ในตำนานที่กล่าวถึงความเป็นมาของชนชาติลาว ก็บ่งบอกว่าคนไทยและคนลาวเป็นพี่น้องกัน ถือกำเนิดเกิดมาจากขุนบรม ความสัมพันธ์ลักษณะพิเศษอย่างนี้ คงจะ

ไม่มีชาติไหนอีกแล้ว นอกจากไทยกับลาว และคงจะมีเพียงสองประเทศนี้เท่านั้น ดังเช่น การใช้ภาษาที่สามารถเข้าใจกันได้โดยต่างฝ่ายใช้ภาษาของตนเองในการสื่อสาร อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าลาวจะมีลัทธิการปกครองที่แตกต่างออกไปจากไทย แต่ก็ทำให้เป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองไม่ ประเทศไทยยังถือว่าลาวเป็นประเทศบ้านพี่เมืองน้อง ประชาชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงยังมีการติดต่อเชื่อความสัมพันธ์ไปมาหาสู่กันตลอดเวลา สายสัมพันธ์อันแนบแน่นของคนสองเชื้อสายนี้ไม่มีอะไรจะมาตัดให้ขาดจากกันได้ ดังคำกลอนที่ท้าวโสมพิ เดชาคำพู ร่องหัวหน้าคณะนาฏศิลป์ เอื้อนเอ่ย ดังนี้

ลาว-ไทยเหมือนอ้านน้อง	เกิดร่วมอุทรเดียวกัน
ชตากรรมกลมกรียว	เกี่ยวคองกัน โดยแท้
เหมือนกระแสน้ำ	ลำโขงไหลล่อง
แม่น้ำเจ้าพระยา	บ่ขาดทอ้ง
ลาว-ไทยเป็นพี่น้อง	เที่ยวเยี่ยมแ่งยาม
	(ประพันธ์โดย ท้าวโสมพิ เดชาคำพู มกราคม

2519)

วัฒนธรรมใหม่ของลาวตามความเห็นของท่านหุ่มพัน รัตตะนะวง (สถาบันค้นคว้าวัฒนธรรม) กล่าวว่า ช่วงปี ค.ศ. 1920 – 1930 อันถือเป็นระยะฟื้นฟูวัฒนธรรมลาว เริ่มต้นมวลชนโดยทั่วไปเข้าใจวัฒนธรรมลาวภายใต้ชื่อต่าง ๆ หลายชื่อ เช่น สัตคอง ประเพณี ความเชื่อ ศาสนาศิลปะลวดลาย วรรณคดี การขับลำ การฟ้อน การเสียดูอยู่ เสดกิน การพัวพันไปมาค้าขาย การนุ่งถือ การสร้างบ้านแปงเมือง มารยาท ความศิวิไลซ์ และอื่น ๆ กล่าวโดยสรุป การขยายตัวทางวัฒนธรรมของสังคมหนึ่ง ๆ หรือชาติหนึ่ง ๆ ด้วยเอกลักษณ์ของตนเองนั้น เกี่ยวข้องกับความเป็นตายของสังคมนั้น ๆ ด้วย วัฒนธรรมยุคใหม่ของลาวหากเมื่อพิจารณาความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมมองได้สองช่วงกล่าวคือ ช่วงที่หนึ่งยุคแห่งการหันเปลี่ยนจากระบอบศักดินา – เมืองขึ้นมาเป็นยุคแห่งระบอบสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน ช่วงที่สองยุคแห่งการหันเปลี่ยนจากโลกเก่าแห่งการเผชิญหน้ากันของสองค่ายมหาอำนาจมาเป็นโลกแห่งเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารไร้เขตแดนและสังคมบริโภคนิยม ดังนั้นวัฒนธรรมลาวจำต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับกาลเทศะนี้ด้วยในระบอบศักดินาเมืองขึ้นสมัยก่อนลาวมีคำขวัญคือ ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และฝรั่งผู้มาช่วยชูกอบกู้เอกราช ในระบอบประชาธิปไตยประชาชนลาวจะมีคำขวัญที่เป็นอุดมการณ์และคติเตือนใจดังนี้ ชาติลาว สันติภาพ เอกราช เอกภาพ ประชาธิปไตย และวัฒนาถาวร ชาติลาว หมายถึงชาติลาวอันประกอบไปด้วยเผ่าพันธุ์ต่างๆ สันติภาพ หมายถึงการบ่ทำสงคราม เป็นมิตรกับทุกประเทศ เอกราช หมายถึงความเป็นเจ้าของตนเอง เจ้าอธิปไตย ฟังตนเอง เอกภาพ หมายถึงความเป็นปึกแผ่น น้ำหนึ่งใจเดียวกันของทุกเผ่า ประชาธิปไตย หมายถึงประชาธิปไตย ประชาชนมีพรรคนำพา รัฐคุ้มครองประชาชนเป็นเจ้าของ วัฒนาถาวร หมายถึงความอยู่

ดีกินดี สุขกายสบายใจมีชีวิตม่วนซื่น เบิกบานปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ความอดอยากทุกข์ยากลำบาก รวมทั้งอำนาจปกครองธรรมทั้งปวงมาครอบงำ วัฒนธรรมยุคใหม่ของลาว คือ วัฒนธรรมที่สืบทอดและพัฒนาขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกับ กาลเทศะใหม่ของลาวบนพื้นฐานของวัฒนธรรมดั้งเดิม อันเป็นมรดกเชื้อของชาติลาวบรรดา ชนเผ่างานวัฒนธรรมระยะใหม่ของคณะบริหารศูนย์กลางพรรคสมัยที่ 5 เดือน ตุลาคม ค.ศ. 1994 ให้ทัศนะและจุดยืนเกี่ยวกับวัฒนธรรมแห่งชาติลาวไว้คือ “ชาติลาวมีวัฒนธรรมอันดีงามมาตั้งนานชาติลาวประกอบด้วยหลายชนเผ่า ย่อมมีขนบธรรมเนียมประเพณีและมรดกเชื้อแห่งชาติอันเป็นมรดกล้ำค่าเป็นพื้นฐานจิตใจและเป็นปัจจัยสำคัญค้ำประกันชาติลาวไม่ว่าเวลาใดก็อดอ้ออ้างทะนงใจและหวงแหนวัฒนธรรมประจำชาติตน ถ้าไม่สามารถรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ชาติอาจเสื่อมสูญไป” (หุมพัน รัตตะนะวง, 2546)

3.6 ลักษณะทั่วไปของประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

3.6.1 ลักษณะภูมิประเทศ

กลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วย ประเทศจีน ประเทศพม่า ประเทศไทย ประเทศลาว ประเทศกัมพูชา และประเทศเวียดนาม มีพื้นที่ทั้งหมด 11,537,062 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 5.3 ของทวีปเอเชีย ประเทศที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ที่สุดคือ ประเทศจีน รองลงมาคือประเทศพม่า ไทย เวียดนาม ลาว และกัมพูชา ตามลำดับ ประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของประเทศอินเดีย พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นแผ่นดินคาบสมุทร มีพื้นที่ติดกับทะเลเกือบทุกประเทศยกเว้นประเทศลาวเพียงประเทศเดียวที่ไม่ติดกับทะเล บริเวณทางเหนือของประเทศไทยและพม่าจะเป็นภูเขา ส่วนที่เป็นที่ราบลุ่ม ได้แก่ บริเวณภาคกลางของประเทศไทย ภาคใต้ของประเทศไทย และภาคเหนือของเวียดนาม สภาพภูมิอากาศจะเป็นแบบร้อนชื้น มีอุณหภูมิเฉลี่ย 28 องศาเซลเซียส

การเมืองการปกครอง จะเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้กลุ่มประเทศอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขงดำเนินไปอย่างเรียบง่าย ถึงแม้รูปแบบการปกครองจะมีความแตกต่างกันแต่ก็มีลักษณะการปกครองบางอย่างที่มีความเหมือนกัน ดังตารางประกอบ

ตาราง 1 การเปรียบเทียบลักษณะการปกครองของกลุ่มประเทศในอาณาบริเวณภูมิภาคลุ่มน้ำ โขง

ประเทศ	ระบอบการปกครอง	ประมุขของประเทศ	ประมุขฝ่ายบริหาร
สาธารณรัฐประชาชนจีน	สังคมนิยมคอมมิวนิสต์	ประธานาธิบดี	นายกรัฐมนตรี
สหภาพพม่า	เผด็จการทหาร	ประธานสภา สันติภาพและการพัฒนาแห่งรัฐ	นายกรัฐมนตรี

ราชอาณาจักรไทย	ประชาธิปไตย	พระมหากษัตริย์	นายกรัฐมนตรี
สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว	สังคมนิยมคอมมิวนิสต์	ประธานประเทศ	นายกรัฐมนตรี
ราชอาณาจักรกัมพูชา	ประชาธิปไตย (ราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ)	พระมหากษัตริย์	นายกรัฐมนตรี
สาธารณรัฐสังคมนิยม เวียดนาม	สังคมนิยมคอมมิวนิสต์	ประธานสภา แห่งชาติ	นายกรัฐมนตรี

3.6.2 ประชากรในเขตลุ่มน้ำโขง

ประชากรในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงส่วนใหญ่เป็นแบบพหุสังคมที่มีความหลากหลายในเรื่องของชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมที่มาจากการมีลักษณะทางกายภาพที่ใกล้เคียงกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประกอบกับการมีทรัพยากรอันหลากหลาย และมีคุณค่ายิ่ง อีกทั้งการมีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานร่วมกัน เมื่อเราเปรียบเทียบกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขง พบว่า จะมีกลุ่มชาติพันธุ์ ไต หรือ ไท ที่มีรากฐานทางภาษาในตระกูลใกล้เคียงกัน แม้จะถูกแบ่งแยกด้วยการปกครองของแต่ละประเทศ ซึ่งเดิมกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีถิ่นฐานอยู่ที่รัฐฉานของประเทศพม่า ทางภาคเหนือของลาว มณฑลยูนนานของประเทศจีนตอนใต้ และอยู่บริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม (ธีรภัท ชัยพิพัฒน์.2551) ซึ่งประชากรมีการรวมกลุ่มกันขึ้นจากหลากหลายกลุ่มวัฒนธรรม ความหลากหลายเหล่านี้ขึ้นอยู่กับสถานที่ ที่เป็นทางผ่านทั้งทางบกและทางน้ำ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเปรียบเสมือนสะพานเชื่อมและสิ่งขวางกั้นในการเคลื่อนย้ายของที่ตั้งประชาชน สำหรับประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อพยพมาจากทางทิศเหนือ ซึ่งกลุ่มแรกๆ นั้นได้อพยพมาจากพื้นแผ่นดินตอนบน ในขณะที่เดียวกัน การเคลื่อนย้ายเกิดขึ้นเป็นช่วงๆ ตามลำดับ กลุ่มที่อพยพมาทีหลัง ได้เข้ามาแทนที่ ของกลุ่มที่ตั้งอยู่ก่อน และทำให้เกิดการซับซ้อนทางกลุ่มชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตาม ประชาชนเขมรที่อยู่พื้นแผ่นดินใหญ่นับเป็นบรรพบุรุษของประชาชนที่เคลื่อนย้ายไปจากทะเล ในลักษณะเดียวกัน กลุ่มชาวมอญที่พบในพม่าและไทยได้มีการผสมผสานกับกลุ่มทิเบต พม่า ไต ลาว และชาน ประชากรในเวียดนามปัจจุบันมีกำเนิดที่แม่น้ำแดงทางตอนเหนือ และอาจจะผสมกับพวกไตและมาเลย์ นอกจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่กล่าวมานั้น ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อีก เช่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง จีน นาคาในพม่า และพวกชาวเกาะ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังได้รับอิทธิพลจากชาวอาหรับ ชาวอินเดีย และชาวจีน

ประชากรของกลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ทั้งหมดมีประมาณ 1,521.1 ล้านคน โดยประเทศจีนมีประชากรมากที่สุด 1,300 ล้านคน รองลงมาประเทศไทย เวียดนาม พม่า กัมพูชา และลาว ตามลำดับ ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประชากรของกลุ่มประเทศในลุ่มน้ำโขงสามารถจัดแบ่งตามลักษณะชาติพันธุ์ออกได้ 4 ลักษณะ คือ (ฉัจฉลดา พิษิตบัญชาการ, 2529)

- 1) ลักษณะแบบมอญ-เขมร
- 2) ลักษณะแบบเวียดนาม
- 3) ลักษณะแบบพยู-พม่า
- 4) ลักษณะแบบไทย

ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ปรากฏขึ้นแล้วในสมัยก่อนพุทธกาล ณ เบื้องตะวันตกเฉียงใต้บริเวณแม่น้ำแยงซีเกียง มณฑลเสฉวน อันเป็นดินแดนที่ตั้งประเทศจีนในปัจจุบัน ระยะเวลาได้อพยพแยกย้ายไปตั้งภูมิลำเนาตามลุ่มแม่น้ำเหลืองและแม่น้ำแยงซี เรียกกันว่าอาณาจักร อ้ายลาว ราว พ.ศ. 300 จึงถูกจีนรุกรานถอยร่นลงมาทางตอนใต้ กระทั่งราว พ.ศ. 1100 จึงได้เริ่มตั้งอาณาจักรน่านเจ้าขึ้นที่ยูนนาน ซึ่งนับว่าเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก (พระยาโกษากรวิจารย์, 2511)

จากอดีตสู่ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ได้มีการโยกย้ายจากถิ่นเดิม และตั้งถิ่นฐานใหม่ ไปตามแหล่งพื้นที่ต่างๆของภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ ต่างๆดังนี้

1. กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ
2. กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ
3. กลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว
4. กลุ่มชาติพันธุ์ลาว
5. กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท

3.6.3 ภาษา

จากคนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนอาณาจักรบริเวณลุ่มน้ำโขงมีมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ มีหลายกลุ่มชาติพันธุ์ มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยยุคหินกะเทาะ และสืบเนื่องมาจนถึงยุคโลหะ ประกอบกับการโยกย้ายคนพื้นเมืองที่มาจากจีนตอนใต้ และกลุ่มคนจากทะเลทางตอนใต้เข้ามาผสมผสาน จนกลายเป็นพื้นที่แหล่งรวมกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำโขง ตลอดเกิดการผสมผสานกันทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นหลายครั้งในช่วงเวลาที่ต่างกัน แต่ไม่มีหลักฐานใดชี้ชัดได้ว่ากลุ่มใดเข้ามาก่อนหลัง แต่ร่องรอยที่บ่งบอกและชี้ชัดว่าคนหลายกลุ่มเข้ามาตั้งหลักแหล่งตามที่ตั้งต่างๆ ในอาณาจักรลุ่มน้ำโขง คือ วัฒนธรรมภาษา โดยสามารถจำแนกได้ดังนี้ (ปราณี กุลละวณิชย์, 2526)

- 1) ภาษาตระกูลออสโตร-เอเชียติก เป็นกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร ซึ่งมีทั้งหมด 12 ภาษา เช่น ภาษามอญ มีผู้พูดอยู่ในเขตพม่าและไทย ภาษาเขมร มีผู้พูดอยู่ในเขมรและบางจังหวัดของภาคอีสาน ประเทศไทย ภาษากะตือก ซึ่งรวมภาษา กุย โซ่ บรู ชมุ ภาษาเวียด-เมือง
- 2) ภาษาตระกูลจีน-ทิเบต เป็นกลุ่มภาษาที่รวมภาษาต่างๆ เช่น ลีซอ ลาหู่ อีเก้อ อิมปี กะถิ่น กะเหรี่ยง ซึ่งกระจายอยู่ในประเทศต่างๆ เช่น ลาวตอนเหนือ พม่า และไทย
- 3) ภาษาตระกูลไท เป็นกลุ่มที่พูดภาษาไทย-ลาว ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มภาษาที่สำคัญของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง ผู้พูดภาษานี้จะกระจายอยู่ในมณฑลยูนนาน กวางสี พม่า ลาว เวียดนาม
- 4) ภาษาตระกูลม้ง-เย้า เป็นกลุ่มที่พูดภาษาม้ง-เย้า โดยม้งจะกระจายในเขตพม่า ไทย ลาว และเวียดนาม ส่วนเย้าจะพูดกันในจีน ไทย พม่า ลาว และเวียดนาม
- 5) ภาษาตระกูลออสโตรเนเซียน เป็นกลุ่มที่พูดภาษาจาม ระเบิด เจียราย มัง ตั้งหลักแหล่งตามชายฝั่งทะเลเกาะ อาศัยในแคว้นมาดากัสกา เวียดนาม อินโดนีเซีย และหมู่เกาะมหาสมุทรแปซิฟิก

3.6.4 ประเพณีความเชื่อ

กลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน และมีประเพณีความเชื่อที่เหมือนกัน เช่น มีความเชื่อในเรื่องผี ซึ่งได้แสดงออกมาในรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเช่นสังเวศ เถลิงฉลอง และขอความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตต่างๆ สำหรับประเพณีในดินแดนของกลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ส่วนใหญ่มีการนำกระบวนการคิด ความเชื่อ ตลอดจนรูปแบบของประเพณี พิธีกรรม มาพัฒนาเข้ากับประเพณีความเชื่อดั้งเดิม ผสมผสานกับอารยธรรมภายนอก ประเพณีที่สำคัญประกอบด้วยดังนี้ (อภิญา รัตนมงคลมาส,2533)

- 1) ประเพณีทางศาสนา เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับทุกศาสนาที่ประชากรในแถบนี้นับถือ ซึ่งพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีบทบาทมากที่สุด กล่าวคือ ศาสนาพุทธนิกายเถรวาท เช่น ทำบุญตักบาตตามวันสำคัญ เข้าพรรษา ออกพรรษา ขึ้นบ้านใหม่ ทอดกฐิน เป็นต้น พบมากในประเทศพม่า ลาว ไทย และกัมพูชา และศาสนาพุทธนิกายมหายาน มีการทำบุญตามเทศกาลทางศาสนา เช่น วันตรุษจีน การไหว้เจ้า เป็นต้น พบมากในประเทศจีน เวียดนาม

- 2) ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต กลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนี้มักเป็นประเพณีที่นำความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์มาผสมผสานควบคู่กันไป เช่น

ประเพณีการเกิด ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อเป็นสิริมงคลแก่เด็กเกิดใหม่ พบในประเทศไทย ลาว และกัมพูชา

ประเพณีการบวช มีความสำคัญต่อประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ เป็นการตอบแทนบุญคุณบิดามารดา เจ้ากรรมนายเวร ซึ่งครอบครัวใดมีลูกชายจะต้องทำพิธีอุปสมบท พบในประเทศไทย พม่า ลาว และเวียดนาม

ประเพณีการแต่งงาน จัดขึ้นเพื่อให้ญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายได้รับรู้และเป็นสักขีพยานตลอดปฐุ่ตายที่ได้ล่วงลับไปแล้ว และเพชยาคาทั้งหลายได้รับรู้ในงานแต่งงานของคู่บ่าวสาว ซึ่งพบในทุกประเทศของกลุ่มน้ำโขง

ประเพณีการตาย เมื่อมีการตายเกิดขึ้น จะมีพิธีการทำศพ เพื่อส่งวิญญาณผู้ตายไปสู่ปรโลก ซึ่งแต่ละประเทศจะมีพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไป เช่น พม่า ไทย ลาว และกัมพูชา จะมีการตั้งศพไว้ที่บ้าน แล้วนิมนต์พระมาสวดพระอภิธรรม จากนั้นจึงนำไปเผา และเมื่อเผาเสร็จแล้วจะเก็บอัฐิไว้บูชา

ประเพณีตามเทศกาล พบเกือบทุกประเทศ ซึ่งเป็นประเพณีที่ยึดครองกันมาทั้ง 12 เดือน และทุกประเทศในกลุ่มน้ำโขงจะยึดมั่นตามประเพณีอย่างถูกต้องตามจารีตของตนเอง

กล่าวโดยสรุป ประเพณีและความเชื่อของประชาชนในกลุ่มน้ำโขง จะมีความแตกต่างกันออกไปตามท้องถิ่น พิธีกรรมบางอย่างอาจมีความจำเป็นที่ต้องทำให้คนทั้งหลายอยู่ร่วมกันอย่างสวัสดิภาพและมีความมั่นคงในชีวิต โดยอาศัยพิธีกรรมเป็นเครื่องบันทึกความรู้และถ่ายทอดความรู้ให้อนุชนรุ่นหลังต่อไป พิธีกรรมส่วนใหญ่มีจุดประสงค์เพื่อรวมฝึชองตระกูล ทุกวงศ์ตระกูลจะมีหิ้งบูชาสำหรับสมาชิกที่ตายไปแล้วมาอยู่ร่วมกัน และมีพิธีแสดงความเคารพต่อฝึบรรพบุรุษตามวาระต่างๆ พิธีกรรมที่สำคัญที่สุดจะทำกันปีละครั้ง ความเชื่อเหล่านี้เป็นลักษณะร่วมของคนแทบทุกท้องถิ่นในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง เช่น เชื่อในเรื่องของเทพเจ้า ภูตผีปีศาจ ฝึบรรพบุรุษ เชื่อในเรื่องของอำนาจธรรมชาติสิ่งรอบตัวที่ไม่มีตัวตน เช่น การกราบไหว้แม่ย่านางของชาวเรือ การบูชาพระแม่คงคาในวันลอยกระทง การขอขมาพระแม่โพสพของชาวนา การกราบไหว้ฟ้าดินของชาวจีน เป็นต้น

3.6.5 การประกอบอาชีพ

ประชากรในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงมีการประกอบอาชีพ 2 ลักษณะ คือ

1) เกษตรกรรมเพื่อยังชีพ เป็นการเพาะปลูกพืชในครัวเรือนและท้องถิ่นเป็นสำคัญ ซึ่งอาจทำไร่เลื่อนลอย หรือเพาะปลูกอยู่กับที่ เช่น ข้าวเจ้า เป็นพืชที่ปลูกกันมาก ซึ่งนอกจากจะใช้บริโภคกันแล้ว ยังส่งออกไปขายยังตลาดโลกด้วย ประเทศในกลุ่มน้ำโขงที่นิยมปลูกข้าว คือ พม่า โดยปลูกบริเวณแม่น้ำอิระวดี และแม่น้ำสาละวิน ประเทศไทยปลูกบริเวณลุ่มปากแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วน ประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนามปลูกบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำโขง นอกจากนี้ยังมีการปลูกข้าวโพด เผือก มัน ถั่ว งา ผักหลากหลายชนิด ละผลไม้มั้ต่างๆ อีกเป็นจำนวนมาก

2) เกษตรกรรมเพื่อการค้า เป็นการปลูกพืชผลและสัตว์เลี้ยวเพื่อการจำหน่าย พืชที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นพืชวัตถุฝึบ ปลูกในสวนและไร่ขนาดใหญ่ พืชที่สำคัญได้แก่ ยางพารา อ้อย มัน

3.6.6 คนตรีและการแสดง

มนุษย์ไม่ว่าเผ่าพันธุ์ใดก็ตามย่อมมีการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมกันอย่างไม่ขาดสาย โดยเห็นว่าขนบธรรมเนียมประเพณี หรือแบบแผนที่ปฏิบัติต่อกันมาจนยอมรับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่ตนเองและส่วนรวม ตลอดมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ดังในเอกสาร บทความและหนังสือคนตรีลาวเดิมของ เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี.2551 กล่าวไว้ว่า

วัฒนธรรมคนตรีในกลุ่มภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มีลักษณะที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ในลักษณะ “เครือญาติ” มีภูมิหลังและพัฒนาการร่วมกันจนสามารถสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันได้ในระดับมหภาค ท่ามกลางความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะร่วมกันของคนตรีในภูมิภาคก็ยังคงเกิดข้อแตกต่างปลีกย่อยภายในวัฒนธรรมคนตรีของภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างซ้อนทับกันเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ราบลุ่ม และกลุ่มที่สูง ในทางตรงกันข้ามหากพิจารณาลงลึกในรายละเอียดของวัฒนธรรมคนตรีในแต่ละวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงก็ยิ่งปรากฏภาพของความคล้ายคลึงและความแตกต่างซ้อนอยู่ภายในเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นกรณีของคนตรีพื้นบ้านอีสาน ประเทศไทยกับคนตรีลาว คนตรีลาวเหนือกับคนตรีจีนใต้ คนตรีกัมพูชากับคนตรีอีสานใต้ของประเทศไทย คนตรีพม่ากับคนตรีล้านนา

ความสัมพันธ์ เชื่อมโยง คล้ายคลึง ปฏิสัมพันธ์คนตรีในกลุ่มภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกัมพูชา ลาวและไทย หากย้อนกลับไปในอดีตจะเห็นว่าพื้นที่ทั้งสามประเทศล้วนแล้วมีส่วนในการสร้างวัฒนธรรมร่วมกัน กล่าวคือ ความสัมพันธ์กรณีกัมพูชาและลาว มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมคนตรีของคนที่อยู่อาศัยในกลุ่มภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งพิจารณาแล้วพบว่า มี 2 ระดับ คือ ระดับชาวบ้านและระดับราชสำนัก โดยการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านมีลักษณะกลมกลืน ค่อยเป็นค่อยไป และพัฒนาจนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักต่อราชสำนักจะมีเรื่องของอำนาจ การเมืองการปกครองเข้ามามีส่วนในการเกี่ยวพัน

สำหรับคนตรีในราชสำนักลาวหรือคนตรีลาวเดิม ได้รับอิทธิพลมาจากคนตรีราชสำนักเขมร ตั้งแต่สมัยเจ้าฟ้ารุ่ง ขณะเดียวกันนั้นยังมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาว ดังปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์และสมัยเจ้าอนุวงศ์ของลาว ที่ทั้งสองพระองค์มีความรักใคร่กัน มีความสัมพันธ์อันดีงามมาโดยตลอด ดังปรากฏหลักฐานในการตราสารที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่ส่งไปถึงเจ้าอนุวงศ์ มีความตอนหนึ่งว่า

“...เทศกาลแต่งแก่งแลเลี้ยงดูข้าพหุละองครั้งใดก็มีพระราชหฤทัยคิดถึงเจ้าเวียงจันทน์ทุก
ครั้ง

ด้วยมิได้ลงไปเห็น....ถ้าเจ้าเวียงจันทน์ว่างราชการเมืองเมื่อใด จะลงไปเฝ้าพหุละอง ณ
กรุงเทพ ก็ให้พานบุตรภรรยา มโหรี ละคร....จะได้เล่นตามสบายใจ (เจ้าพระยาทิพพรวงศ์ :2531)

ดังนั้นจะเห็นว่าดนตรีและการแสดงในสมัยต้นรัตนโกสินทร์และสมัยเจ้าอนุวงศ์มีความเจริญรุ่งเรือง จากความสนพระทัยในศิลปะดนตรี สำหรับปฏิสัมพันธ์ทางดนตรีในระดับชาวบ้าน มีการแลกเปลี่ยนกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน แต่เนื่องจากเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านต่อชาวบ้าน ดังนั้นจึงไม่มีหลักฐานเอกสารจึงไม่มีเอกสารที่บันทึกเรื่องราวเช่นกับดนตรีราชสำนัก อย่างไรก็ตามการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีระดับชาวบ้าน กรณีดนตรีกลุ่มชาติพันธุ์ลาวกลับได้รับการบันทึก ซึ่งเป็นประกาศห้ามของทางราชการที่ห้ามมิให้เล่นแอ่วลาว ซึ่งในสมัยนั้นการเล่นแอ่วลาวได้รับความนิยมอย่างมาก สาเหตุมาจากชาวลาวได้ถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยศึกตั้งแต่สมัยพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นต้นมา (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี.2551)

3.7 แม่น้ำโขงในประเทศไทยและในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

แม่น้ำโขงส่วนที่ผ่านประเทศไทยเป็นช่วงของแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยไหลผ่าน อ.เชียงแสน อ.เชียงของ และ อําเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย มีระยะทางประมาณ 85 กิโลเมตร ก่อนเข้าสู่ประเทศลาว และไหลเป็นพรมแดนไทย – ลาวเริ่มจาก จ.เลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อํานาจเจริญ และอุบลราชธานี รวมความยาวที่ไหลผ่านประเทศไทยประมาณ 976 กิโลเมตร

แม่น้ำโขงในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีพื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตที่ราบสูงโคราช ซึ่งมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะเอียงลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ มีแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อําเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี โดยบริเวณตอนปลายของที่ราบสูงจะมีลักษณะเป็นเนินกว้างลาดชันแยกจากลุ่มน้ำย่อยของทะเลสาบเขมร ซึ่งในภาคอีสานยังถูกแบ่งโดยแนวเทือกเขาภูพาน ตอนเหนือเป็นแอ่งสกลนคร มีแม่น้ำสงคราม แม่น้ำอูน และไหลไปลงสู่แม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงในบริเวณภาคเหนือจะมีแม่น้ำคำ แม่น้ำกก และแม่น้ำอิง ไหลลงสู่แม่น้ำโขง ซึ่งบริเวณนี้จะมีลักษณะภูเขาและเนินเขาทอดยาวในแนวเหนือใต้ มีที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาและมีบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำและหนองน้ำต่าง ๆ ซึ่งเป็นระบบนิเวศน์ที่มีความสำคัญต่อการขยายพันธุ์ปลาสัตว์น้ำ พันธุ์ไม้ น้ำ พร้อมทั้งเป็นพื้นที่ดูดซับน้ำ ป้องกันอุทกภัย ตลอดจนการกรองสารเคมี สิ่งแปลกปลอมก่อนลงสู่แม่น้ำโขง สภาพแม่น้ำโขงในภาคเหนือเป็นแก่งหินและหน้าผา แม่น้ำไม่กว้างนักไหลผ่านขุนเขาสองข้างไปจนสุดแดนไทยลาวที่อําเภอเวียงแก่น และเป็นลักษณะเช่นนี้ไปจนถึงหลวงพระบางในลาว ส่วนสภาพแม่น้ำโขงในภาคอีสาน สายน้ำแผ่กว้างออก ประกอบไปด้วยชายฝั่งและหาดทราย และจะพบเกาะแก่งเป็นจำนวนมากที่สี่พันดอนในประเทศลาว ซึ่งทางตอนบนของแม่น้ำตรงพรมแดนระหว่าง สปป.ลาว และกัมพูชา เป็นช่วงที่แม่น้ำโขงกว้างออกมากถึง 10 กิโลเมตร และลดระดับลง 30 เมตร ตรงที่เป็นน้ำตกโขง (Khone) หรือที่ เรียกว่าน้ำตกหลี่ผี (Leepee) หรือกับดักวิญญาณ (Spirit trap) ที่จุดนี้แม่น้ำแยกออกเป็นหลายสายล้อมรอบบริเวณที่เรียกว่า สี่พันดอน (Si Pan Don) หรือ สี่พันเกาะ (Four Thousand Islands)เป็นที่ที่มีปลาชุกชุมมากของ สปป.ลาว มีการเสนอหลายครั้งหลายหนให้ระเบิดน้ำตกหลี่ผี เพื่อให้เรือผ่านไปมาในแม่น้ำได้

ส่วนแม่น้ำโขงในบริเวณของประเทศไทยมีความแตกต่างของระดับน้ำในฤดูแล้งกับฤดูน้ำหลากสูงถึง 20 เมตร เป็นฤดูกาลของน้ำตามธรรมชาติที่นำไปสู่วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนที่พึ่งพากับแม่น้ำสายนี้ แต่ในปัจจุบันฤดูกาลของน้ำไม่เป็นไปตามธรรมชาติ มีความเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงตอนบนในมณฑลยูนนานของประเทศจีน และสถานะแล้งของต้นน้ำลำธารจึงทำให้สภาพแม่น้ำโขงมีความเปลี่ยนแปลงจนฤดูกาลของน้ำไม่เป็นไปตามธรรมชาติเหมือนเช่นในอดีต(อ้างถึงใน เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – เชียงราย <http://www.skyd.org/html/sekhi/60/028-kong.html>, ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2552)

สำหรับงานวิจัยในระยะที่ 1 นี้ได้ศึกษาวิจัย อัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพงานศิลปกรรมลุ่มน้ำโขงในเขต อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ประเทศไทยและแขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว โดยทั้งสองพื้นที่นี้มีบริบทของพื้นที่ดังนี้

1) อำเภอเชียงแสน

แผนภาพที่ 2 แสดงแผนที่อำเภอเชียงแสน(อ้างถึงใน <http://www.chiangkhongfestival.com>.)

" ถิ่นอมตะ พระเชียงแสน แดนสามเหลี่ยม เยี่ยมน้ำโขง จรโลงศิลปะ" นี้เป็นคำขวัญของอำเภอเชียงแสน ซึ่งเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดเชียงราย และถือเป็นอำเภอที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และต้นกำเนิดของศิลปวัฒนธรรม โดยอำเภอเชียงแสนมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาดังนี้

อำเภอเชียงแสน ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น มีสภาพของเมืองเก่า ซึ่งมีประวัติความเป็นมาของเมืองเชียงแสนปรากฏอยู่ในเอกสารตำนานหลายฉบับ ซึ่งเรื่องราวส่วนใหญ่จะมีความคล้ายกัน โดยปรากฏเรื่องราวของชุมชนโบราณในเขตที่ราบลุ่มจังหวัดเชียงราย ในระยะก่อนสร้างเมืองเชียงแสน ซึ่งคาดว่าน่าจะเริ่มต้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 17 จากการที่พระเจ้าสิงหนวัติกุมารได้อพยพลงมาจากนครไทยเทศ ซึ่งอยู่ในทางตอนเหนือลงมาตามแม่น้ำโขงและมาตั้งบ้านเมืองขึ้นชื่อว่า นาคพันธสิงหนวัตินคร ในแผ่นดินของพระเจ้าสิงหนวัติกุมารนั้น ได้มีการรวบรวมดินแดนให้เป็นปึกแผ่น ได้รวมเอาชาวมีถักขุและปราบปรามพวกกล่อมหรือขอมให้อยู่ใต้อำนาจ หลังจากนั้นก็ได้มีกษัตริย์หลายพระองค์ครองเมืองโยนกนาคพันธู์ สืบมาจนกระทั่งถึงรัชการพระเจ้ามหาชัยชนะก็เกิดอาเพศ จนบ้านเมืองล่มสลายกลายเป็นหนองน้ำต่อมาได้ปรากฏเรื่องราวอีกช่วงหนึ่ง เป็นส่วนที่กล่าวถึงปู่เจ้าลาวจกหรือลาวจกราชว่า ได้ลงมาจากยอดภูเขา และได้สถาปนาเป็นปฐมกษัตริย์ในราชวงศ์ลาวจกราช ขึ้นปกครองแคว้นไชยวรรณเชียงราวหรือแคว้นโยนกซึ่งก็คือบ้านเมืองในบริเวณที่ราบลุ่มจังหวัดเชียงรายทุกวันนี้ ต่อมาได้สร้างเมืองหิรัญนครเงินยางและมีการขยายชุมชนออกไปโดยรอบ ได้มีการสร้างเมืองเชียงราย เมืองเชียงของและขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง กษัตริย์ในราชวงศ์ลาวจกราชได้สืบราชสมบัติติดต่อกันมาหลายพระองค์ จนกระทั่งถึงรัชกาลของพระเจ้ามังรายจึงได้รวบรวมบ้านเมืองในแคว้นโยนกจนเกิดเป็นปึกแผ่นทรงสร้างเมืองเชียงรายและเสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองเชียงราย ต่อมาทรงยกทัพไปตีแคว้นหิรัญไชยได้ และสถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้นพร้อม ๆ กับการสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานีใน พ.ศ. 1839 สำหรับเรื่องราวของเมืองเชียงแสนนั้น มีหลักฐานปรากฏอยู่ในเอกสารอย่างชัดเจนว่า พระเจ้าแสนภู พระราชนัดดาของพระเจ้ามังราย ทรงสร้างเมืองขึ้นบริเวณซากเมืองรอยเก่าริมฝั่งแม่น้ำโขงเมื่อ พ.ศ. 1871 และขนานนามว่าเมืองหิรัญนครชัยบุรีศรีช้างแสน ซึ่งก็เชื่อกันว่าเมืองรอยเก่านั้นก็คือเมืองหิรัญนครเงินยางนั่นเอง หลังจากที่พระเจ้าแสนภูได้ขึ้นมามีราชย์ในเมืองเชียงใหม่แล้ว ต่อมาทรงย้ายมาอยู่ที่เมืองเชียงแสนตลอดพระชนม์ชีพ และกษัตริย์ล้านนาองค์ต่อมาคือพระเจ้าคำฟู ก็ประทับที่เมืองเชียงแสน สาเหตุที่พระเจ้าแสนภูสร้างเมืองและประทับอยู่เมืองเชียงแสนนั้นเพราะเป็นเหตุผลด้านยุทธศาสตร์ในการป้องกันข้าศึกที่มาจากด้านเหนือและเพื่อควบคุมหัวเมืองต่างๆ ของล้านนาตอนบนไว้ให้อยู่ภายใต้พระราชอำนาจ ด้วยเหตุนี้ในสมัยล้านนาตอนต้นศูนย์กลางของอาณาจักรและพระศาสนา จึงอยู่ที่เมืองเชียงแสน ดังนั้นจึงปรากฏมีร่องรอยโบราณสถานในสมัยล้านนา ตอนต้นอยู่ในเขตเมืองเชียงแสนค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามตอนปลาย พุทธศตวรรษที่ 19 ในสมัยของพระเจ้าผดุงกษัตริย์ราชวงศ์มังรายลำดับที่ 7 ได้กลับไปประทับที่เมืองเชียงใหม่ แต่เมืองเชียงแสนก็ยังคงมีความสำคัญ ในเขตล้านนาตอนเหนือตลอดมา ในช่วงเวลาที่ล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ในพ.ศ.2244 พม่าได้แบ่งแยกการปกครองล้านนาออกเป็น 2 ส่วน เพื่อป้องกันกบฏส่วนแรกได้แยกเมืองเชียงแสนออกจากอำนาจของเมืองเชียงใหม่ให้เมืองเชียงแสนได้ขึ้นตรงต่อกรุงอังวะ ถือเป็นประเทศราชมณฑลหนึ่งและอยู่ภายใต้อำนาจของข้าราชการพม่าโดยตรง โดย

ให้เมืองต่าง ๆ เหล่านี้ คือ เมืองกาย เมืองไร เมืองเลน เมืองแหวน เมืองพยาก เมืองเชียงราย และเมืองหลวงภูคา เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองนครลำปาง เมืองฝาง เมืองสาด เมืองเชียงของ และเมืองเทิง ขึ้นอยู่กับเมืองเชียงแสน ส่วนเมืองที่เคลื่อนขึ้นอยู่กับเมืองเชียงใหม่ในช่วงเวลานี้ฐานนะของเมืองเชียงแสน ได้มีความสำคัญขึ้นอีกครั้งและได้เป็นฐานที่มั่นสำคัญของพม่าในการควบคุมบ้านเมืองและดินแดนล้านนา พม่าควบคุมเมืองเชียงแสนไว้จน พ.ศ.2347 พระยาภาววิละเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่กับกรมหลวงเทพหริรักษ์กับพระยายมราชได้ยกทัพเข้าตีเมืองเชียงแสนได้สำเร็จ และได้กวาดต้อนผู้คนจำนวน 22,000 ครอบครัวจัดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกให้ย้ายถิ่นฐานในเมืองต่าง ๆ ของล้านนา เช่น เชียงใหม่ นครลำปาง น่าน และเวียงจันทน์ อีกกลุ่มหนึ่งส่งไปยังเมือง กรุงเทพฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้โปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ ตำบลเสาไห้ จังหวัดสระบุรี และที่ ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี ต่อมาเมืองเชียงแสนจึงกลายเป็นเมืองร้าง จนกระทั่งรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินทวิไชย บุตรเจ้าบุญมา เจ้าผู้ปกครองเมืองลำพูน นำราษฎรชาวเมืองลำพูน และราษฎรชาวเมืองเชียงใหม่จำนวนประมาณ 1,500 ครอบครัว ขึ้นไปตั้งถิ่นฐาน และฟื้นฟูเมืองเชียงแสนและได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาราชเดช ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสน เมืองเชียงแสนจึงได้ฟื้นฟูนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาประมาณ พ.ศ. 2442 ได้มีการย้ายศูนย์กลางการปกครอง ไปอยู่ที่ ต.กาศา ซึ่งปัจจุบันคืออำเภอแม่จัน ตั้งเป็นอำเภอขึ้นต่อจังหวัดเชียงราย ส่วนเมืองเชียงแสนยุบลงเป็นกิ่งอำเภอเชียงแสน หลวง และต่อมาได้เป็นอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เมื่อพ.ศ. 2500 มาจนทุกวันนี้ (อ้างอิงในเวปไซด์ เชียงรายโฟกัส (www.chiangraifocus.com), คัน 25 ตุลาคม 2552) โดยอำเภอเชียงแสนมีบริบทของพื้นที่ดังนี้

1.1 อาณาเขตติดต่อ

อำเภอเชียงแสนตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังต่อไปนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอแม่สาย และรัฐฉาน (ประเทศพม่า)
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับแขวงบ่อแก้ว (ประเทศลาว) และอำเภอเชียงของ
- ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเชียงของ อำเภอคอยหลวง และอำเภอแม่จัน
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอแม่จันและอำเภอแม่สาย

1.2 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

อำเภอเชียงแสน มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบ พบซากโบราณสถานของเมืองเชียงแสนเก่าอยู่ในบริเวณตัวอำเภอค่อนข้างมาก จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวและทำเรือขนส่งสินค้าที่สำคัญในภาคเหนือในปัจจุบัน นอกจากนี้เชียงแสนมีพื้นที่ซึ่งเรียกว่า สามเหลี่ยมทองคำ อันเป็นบริเวณที่บรรจบกันของชายแดนสามประเทศ คือ ไทย ลาว และพม่า ซึ่งเป็นแหล่งเศรษฐกิจสำคัญแห่งหนึ่งในปัจจุบัน(อ้างถึงใน วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี,ออนไลน์,ค้น 10 ตุลาคม 2552)

1.3 ศิลปวัฒนธรรม

อำเภอเชียงแสนถือเป็นอำเภอที่เป็นเมืองเก่า และเป็นต้นกำเนิดของศิลปวัฒนธรรมมากมาย เนื่องจากในอดีตเมืองเชียงแสนในสมัยล้านนาตอนต้นเป็นเมืองศูนย์กลางของอาณาจักรและพระศาสนา ดังนั้นจึงปรากฏมีร่องรอยของโบราณสถานในสมัยล้านนาตอนต้นอยู่ในเขตเมืองเชียงแสนค่อนข้างมากอีกทั้งอำเภอเชียงแสนยังถือเป็นเมืองที่เป็นต้นกำเนิดของพระพุทธรูปเชียงแสน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะงดงามน่าเกรงขามมาก ปัจจุบันอำเภอเชียงแสนจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งศึกษาทางด้านศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งทางภาคเหนือของไทย(อ้างถึงใน เว็บไซต์ เชียงรายโฟกัส (www.chiangraifocus.com), ค้น 25 ตุลาคม 2552)

2) อำเภอเชียงของ

ภาพที่ 3 แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอเชียงของ (อ้างถึงใน<http://www.chiangkhongfestival.l>)

อำเภอเชียงของมีคำขวัญประจำอำเภอที่ว่า “หลวงพ่อเพชรคู่มือง ลือเลื่องปลาบึกหาดไคร้ แหล่งผ้าทอน้ำไหล ประตุนิคมอินโดจีน” ในอดีตเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน เคยรุ่งเรือง มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (เชียงใหม่) เดิมชื่อ “เมืองขรรษา” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “เมืองเชียงของ” การปกครองขึ้นกับเมืองนันทบุรี (น่าน) โดยผู้ครองนครน่าน ได้แต่งตั้งให้เจ้าอริยวงค์เป็นเจ้าเมือง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1805 และมีผู้ครองเมืองเชียงของ สืบต่อกันมาจนถึงเจ้าเมืองคนสุดท้าย คือ พระยาจิตวงษ์วรยศรังสี

ในปี พ.ศ. 2453 อำเภอเชียงของได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอหนึ่ง ขึ้นกับจังหวัดเชียงราย โดยแต่งตั้งพระยาจิตวงษ์วรยศรังสี เป็นนายอำเภอคนแรก และมีผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอเชียงของ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จำนวน 27 ท่าน โดยนายอำเภอคนปัจจุบัน คือ นายวิระศักดิ์ ศิริสิทธิ์ ซึ่งมารับตำแหน่งนายอำเภอเชียงของ ตั้งแต่วันที่ 24 พฤศจิกายน 2551(อ้างถึงใน เว็บไซต์ เชียงรายโฟกัส (www.chiangraifocus.com), คืบ 25 ตุลาคม 2552) โดยอำเภอเชียงของมีบริบทของพื้นที่ดังนี้

2.1 อาณาเขตติดต่อ

อำเภอเชียงของมีอาณาเขตติดต่อดังนี้ (อ้างถึงในวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ออนไลน์, คืบ 10 ตุลาคม 2552)

- ทิศเหนือ ติดต่อกับแขวงบ่อแก้ว (ประเทศลาว)
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับแขวงบ่อแก้ว (ประเทศลาว) และอำเภอเวียงแก่น
- ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเวียงแก่น อำเภอขุนตาล อำเภอพญาเม็งราย และอำเภอเวียง

เชียงรุ่ง

- ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอดอยหลวงและอำเภอเชียงแสน

2.2 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

อำเภอเชียงของมีสภาพเศรษฐกิจและสังคมดังนี้(อ้างถึงในวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ออนไลน์, คืบ 10 ตุลาคม 2552)

อำเภอเชียงของมีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ราบ สลับกับเทือกเขา มีพื้นที่ด้านทิศตะวันออกบางส่วนติดกับแม่น้ำโขง ซึ่งฝั่งตรงข้ามคือ เมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีประชากรอาศัยอยู่ในพื้นที่หลายเชื้อชาติ เช่น ไทลื้อ ขมุ มูเซอ แม้ว เย้า โดยกลุ่มไทลื้อโดยมากจะอาศัยอยู่ที่ บ้านห้วยเม็ง และบ้านศรีดอนชัย อพยพมาจากทาง สิบสองปันนา ทางตอนใต้ของประเทศจีน ประชากรในอำเภอเชียงของในปัจจุบันส่วนมากทำอาชีพเกษตรกรรม เช่นทำนา ไร่ข้าวโพด สวนส้ม สวนลิ้นจี่ สวนส้มโอ และพืชผักต่างๆ เป็นต้น

ปัจจุบันอำเภอเชียงของ เป็นอำเภอหนึ่งที่ต้องเตรียมตัวเข้าสู่การพัฒนาตามแผนยุทธศาสตร์เมืองชายแดน และเป็นพื้นที่ ที่อยู่ในโครงการเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดเชียงราย อัน

เป็นเมืองรองรับยุทธศาสตร์ระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ที่จะเชื่อมโยงเส้นทางการค้าการลงทุน การท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน ทำให้อำเภอเชียงของปัจจุบันอยู่ในช่วงการขยายเมือง และการสร้างโครงข่ายด้านการคมนาคม จึงมีโครงการพัฒนาหลายด้านเพื่อรองรับโครงการดังกล่าว

2.3 ศิลปวัฒนธรรม

อำเภอเชียงของประกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติ เช่น ชาวไทยพื้นเมืองเดิม ไทยลื้อ จีนฮ่อ และชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ เช่น ม้ง (แม้ว) เข่า ลาหู่ (มูเซอ) ขมุ ดังนั้นจึงส่งผลต่อศิลปวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายตามวิถีของชุมชนที่มีอยู่หลายเชื้อชาติ และจากอดีตที่เชียงของเคยเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน เคยรุ่งเรือง มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (เชียงแสน) จึงทำให้มีต้นแบบศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าและคงอยู่ให้ลูกหลานได้ชื่นชมและอนุรักษ์ไว้ในปัจจุบัน เช่นการแต่งกาย

ภาพที่ 4 ภาพลักษณะการแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ บ้านศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

โดยการแต่งกายของคนภาคเหนือที่เป็นชาวบ้านทั่วไป ชายจะนุ่งกางเกงขาว ลักษณะแบบกางเกงขาวแบบ 3 ส่วน เรียกติดปากว่า “เตี๋ยว” หรือ เตี๋ยวสะดอ ทำจากผ้าฝ้าย ย้อมสีน้ำเงินหรือสีดำ ส่วนเสื้อก็นิยมสวมเสื้อผ้าฝ้ายคอกลม แขนสั้น แบบผ่าอก กระดุม 5 เม็ด สีน้ำเงินหรือสีดำ เช่นเดียวกัน เรียกว่า เสื้อม่อฮ่อม ชุดนี้ใส่เวลาทำงาน สำหรับหญิงชาวเหนือจะนุ่งผ้าซิ่น (ผ้าถุง) ขาวเกือบถึงตาตุ่ม นิยมนุ่งทั้งสาวและคนแก่ ผ้าถุงจะมีความประณีต งดงาม ตีนซิ่นจะมี

ลวดลายงดงาม ส่วนเนื้อจะเป็นเนื้อคอกกลม มีสีส้ม ลวดลายสวยงามเช่นเดียวกัน เรื่องการแต่งกายนี้หญิงชาวเหนือจะแต่งตัวให้สวยงามอยู่เสมอ ชาวเหนือถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ

2.4 ศักยภาพและความโดดเด่นของอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

ศักยภาพและความโดดเด่นของอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงรายในปัจจุบันมีความโดดเด่นในเรื่องการท่องเที่ยว เนื่องจากปัจจุบันอำเภอเชียงของมีสถานที่ท่องเที่ยวมากมาย เช่น น้ำตกห้วยเม็ง สวนป่าห้วยทรายมาน บ้านหาดไคร้ และบริเวณท่าจับปลาบึก (ลานหน้าวัดหาดไคร้) ที่เป็นแหล่งบวกรวมและจับปลาบึกซึ่งหาได้ทีเดียวในโลก รวมถึงศูนย์สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่มีสินค้าให้เลือกมากมาย ทั้งกล้วยอบเนยศรีลานนา ผ้าทอศรีคอนซัยที่มีการสืบทอดมาแต่โบราณจากบรรพบุรุษของชนชาติไตลื้อ และสินค้าหัตถกรรมบ้านสถาน ศูนย์หัตถกรรมบ้านสถาน เป็นต้น

ปัจจุบัน อำเภอเชียงของเป็นอำเภอที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเริ่มให้ความสนใจเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้น ทำให้มีสิ่งก่อสร้างที่พักอาศัยเริ่มมีเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณบ้านหัวเวียง จะมีที่พักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ซึ่งบริเวณนี้นักท่องเที่ยวที่มายังอำเภอเชียงของสามารถข้ามไปยัง เมืองห้วยทรายได้ที่ทำเรือบ้านหัวเวียง และยังสามารถนั่งเรือจากท่าเรือบ้านหัวเวียงล่องน้ำโขงไปยังเมืองหลวงพระบางได้ จึงทำให้บริเวณนี้มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากให้ความสนใจมาเที่ยวชมอย่างต่อเนื่อง(อ้างถึงใน เว็บไซต์ เชียงรายโฟกัส (www.chiangraifocus.com), ค่ำ 25 ตุลาคม 2552)

3) แขวงบ่อแก้ว

ภาพที่ 5 แผนที่ แสดงที่ตั้งแขวงบ่อแก้วใน สปป. ลาว (อ้างถึงใน www.ubon.go.th ค่ำ 10 ตุลาคม 2552)

แขวงบ่อแก้วได้แยกมาจากแขวงหัวของ (แขวงหัวของได้ถูกยุบลงและแบ่งเป็น 2 แขวง) คือพื้นที่แขวงหลวงน้ำทาและบ่อแก้วในปัจจุบัน มาตั้งเป็นแขวงใหม่ แล้วตั้งเมืองห้วยทราย ซึ่งเป็นเมืองเอกของแขวงหัวของเดิมเป็นเมืองเอกของแขวงบ่อแก้ว ต่อมาในปี 2534 ได้มีการโอน เมืองปากทา และเมืองผาอุดม จากแขวงอุดมไซ มาขึ้นกับแขวงบ่อแก้ว(อ้างอิง จาก <http://www.travelrouteclub.com>, คืบ 25 ตุลาคม 2552) โดยแขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว มีบริบทของพื้นที่ดังนี้

3.1 อาณาเขตติดต่อ

แขวงบ่อแก้วมีอาณาเขตติดต่อที่มีเขตแดนติดกับประเทศถึง 2 ประเทศ

- ทิศเหนือ ติดกับแขวงหลวงน้ำทา ประเทศลาว
- ทิศตะวันออก ติดกับแขวงอุดมไซ ประเทศลาว
- ทิศตะวันตก ติดกับรัฐฉาน ประเทศพม่า
- ทิศใต้ ติดกับจังหวัดเชียงราย ประเทศไทย

3.2 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

แขวงบ่อแก้วเป็น แขวงที่มีขนาดเล็กที่สุดของประเทศลาว เป็นดินแดนที่สลับซับซ้อนไปด้วยภูเขาป่าดง ยังเป็นแขวงที่ติดกับเขตสามเหลี่ยมทองคำที่ขึ้นชื่อลือชาในการค้าของเถื่อนแขวงบ่อแก้วยังเป็นแขวงที่มีทรัพยากรที่ดินที่มีค่ามากมายมหาศาล เช่น พลอยต่างๆ(ลาวเรียกพลอยว่าแก้ว) แขวงบ่อแก้วมีเนื้อที่ทั้งหมด 4,970 ตารางกิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ 65,000 คน รวมมี 3 ชนชาติ 32 ชนเผ่า ร้อยละ 80 ของพลเมืองเป็นลาวกลุ่มประกอบด้วย 3 เมืองคือ เมืองต้นผึ้ง, เมืองเมิงประชาชนเขตนี้มีอาชีพหลักในการทำไร่ รองลงมาคือทำนา เนื่องจากเนื้อที่เป็นภูคอยถึง ร้อยละ 90 ของเนื้อที่ทั้งหมด แขวงบ่อแก้วมีชายแดนติดกับแขวงหลวงน้ำทา, แขวงไซยะบุรี กับแขวงอุดมไซ, ประเทศไทยและสหภาพพม่า ห่างจากชายแดนจีนเพียง 100 กิโลเมตร เดิมบริเวณนี้เรียกว่า หัวโขง เพราะตั้งอยู่ต้นแม่น้ำโขง ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็นบ่อแก้ว มีห้วยทรายเป็นเมืองหลวง เป็นเมืองทำการค้าที่ใหญ่ที่สุดริมแม่น้ำโขง สมัยฝรั่งเศสเข้ามาปกครองลาว เมืองห้วยทรายมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก เพราะเป็นที่ทำการแขวง ชาวบ้านส่วนใหญ่ในแขวงบ่อแก้วเป็นชาวลาว ชาวไทลื้อ ส่วนบริเวณริมแม่น้ำโขงเป็นชาวไทจีนและยังมีชนเผ่าที่อาศัยอยู่ตามภูเขาอีกมากมาย ปัจจุบันแขวงบ่อแก้วมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากมาย เช่น วัดจอมแก้วมณีรัตน์ ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ของเมือง วัดพระธาตุตากผ้าทองที่ชาวบ้านเล่าว่า ทุกๆ วันขึ้น 15 ค่ำ จะมีแสงพวยพุ่งออกมาจากองค์พระธาตุและอนุสาวรีย์ของท่านไกรสร พรหมวิหาร อดีตนายกรัฐมนตรีนครซึ่งเป็นที่เคารพของชาวลาว มีวิถีชีวิตของชาวบ้านเผ่าต่างๆ ทั้งชาวเขาเผ่าแลนแตนที่ยังคงรักษาประเพณีดั้งเดิมเอาไว้เป็นอย่างดี หมู่บ้านของหิน ภูมิปัญญาของชาวไทลื้อที่สามารถสร้างบ้านไม้แบบเคลื่อนย้ายได้ อีกทั้งหมู่บ้านท่องเที่ยวที่เป็นหมู่บ้านดัมเหล้าขนาดใหญ่ และหมู่บ้านผลิตขนมจีนเคล้ารสปลาร้าที่เป็น

สินค้าขึ้นชื่อให้กับนักท่องเที่ยวได้รับประทานหรือซื้อหาเวลาแวะท่องเที่ยว (อ้างอิงจาก <http://www.travelrouteclub.com>, ค.น 25 ตุลาคม 2552)

3.3 ศักยภาพและความโดดเด่นของแขวงบ่อแก้ว

แขวงบ่อแก้วเป็นเมืองชายแดนของลาวที่มีศักยภาพด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากเป็นเมืองการค้าและการท่องเที่ยว และเป็นแขวงที่ติดกับเขตสามเหลี่ยมทองคำที่ขึ้นชื่อในเรื่องแหล่งการค้าของเถื่อนอีกทั้งเป็นแขวงที่มีทรัพยากรใต้ดินที่มีค่ามากมายมหาศาล เช่น พลอยต่างๆ(ลาวเรียกพลอยว่าแก้ว) อีกทั้งยังเป็นเมืองที่เป็นเขตแดนกับประเทศถึง 2 ประเทศคือประเทศไทย และประเทศพม่าอีกทั้งยังห่างจากชายแดนจีนเพียง 100 กิโลเมตร จึงเป็นเมืองทำการค้าที่ใหญ่ที่สุดริมแม่น้ำโขงแห่งหนึ่ง (อ้างอิงจาก <http://www.travelrouteclub.com>, ค.น 25 ตุลาคม 2552)

4.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ(2543) ได้ศึกษาสำรวจสภาพโดยทั่วไปของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในท้องถิ่นโดยการศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์ สำรวจและลงไปพบต้นตอที่มาของแหล่งความรู้นั้นโดยตรง ค้นหาและเสนอแนวทางในการพัฒนาภูมิปัญญาวัฒนธรรมเหล่านั้น เป็นทุน จากการศึกษาพบว่า “ ทุนวัฒนธรรม “ ว่าเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม มีความเป็นพลวัตสูงเนื่องจากโลกปัจจุบันมีการติดต่อถึงกันได้อย่างรวดเร็ว ส่วน Dale, Ernest (1994 :90) นิยามความหมายของคำว่า ทุนวัฒนธรรม ว่าหมายถึง “ ทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีต มีคุณค่าต่อมนุษย์และความต้องการของสังคม นอกเหนือจากการให้ คุณค่าทางเศรษฐกิจ “ Pineda, Angel (1976:76) กลับมองว่า ทุนวัฒนธรรมจะปรากฏตัวในสามรูปแบบ คือ 1. เป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในตัวคนหรือกลุ่มคน เช่น ความคิด จินตนาการ ความคิดริเริ่ม ความเชื่อ 2. เป็นสิ่งที่ป็นรูปลักษณะและเป็นตัวตน เช่น ภาพวาด เครื่องมือ อุปกรณ์ สิ่งก่อสร้าง สถานที่ที่เป็นมรดกโลก และ3. ความเป็นสถาบัน เช่น กติกา การยอมรับที่หลายๆ คนเห็นร่วมกัน เช่น การยอมรับใน สถาบันกษัตริย์ วัด โรงเรียน ทำให้เกิดความสามัคคี ประเพณี หรือกิจกรรมร่วมกันของสังคม ทุนวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มิมีมูลค่าและให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตของสังคมในทางใดทางหนึ่ง เช่นทำให้สังคมอยู่กันอย่างสมานฉันท์ ช่วยจัดระเบียบสังคม ในทางเศรษฐศาสตร์เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิด อรรถประโยชน์ต่อสังคมและปัจเจก แต่ทุนวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ไม่จีรัง มันเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี เช่น การทอผ้าที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย เมื่อมีโรงงาน มีเครื่องจักรเข้ามา ซึ่งสามารถทอผ้าได้รวดเร็ว และราคาถูกกว่า หรือเมื่อการแพทย์แผนใหม่เข้ามาแทนที่ การแพทย์แผนโบราณ ความต้องการของผู้คนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมเป็นสินค้ามีคุณ (Merit Goods) ในความหมายเชิงเศรษฐศาสตร์ การผลิตและบริโภคสินค้าไม่เพียงเป็นความพอใจของผู้เสพและผู้แสดงวัฒนธรรม แต่ยังมีคุณประโยชน์ ต่อสังคมส่วนรวมหรือคน

ส่วนใหญ่ เช่น การศึกษา นอกจากประโยชน์ต่อผู้เรียน คือทำให้ได้มีค่าจ้างแรงงานตำแหน่งหน้าที่ดีขึ้นแล้ว ยังเป็นผลดีต่อส่วนรวมคือ ช่วยลดภาระของสังคม

ศักดิ์ชาย ลิกษา (2549 :บทคัดย่อ) ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนางานหัตถกรรมไม้ไผ่ในวิถีชีวิตคนอีสาน พบว่าไม้ไผ่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนอีสานใน 10 ลักษณะคือ 1) ด้านการใช้ประโยชน์ตั้งแต่แรกเกิดจนตายและหลังการตาย 2) ด้านพัฒนาการชีวิตทักษะการเคลื่อนไหวและพัฒนาการทางสมอง 3) ด้านการสร้างลักษณะนิสัยที่ดีในการทำงาน 4) ด้านการก่อสร้างและที่พักอาศัย 5) ดานดนตรีและการส่งสัญญาณเสียง 6) ด้านสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน 7) ด้านเครื่องมืออุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ 8) ด้านอาหารและยารักษาโรค 9) ด้านพิธีกรรม และ 10) ด้านการรักษาสิ่งแวดล้อม จากข้อมูลดังกล่าว เมื่อนำมาวิเคราะห์และจำแนกประเภทผลิตภัณฑ์ในงานหัตถกรรมของคนอีสานแล้ว สามารถจำแนกได้ 7 ประเภทคือ 1) ประเภทสิ่งก่อสร้างและที่พักอาศัย 2) ประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน 3) ประเภทเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ 4) ประเภทอุปกรณ์ดักจับและขังสัตว์ 5) ประเภทเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อ 6) ประเภทเครื่องดนตรีและการละเล่น และ 7) ประเภทเบ็ดเตล็ด ส่วนแนวทางการพัฒนางานหัตถกรรมไม้ไผ่อาจสรุปได้เป็น 3 ด้านคือ ด้านวัสดุ ด้านกระบวนการผลิต และด้านรูปแบบของผลิตภัณฑ์ ในการนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพวัสดุพบว่ากรรมวิธีที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนอีสานในการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในการป้องกันมอดและแมลง มี 3 วิธีคือ 1) วิธีการรมควันกลางแจ้ง 2) วิธีการอบโดยใช้เตาอบ 3) วิธีการเลือกฤดูกาลในการตัดไม้ไผ่ ส่วนด้านการพัฒนากระบวนการผลิตคนอีสานได้รับการสับทอดความรู้เชิงช่างในงานหัตถกรรมมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนได้ หากมีการส่งเสริมและพัฒนาที่เหมาะสม นั้นพบว่า เทคนิคการย้อมสีผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่โดยอาศัยวัสดุธรรมชาติจะช่วยส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์บางประเภทมีความสวยงามและมีคุณค่ายิ่งขึ้นจึงได้ศึกษาทดลองพบว่าความสำคัญของการย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติคืออยู่ที่การเตรียมผิวไม้ไผ่ก่อนการย้อม โดยการต้มไม้ไผ่ที่ขูดผิวออกแล้วร่วมกับใบยูคาลิปตัส สารส้มและเกลือ จะทำให้สามารถย้อมสีผิวไม้ไผ่ให้ติดสีได้เป็นอย่างดี ส่วนการพัฒนาารูปแบบของผลิตภัณฑ์นั้นคำนึงถึงความสัมพันธ์ในองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการคือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม เพื่อกำหนดเป็นทฤษฎีกรอบแนวคิดในการออกแบบงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในวิถีชีวิตคนอีสานได้เป็น 7 ประการดังนี้คือ 1) มีประโยชน์ใช้สอยสอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชน 2) อำนวยความสะดวกต่อการผลิตพื้นฐานความรู้ของชาวบ้าน 3) มีความสะดวกต่อการใช้สอยที่ดีกว่า 4) วัสดุสามารถหาได้ในท้องถิ่น 5) ส่วนในการผลิตอยู่ในระดับชาวบ้านดำเนินการได้และมีความคุ้มประโยชน์ 6) ไม่กระทบต่อค่านิยมและสิ่งแวดล้อมในเชิงลบ 7) มีการสร้างสรรค์ในด้านความงาม

ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ (2548 :บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยโครงการการปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมหัตถกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือ พบว่าลักษณะการประกอบการ (กลุ่มประยุกต์) และ

ความสามารถด้านการตลาดของผู้นำกลุ่มฯ มีความสัมพันธ์กับผลประกอบการชัดเจน เนื่องจากความคล่องตัวในการตัดสินใจ และการบริหารจัดการที่ดี และการมีสวัสดิการให้แก่สมาชิก บางกรณีที่เป็นการสร้างกลุ่มจากธุรกิจรายเดียนั้น การดำเนินงานในลักษณะกลุ่มกลับกลายเป็นอุปสรรคในการบริหารจัดการของหน่วยธุรกิจนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะผลิตภัณฑ์กับลักษณะความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบันพบว่ามีความจำเป็นต้องพัฒนาและประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกมาก เทคโนโลยีที่สำคัญคือ เทคโนโลยีเพื่อเสริมคุณภาพผลิตภัณฑ์ เพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ และลดมลภาวะหรือเพื่อนำวัสดุเหลือใช้ต่างๆ มาทดแทนวัตถุดิบที่เริ่มขาดแคลนในด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรของชุมชนนั้น กลุ่มชุมชน/กลุ่มประยุกต์ไม่ได้เน้นการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของชุมชนในภาพกว้าง แต่มีความตั้งใจในการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นให้เกิดมูลค่าเพิ่มสำหรับธุรกิจของกลุ่มก่อนที่จะแสวงหาวัตถุดิบจากแหล่งอื่นการบริหารจัดการด้านการเงินเป็นสิ่งที่ได้รับความใส่ใจน้อยที่สุด และหลายหน่วยประกอบการขาดความรู้ความเข้าใจมากที่สุด จึงเป็นเหตุให้หน่วยประกอบการทุกรูปแบบไม่สามารถวิเคราะห์และบริหารการผลิต การตลาด และความเสี่ยงได้อย่างเหมาะสม หน่วยประกอบการเกือบทั้งหมดไม่เข้าใจถึงการวางแผนธุรกิจ แม้ว่าทุกหน่วยประกอบการจะเห็นความสำคัญของการตลาด แต่การดำเนินงานที่ผ่านมาเป็นการบริหารจัดการจัดจำหน่ายมากกว่าการตลาด ทุกหน่วยประกอบการใช้วิธีการตลาดเชิงรับ และไม่มี ความเข้าใจวิธีการตั้งราคา แม้แต่หน่วยที่มีผลิตภัณฑ์ส่งออกด้วย จึงเป็นเหตุให้ได้รับราคาต่ำจนไม่เกิดกำลังใจในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และขาดผู้สนใจสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง ส่วนการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค พบว่ามีแนวโน้มการซื้อสินค้าหัตถกรรมเพิ่มขึ้น แม้ว่าสัดส่วนของค่าใช้จ่ายในหมวดนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายรวมจะไม่เพิ่มขึ้นตามระดับรายได้ของผู้บริโภคก็ตาม ในการวิเคราะห์ด้วย Factor analysis และ Hedonic price พบว่าผู้ซื้อสินค้าหัตถกรรมให้คุณค่ากับความเป็นงานหัตถกรรม ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตพื้นบ้าน และศิลปวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญ แต่การที่จะเลือกซื้อสินค้าชิ้นใดชิ้นหนึ่งนั้น จะพิจารณาความแปลกใหม่ ความประณีต ความสวยงามเป็นหลัก และยินดีให้ราคาตามคุณสมบัติเฉพาะตัวของสินค้าจุดแข็งและโอกาสที่สำคัญที่สุดของภาคหัตถกรรมคือการมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายเป็นทุนเดิม และนโยบายสนับสนุนด้านการตลาดและการเงินอย่างมากเป็นประวัติดำเนินการ ส่วนจุดอ่อนและอุปสรรคหลักคือการขาดช่างฝีมือระดับสูง ทำให้ผลิตภัณฑ์ขาดความประณีต ไม่อาจสร้างมูลค่าได้เท่าที่ควรและมีผลตอบแทนต่ำ มีการลอกเลียนแบบโดยไม่รักษาเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น และขาดความสามารถในการบริหารจัดการเชิงธุรกิจซึ่งมีลักษณะพลวัตสูง ตลาดมีการแข่งขันสูง และตลาดส่งออกยังจำกัดจากการวิเคราะห์ข้างต้นนำมาสู่ยุทธศาสตร์หลัก 5 ประการ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างองค์กรเพื่อลดอุปสรรคในการเสนอการประกอบการเชิงธุรกิจ ยุทธศาสตร์การปรับฐานความรู้ในการประกอบธุรกิจหัตถกรรมเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์การสร้างและพัฒนา นักออกแบบงานหัตถกรรมรุ่นใหม่ ยุทธศาสตร์การพัฒนาตลาดหัตถกรรมอย่างต่อเนื่อง และ

ยุทธศาสตร์การวิจัยเพื่อการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์หัตถกรรม นอกจากยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาภาคหัตถกรรมโดยรวมแล้ว รายงานนี้ ได้เสนอกลยุทธการพัฒนางานหัตถกรรมเจาะจงเป็นรายประเภทผลิตภัณฑ์ และสุดท้ายได้สรุปบทเรียนการวิจัยเพื่อพัฒนาแบบครบวงจรด้วย

นฤมล ปัญญาชิโรภาส(2545.:บทคัดย่อ) ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ไม้กับวิถีชีวิตชุมชนชนชาวนเลย : กรณีศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจักสานกระติบ พบว่าลักษณะของวิถีชีวิตชุมชนการปฏิบัติภารกิจประจำแต่ละวัน ตอนเช้า เตรียมอาหารตักบาตรบั้งไปวัด เด็กๆไปโรงเรียน พ่อแม่ไปทำงาน บ้างไปทำไร่นา ดังนั้นจึงเหลือแต่คนเฒ่าคนแก่อยู่บ้าน งานจักสานจึงเป็นที่ผู้สูงอายุทำได้ดีเพราะมีเวลาว่างคิดประดิษฐ์เครื่องใช้ที่สามารถนำวัสดุท้องถิ่นมาผลิตใช้เองและตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี วัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียวของชาวอีสานมีลักษณะที่สำคัญ คือกระติบข้าว การจักสานส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน มักจะใช้ไม้ไผ่เป็นหลัก เช่น ไม้ไร่ ไม้เสี้ยน ไม้ผาก ไม้ข้าวหลาม ไม้รวก ไม้รวกดำ โดยเฉพาะ การจักสานกระติบข้าว เพราะไม้ไผ่เมืองเลยจะมีคุณสมบัติหรือ ลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากไม้ชนิดอื่นคือไม้ไผ่เมื่อแห้งแล้ว การขยายตัวหรือหดตัวมีน้อยมาก มีความเหนียว คงทน สามารถจัดรูปทรงให้เป็นไปตามแบบที่ต้องการได้ รวมทั้งลวดลายที่สวยงาม ดังนั้นนอกจากประโยชน์ด้านอื่นๆแล้ว ไม้เป็นวัตถุดิบจากธรรมชาติที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าในด้านการจักสาน ที่ทำด้วยจิตวิญญาณเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อีกทั้งยังทำให้เกิดการรวมกลุ่ม พี่พาทอาศัยกัน ส่วนขั้นตอนการจักสานกระติบข้าวประกอบด้วย 1.วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสานของกลุ่มจักสานบ้านนาอ้อได้แก่ ไม้ไร่ ไม้ผาก ไม้ข้าวหลามและไม้เสี้ยน ซึ่งเป็นไม้ไผ่ที่มีคุณสมบัติในการจักสานได้ดี คือมีความเหนียว คงทน ไม่เปราะหรือหักง่ายมีลำปล้องยาวพอดีในการใช้งาน อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสานได้แก่มีด เหล็ก ฆมาดปลายแหลมและเหล็กฆมาดปลายแบน เลื่อย คีมและที่รัดดอก ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ไม่สลับซับซ้อนนัก 2. การจักสาน นำไม้ที่เลือกไว้มาตัด ผ่า และนำมาจักเป็นดอกและรัดดอกให้เรียบร้อย 3. การสาน กลุ่มจักสานจะสานกระติบข้าวเป็นลายโบราณ เป็นลายพื้นฐานง่ายๆ คือลายสอง ลายสองขึ้น ลายสองนอน (ลายอำพวง) สานสลับกัน กระติบข้าว 1 ใบจะต้องทำ 2 ชั้น ในแต่ละชั้นจะต้องทำเป็นรูปทรงกระบอกยาวเพื่อให้สามารถพับทบเป็น 2 ชั้น ได้ คือเมื่อสานได้ตัวและผ่าแล้ว ทำฝาตุ้ และก้นกระติบ เย็บให้เรียบร้อย แล้วจึงร้อยเชือกไว้สำหรับสะพาย